

STEINAR SKJEGGEDAL

NASJONALISERING AV HISTORIEN

HISTORIESKRIVING OG POLITIKK I USBEKISTAN 1987-1998

MASTEROPPGAVE I HISTORIE

INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, KONSERVERING OG HISTORIE (IAKH)
UNIVERSITETET I OSLO
VÅR 2008

Nasjonalisering av historien. Historieskrivning og politikk i Usbekistan 1987-1998.

Forord	
1.1 Innledning	1
- 1.2 Kilder og metode	5
- 1.3 Annen litteratur på området	7
- 1.4 Sentrale begreper	10
- 1.5 Historie som politisk funksjon	15
- 1.6 En historisk bakgrunn for dagens Usbekistan	18
2.2 Den Usbekiske Sosialistiske Sovjetrepublikk	23
- 2.1 Sovjetisk nasjonalitetspolitikk; nasjonsbygging og grensetrekking i Sentral-Asia	23
- 2.2 Sovjetisk historiografi relatert til UzSSR	26
- 2.3 Konteksten – Glasnost i UzSSR	28
- 2.4 Aktørene	31
- 2.5 Historie i Sovjetunionen og Usbekistan under glasnost	36
- 2.6 En historisk oppvåkning	39
3. Den historiografiske utviklingen under glasnost	42
- 3.1 Timuridene	42
- 3.2 Opphavsteorien og grensetrekkingen i 1924	45
- 3.3 Rehabiliteringen av Fitrat	51
- 3.4 Revolusjonen i Turkestan: Regjeringen i Kokand 1918 og Basmatsji	55
- 3.5 Den historiografiske debatten om Tsarrusslands erobring og styre	60
- 3.6 Interne stridigheter	65
- 3.7 Noen oppsummerende betraktninger rundt perioden 1986–1991	68
4. Det postsovjetiske Usbekistan	69
- 4.1 Det nye regimets legitimitet	69
- 4.2 Historiefaget	77
- 4.3 Aktørene – Karimovregimet og kulturarbeiderne	82
5. Den historiografiske utviklingen i det postsovjetiske Usbekistan	86
- 5.1 Usbekernes genesis – opphavsteorien	86
- 5.2 Amir Timur – Nasjonens symbol	93
- 5.3 Jadidismen etter 1991	98
- 5.4 Den Autonome Regjeringen i Kokand 1918 og Basmatsji	104
- 5.5 Fremstillingen av bolsjevikene og konsekvensene av revolusjonen 1917	109
- 5.6 Noen oppsummerende betraktninger rundt perioden 1991–1998	112
6. Konklusjon	114
Figur 1.1	121
Figur 1.2 og 1.3	122
Figur 1.4 og 1.5	123
Litteraturliste	124

Forord

Det som gjør Sentral-Asia og spesielt Usbekistan interessant, er at området kombinerer en orientalsk tradisjon med en sterk sovjetisk arv. Møtet mellom en paternalistisk, religiøs, føydal og konservativ samfunnsstruktur med sovjetisk modernisme, industrialisme, ateisme og marxisme-leninismens klassekamp på 1920-tallet, var et sjeldent historisk møte mellom to rake motsetninger. På mange måter ligger oppgavens tyngdepunkt nettopp i skjæringspunktet mellom disse to sterke tradisjonene, hvor en sovjetrepublikk under *glasnost* og et senere uavhengig Usbekistan, forsøker å finne sin plass i denne kontrastfulle historien. Samtidig er også oppgaven en indirekte fortelling om radikal sovjetisk statsbygging, nasjonalitetspolitikk og skapelsen av nye kollektive identiteter. Identiteter og stater skapt etter Moskvas ønsker i dets utrettelige tro på en sosial utopi, hvor nasjonalitet og klasser ikke lenger skulle definerte mennesket. Etter Sovjetunionens oppløsningen måtte en ny postsovjetisk kollektiv lojalitet skapes, et nytt regime legitimeres og en stat begrunnes på restene av denne motstridende arven mellom gamle emirater og khanater og sovjetisk kommunisme. Men ikke minst forteller denne oppgaven om hvor viktig kontroll over historiefremstillingen, og hvilket nyttig politisk redskap den kan være, for et diktatorisk regime.

I denne sammenhengen er det naturlig å nevne noen som har vært til stor hjelp i forbindelse med oppgaveskrivingen. Først og fremst vil jeg takke mine medhjelpere i Tasjkent, spesielt Hurshida, Sasha og Assal. En stor takk går også til mine to veiledere Åsmund Egge og Sjøkrat Kadyrov. Jeg vil også takke mine kjære foreldre, Ivar og til slutt min Camilla.

Enerhaugen, Oslo 26. april 2008

*“Si vous n'avez autre chose à nous dire, sinon qu'un
Barbare a succédé à un autre Barbare sur les bords de
l'Oxus & de l'Iaxarte, en quoi êtes-vous utile au public?”*

Voltaire 1765.

Nasjonalisering av historien. Historieskriving og politikk i Usbekistan 1987-1998.

1. Innledning

Historien er aldri absolutt. Innhold og vurderinger forandres i henhold til nye tider og nye politiske realiteter. ”Ulike regimer, ulike sannheter”, som Hedeager og Schousboe skriver.¹ På mange måter kan kampen om historien også indirekte være en politisk kamp, og således kan også en politisk kamp utspilles gjennom en historiefaglig argumentasjon. For i et regime med sterke ideologiske føringer vil statens historiefremstilling ofte være et speilbilde av regimets selvforståelse. I totalitære og diktatoriske stater kan en undersøkelse av regimers fremstilling av statens, regimets og nasjonens egen historie, derfor være et godt redskap for å forstå de respektive regimers selvforståelse, selvlegitimering og de vitenskapelige verktøy som benyttes for anerkjennelse. Denne oppgaven vil se på historiebruken i henholdsvis den Usbekiske Sosialistiske Sovjetrepublikken (UzSSR) og det postsovjetiske Usbekistan i perioden 1987-1998. I løpet av disse årene gikk republikken fra å være en konservativ, Moskva-lojal sovjetrepublikk til en postsovjetisk, postkolonial diktatorisk stat med en klart definert nasjonalistisk ideologi.² En ideologi som i utstrakt grad tok i bruk historie som grunnlag for president Islam Karimovs behov for legitimitet av sitt regime. Således beskriver oppgaven et lands historiografiske utvikling gjennom på overflaten to ulike, men likevel sammenlignbare regimer.

Både under sovjettiden og i Usbekistan fra 1991-1998 kan det virke som om historiefremstilling gjenspeilte den politiske og ideologiske utviklingen generelt; i USSR var klasseperspektivet fundamentet for historieforståelsen, mens i perioden etter 1991 baserte det usbekiske regimet seg på en historieoppfatning i henhold til en nasjonalistisk ideologi. Men

¹ Hedeager, Lotte og Schousboe, Karen (red.) mf.l. 1989. *Brugte historier. Ti essays om brug og misbrug af historien*. København: Akademisk Forlag: 7.

² Ved bruken av betegnelsen postkolonial ligger det inneforstått at Sovjetunionen var et imperium av kolonier. Graham Smith mener en bedre betegnelse vil være ”føderal kolonialisme”, (”the system was neither wholly ’federal’, nor ’colonial’, but contained elements of both”), mens Halim Kara mener det er liten tvil om at Usbekistan var en koloni under Moskva. Sovjetunionen påtvang et ikke-europeisk land en ideologi og en politikk både som en sivilisatorisk misjon og for økonomisk utnyttelse, skriver Kara. Også Yuri Slezkine hevder at Sovjetunionen var et imperium av kolonier, på tross av sine mange forskjeller fra andre kolonistater. Forskjellen fra andre koloniland var at Sentral-Asia fikk økonomisk mer igjen enn for eksempel fransk Vest-Afrika og hadde også *de jure* et større indre selvstyre. Likevel vil betegnelsen postkolonial være berettiget. Et annet moment er at usbekiske politikere og akademikere etter 1991 selv brukte betegnelsen koloni om sin fortid under SUKP og tsar. Se: Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities* i Smith, Graham (red.) m.fl. *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press: 4; Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 139 & Slezkine, Yuri 2000. «Imperialism as the Highest Stage of Socialism» *Russian Review*, 59 (2): 227–234: 234.

disse to regimene tok også i bruk historieskriving for å begrunne mer konkrete politiske hendelser og politiske mål.³ Under *glasnost* siste år (1989-1991) kan det virke som om først usbekiske nasjonalister og senere også sentrale politikere, brukte blant annet historiskrivning til å begrunne en større selvstendighet for UzSSR ved å stille spørsmål ved tidligere sovjetisk historiografi. Og etter 1991 tyder mye på at det usbekiske regimet forklarte og begrunnet sentrale aspekter ved regimets politikk og statens eksistens med en historielegitimerende diskurs.

Oppgavens mål er derfor å spore en eventuell politisk historiebruk gjennom følgende teser: Historiefremstillingen i Usbekistan fra 1987-1998 har på enkelte utvalgte punkter og av ulike aktører aktivt blitt brukt til å direkte fremme og begrunne visse politiske mål: I tiden opptil 1991 vil oppgaven argumentere for at en nasjonalistisk historiefremstilling både ble brukt som en måte for å stille spørsmål ved UzSSRs plass i USSR, og i en søken etter en mer markert usbekiske identitet og kultur. I perioden etter 1991 vil oppgaven forsøke å vise at historiebruken ble brukt til å begrunne både nasjonens rett til egen stat, regimets rett til politisk monopol, og til slutt, å skape en postkommunistisk usbekisk kollektiv identitet. Aktørene, ambisjonene og målsetningene forandret seg, men som denne oppgaven vil prøve å vise, hadde en nasjonalistisk historieskriving en svært viktig politisk funksjon i denne perioden.

Oppgaven vil søke å bekrefte eller avkrefte disse tesene ved å benytte begrepsparet nasjonsbygging og stats- og regimelegitimering. Oppgaven vil bruke dette begrepsparet som et operasjonelt analyserende hjelpemiddel, og søke å forklare historiebruken gjennom en vinkling til dette begrepsparet. Dette gjøres fordi begrepsparet berører selve stats- og nasjonsgrunnlaget til både sovjetrepublikken og det postsovjetiske Usbekistan, og fordi det er antatt at nasjonsbygging og regime- og statslegitimering var helt sentrale politiske mål. Nasjonsbyggingen og statslegitimeringen har vært viktig fordi Usbekistan, slik republikken

³ I denne sammenhengen betyr Sentral-Asia de fem tidligere sovjetrepublikkene med stan-endelser. I sovjetisk terminologi bruktes termen Midtre Asia og Kasakhstan. Turkestan, av og til også henvist til som Turan, innebefatter dette området minus nordlige deler av Kasakhstan og inkluderer unntaksvis også Tadsjikistan på tross av landets persiske kultur (Turkestan henviser da til området med tyrkisktalende befolkning i Sentral-Asia). Turkestan var også navnet på et oblast under tsartiden, men når oppgaven vil referere til dette oblastet og ikke Turkestan i sin helhet vil dette bli spesifisert. Transoxiana var det gamle europeiske navnet på området og viser til landet mellom de to elver, henholdsvis Amu-darja (Oxus) og Syr-darja. For øvrig, når oppgaven referer til tyrkisk (for eksempel tyrkiske nasjonalister), henviser dette til tyrkiske folkeslag i Sentral-Asia, og har ingen relasjon til den moderne republikken Tyrkia. I Usbekistan vil enkelte navn tidvis skrives med a, tidvis med o, for eksempel Tasjkent eller Tosjkent, Usbekistan eller Usbekiston. I denne oppgaven vil *a* bli brukt, da dette ligger nærest opp mot vanlig praksis. Grunnen til at UzSSR og UzKP skrives med *z* skyldtes norsk oversettingspraksis under sovjettiden, som skrev Usbekistan med *z*, altså Uzbekistan.

ble skapt i 1924, langt på vei var et resultat av sovjetisk ”social engineering” og statsbygging som av ulike årsaker skapte en republikk og en nasjonalitet knyttet til territoriet UzSSR. Derfor tyder mye på at historieskrivingen har hatt som mål å bekrefte at nasjonen og staten hadde en eksistensrett uavhengig av sovjetisk nasjonalitetspolitikk. Når oppgaven ser etter historiebruk i forhold til selve legitimitetsgrunnlaget til det postsovjetiske regimet, er dette på bakgrunn av en antagelse om at regimet brukte argumenter fra historien til å begrunne en ikke-demokratisk politisk praksis, hvor en politisk elite hadde monopolisert maktutøvelsen og sterkt begrenset en folkelig deltakelse i politikken. Til slutt vil oppgaven forsøke å belyse i hvilken grad og på hvilken måte det har vært kontinuitet eller brudd mellom de to regimene (det sovjetiske og det postsovjetiske) og de to periodene (1987-1991 og 1991-1998) i henhold til politisk historiebruk. Dette komparative aspektet vil være et supplerende, men samtidig opplysende verktøy for å bekrefte eller avkrefte tesene.

Historiebruken i Usbekistan var i all hovedsak et eliteprosjekt, hvilket vil si at en eventuell historiebegrunnende diskurs enten kom fra myndighetene eller fra en kulturell elite (ofte kalt intelligentsiaen). Roger Brubaker har hevdet at “Soviet and post-Soviet “national struggles” were and are not the struggles of nations, but the struggles of institutionally constituted national elites – that is elites institutionally defined as *national* – and aspiring counter-elites”.⁴ I henhold til Brubakers ordbruk vil den ”institusjonelle, konstituerte nasjonale elite” være den politiske eliten i perioden 1989/1990-1998, mens ”mot-eliten” vil være den nasjonalistiske intelligentsiaen mellom 1987 og 1989/1990. I perioden 1987-1989 var intelligentsiaen i opposisjon mot den politiske elite i både Usbekistans Kommunistiske Parti (UzKP) og Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP), mens i perioden etter 1990 overtok den politiske elite i UzSSR den nasjonalistiske retorikken og pasifiserte dermed ”mot-eliten”. Og i denne oppgaven vil stat og regime både før og etter 1991 bli regnet som *en* størrelse, på lik linje med andre diktatoriske stater.⁵

At oppgaven hovedsakelig fokuserer på eliten(e)s stemmer faller tilbake på en type sovjetisk samfunnsstruktur som på mange måter har vedvart etter 1991 i Usbekistan. I denne samfunnsstrukturen har ulike samfunnsgrupper klart definerte roller, og akademiske og politiske debatter er hovedsakelig dominert av en kulturell og politiske elite. Samtidig kan det virke som om det innad i disse gruppene (spesielt blant intelligentsiaen) var relativt lite uenighet, slik at for eksempel intelligentsiaens nasjonalister i høy grad var enig seg i mellom,

⁴ Brubaker, Roger 1994. «Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An institutional Account» *Theory and Society* 23 (1): 47–78: 48.

⁵ Linz, J. Juan 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Press.

både før og etter 1991.⁶ Det legges også til grunn, at regimet til Karimov etter 1991 passer inn i Liah Greenfelds betegnelse ”kollektiv autoritær nasjonalisme”; en type diktatur hvor regimet og dens allierte elite, monopoliserer defineringen av en nasjonal kultur, reserverer seg retten til å tale på nasjonens vegne, samt å tolke og formulere dens ”kollektive vilje”.⁷ I tillegg var ytringsfriheten både før og etter 1991 begrenset. *Glasnost* representerte et markert brudd i USSR hvor en pluralisme av meninger og holdninger ble tolerert. Men det kan også virke som om ytringsfriheten var mer begrenset i UzSSR enn lenger vest i Sovjetunionen. Likevel var perioden langt friere enn tiden både før og etter, spesielt mellom 1990 og 1992. Etter 1992 blir ytringsfriheten raskt innskrenket og regimet tar kontroll over offentlige kommunikasjonskanaler.

Nasjonalisme og historiebruk vil være to nøkkelord i denne oppgaven. Som det vil argumenteres for: Historieskrivingen og historiebruken fulgte en overordnet nasjonalistisk agenda som gjenspeilte nasjonalismen i samfunnet generelt. Derfor vil er det innledningsvis følge en teoretisk oppklaring rundt nasjonalisme og historiebruk. Videre vil det redegjøres for sovjetiske holdninger til disse to begrepene da det oppklarer den sovjetiske og til dels også den postsovjetiske orden. Men først noen generelle oppklaringer rundt oppgavens natur og oppbygging.

Oppgavens oppbygging

Etter å ha presentert problemstillinger, avgrensninger, kilde og metode, vil annen litteratur om tema bli presentert. Etter en redegjørelse av sentrale begreper, følger et kort overriss over historien til det området som i dag utgjør Usbekistan. Før oppgaven går inn i glasnostperioden vil det bli redegjort for sovjetisk nasjonalitetspolitikk og historieskriving i UzSSR.

Hoveddelen vil være delt inn i to deler, nemlig tiden fra 1987 til 1991 og så den tidlige postsovjetiske perioden fra 1991-1998. Der vil oppgaven, etter å ha presentert den generelle politiske konteksten i de to periodene, ta for seg historiske emner i et historiografisk perspektiv. Disse emnene: er det timuridske dynasti (først og fremst vinklet gjennom middelaldererobreren Amir Timur); opphavsteorien til det usbekiske folk; jadidismen; Basmatsji og den Autonome regjeringen i Kokand i 1918. I delen frem til 1991 vil det bli redegjort for debatten rundt tsarrusslands erobring og kolonisering av Turkestan, mens etter 1991 vil det tilsvarende kapitlet fokusere på historieskrivingen rundt etableringen av det

⁶ RL 58/89 23. januar. ”How Solid is Uzbekistan’s Support for Moscow?” James Critchlow:

⁷ Greenfeld, Liah 1992. *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press: 11.

sovjetiske styret og dens konsekvenser. Disse emnene vil bli presentert i den historiske oversikten som følger.⁸

Tidsavgrensningen

Oppgavens tidsmessige begrensning er begrunnet ut fra følgende argumenter: Første del sentrerer rundt Gorbatsjovs reformer under stikkordene *glasnost* og *perestrojka*. Virkningene av disse reformene var gradvise og ble sterkere frem mot 1990. *Glasnost* ble initiert i 1985/1986, men nådde ikke UzSSR før medio 1987. Usbekistan ble en uavhengig stat i 1991, og markerer dermed overgangen til neste periode. Oppgaven avrundes i 1998, da det kan hevdes at den postsovjetiske presidenten Islam Karimov og hans maktapparat har konsolidert og stabilisert regimets politiske og ideologiske monopol. Perioden mellom 1991 og 1998 kan tolkes som en overgangsperiode, mens tiden 1987-1998 totalt sett kan anses for å være en overgangsperiode mellom to stabile og etablerte regimer.

1.2 Kilder og metode

Metode

Metodisk er oppgaven historiografisk. Historiografi innebærer både studie av hvordan vurderingen av et historisk tema har utviklet seg, og hvordan metoden, tilnærmingen og til dels også bruken av et gitt tema har forandret seg. Mer konkret vil oppgaven baseres på en kvalitativ diskursanalyse av utvalgte historiske tekster fra utvalgte historiske emner med stor betydning i usbekisk historie. Disse emnene har vært blant de mest diskuterte og beskrevne under sovjetisk styre, og også de mest politiserte i sovjetisk og postsovjetisk historiografi. Det kan således forventes at i dette tekstutvalget vil kunne finnes brudd av historiefaglige vurderinger mellom disse to periodene.

En slik kvalitativ diskursanalyse har enkelte begrensninger. Det kan for eksempel stilles spørsmål ved kildenes representativitet, samt om et utvalg av ca. 30 tekster vil kunne reflektere litt over 10 års historiografiske utvikling. Men det må legges til grunn at verken sovjetrepublikken eller det uavhengige Usbekistan hadde ytringsfrihet i vesentlig grad, slik at vurderinger knyttet til historiske temaer har vært relativt ensartede innad i forskningsmiljøet i de to periodene oppgaven beskriver. I praksis betyr dette at stemmer som brøt med den

⁸ Jadidismen er kun presentert i siste del av oppgaven fordi lite tyder på at jadidismen var særlig debattert under glasnost. Det lille som er funnet har det blitt inkludert i kapitelet om rehabiliteringen av poeten Fitrat. Etter 1991 blir det gjort en reversering, og Fitrat vil bli inkludert i kapitlet om jadidismen.

etablerte konsensus i svært begrenset grad nådde offentligheten.⁹ Også tekstutvalget gir dekning for en kvalitativ diskursanalyse. For ved å fokusere på viktige, men likevel svært ulike emner, vil oppgaven fange opp eventuell historiografisk kontinuitet eller brudd. Til slutt er det oppgavens mål å vurdere hvordan historien har hatt en politisk bruk og at denne historiebruken knyttes opp mot begrepsparet nasjonsbygging og stats- og regimelegitimering. Således begrenser problemstillingen behovet for en større kvantitativ undersøkelse.

Kilder

Tekstutvalget vil hovedsakelig være basert på anerkjente usbekiske historikere. Først og fremst gjennom artikler fra de tyngre samfunnsvitenskapelige tidsskriftene *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane*, (Samfunnsvitenskap i Usbekistan, heretter *ONU*), som ble etablert under sovjettiden og *Ozbekistan Taxiri* (Usbekisk historie) som ble etablert i 1996.¹⁰ Disse to var (og er) de to tyngste historiske tidsskriftene i Usbekistan og ved å bruke artikler fra disse, vil man kunne følge den historiografiske utviklingen. I tillegg vil enkelte tekster fra historiefaglige symposier og to antologier bli lagt til grunn. Felles for alle disse kildene er at de er forskningsbidrag. I enkelte tilfeller vil oppgaven henviser til ”uavhengige nasjonalister”.¹¹ Tekster fra disse er funnet i ulike kildesamlinger og i sekundærlitteratur.

En viktig kilde for tiden etter 1991 vil være to bøker skrevet av presidenten Islam Karimov, hvor han beskriver det postsovjetiske regimets politikk, samfunnsforståelse og ideologi. Det er lagt til grunn at disse bøkernes budskap var den offisielle ideologien.¹² For det generelle samfunnsbildet under sovjettiden vil oppgaven benytte seg av nyhets- og analyseføljetongene til Radio Liberty/Radio Free Europe (RL/RFE). Dessverre er RL/RFEs dekning av tiden etter 1991 begrenset, men til gjengjeld har det vært vesentlig mer forskning om Usbekistan i perioden etter 1991 enn i tiden før. Sekundærlitteratur vil brukes til å utfylle det generelle politiske og historiografiske bildet.

⁹ Dette har for øvrig ikke bare en politisk årsak, men også en økonomisk fordi som følge av økonomiske begrensninger har antall publikasjoner og artikler vært begrenset, spesielt etter 1991.

¹⁰ Det skal bemerkes at oppgavens forfatter leser verken usbekisk eller russisk. Kildeutvalget ble valgt ut ved biblioteket til Historisk Institutt i Tasjkent, og til dels også i biblioteket ved det franske senter for sentralasiastudier i samme by. Tekstene ble således oversatt av profesjonelle oversettere med akademisk bakgrunn. Det skal også nevnes at godt over halvparten er skrevet på russisk, da russisk har forblitt det primære akademiske språk i Usbekistan.

¹¹ Begrepet ”uavhengige nasjonalister” vil bli nærmere redegjort for lenger ned.

¹² Shahram Akbarzadeh har skrevet at: ”The Post-Soviet Politics of Uzbekistan are inseparable from the political prudence of President Islam Karimov”. Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan». *Central Asian Survey*, 15 (1): 23–32: 26.

1.3 Annen litteratur på området

James Critchlow har hevdet at usbekiske nasjonalister og politikere under *glasnost* brukte historien til å begrunne en større autonomi for UzSSR vis-à-vis Moskva, spesielt ved å vise til den Autonome Regjeringen i Kokand og stille spørsmål ved den sovjetiske versjonen av tsarrusslands erobring og kolonisering av Sentral-Asia.¹³ Han hevder således at revisjonismen i usbekisk historieskriving i forhold til sovjetiske historiografi under *glasnosts* senere år først og fremst må anses for å være en del av et større politisk spill. William Fierman har hevdet at usbekiske nasjonalister under *glasnost* fremmet en kamp mot den såkalte ”russifiseringen” av den usbekiske kulturen for å revitalisere eller gjenfinne den opprinnelige prerevolusjonære ”autentiske” tyrkiske kulturen.¹⁴ Han har også skrevet at nasjonalistene ikke anså deres hovedmotstander for å være Moskva, men heller lokale konservative krefter (internasjonister) internt UzSSR. Et vesentlig poeng hos både Fierman og Critchlow, var at både kulturkampen og de historiografiske debattene ikke kun var en ideologisk kamp, men like fullt en fordekt intern kamp i UzKP og UzSSR om posisjoner, opprettholdelse av privilegier og politisk makt. Halim Kara hevder på sin side at usbekiske nasjonalistiske akademikere ”employed political rehabilitation as an instrument to de-construct and de-centre the principles and values of soviet rule in their country as well as to reclaim their national heritage” og nedtoner det personlige og materielle som motivasjonsfaktor.¹⁵

En rekke forskere på Sentral-Asia har markert den sterke politiske bruken av historie i det postsovjetiske Usbekistan.¹⁶ March og Allworth trekker denne bruken frem først og fremst som en del av det rent regimelegitimerende, mens Adams, Laruelle og Roy vektlegger skapelsen av en mytisk fortid for nasjonsbygging.¹⁷ Felles for dem alle er at de vektlegger det

¹³Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan: A Soviet Republic's Road to Sovereignty*. San Francisco: Westview Press.

¹⁴Fierman, William 1989. «*Glasnost* in Practice: The Uzbek Experience». *Central Asian Survey*, 8 (2): 1–45 & Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment». *Central Asian Survey* 10 (3): 55–72.

¹⁵ Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage: The Rehabilitation of Abdurauf Fitrat and Abdulhamid Sulaymon Choplan in Uzbekistan». *Europe-Asia Studies*, 54 (1): 123–142: 123.

¹⁶ Se blant andre: Thurman, Michael 1996. «Leaders of the Communist Party of Uzbekistan in Historical Retrospect: The Class of '38». *Central Asian Monitor*, 2 (1): 19–25; Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia. The Creation of Nations*. New York. I.B. Tauris; Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problèmes identitaires: Ethnologie et “ethnogenèse” à l'Académie des Sciences d'Ouzbekistan». *Les Cahiers d'Asie Centrale*, 13–14: 45–75; «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique» & Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*, i Smith, Graham (red.) mf.l. *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁷ Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*; March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history: 'national ideology' as transcendental object in Islam Karimov's 'ideology of national independence'» *Central Asian Survey* 21 (4): 371–384; Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture». *European Journal of Cultural Studies*, 2 (3): 355–373; Laruelle,

mytiske og subjektiviserte i historiebruken, og at historiefremstillingen hadde direkte politiske mål. "[T]he canonized history carries an imprint of mythologization" skriver Alisher Ilkhamov.¹⁸ I det henseende har kulten rundt timuridene generelt og Amir Timur spesielt blitt trukket frem. For disse forskerne blir det mytiske eksemplifisert nettopp gjennom fremstillingen av Timur, hvor Karimov-regimet "usbekifiserte" middelaldererobreren og plassert Timur som den fremste i statens heltepanteon.¹⁹ Et annet poeng flere forskere har påpekt i postsovjetisk historieskriving var den sterke kritikken mot sovjetstyret, selv om både nasjonen og staten er en direkte konsekvens av sovjetisk styre. Oliver Roy skriver "The real founding past is in fact the Soviet era...[men] the Russians is systematically re-evaluated negatively".²⁰ Dette berører et annet sentralt aspekt, hvor forskerne Adams, Kandiyoti, Allworth, Khalid og Sengupta i tråd med vestlig konstruksjonisme har hevdet at det var bolsjevikene som skapte symbolene for en usbekisk nasjon, et synspunkt som summeres godt opp av Kandiyoti: "[I]t was the colonial state, in this case the Soviet state, that forged the conceptual instruments (historical, ethnographic and linguistic) which provided the Muslim republics with the elements of their legitimacy and self-definition."²¹

Angående det regimelegitimerende hevder Andrew March at forsøket på å fylle det postsovjetiske ideologiske vakuemet med "nasjonal uavhengighetsideologi" kan anses som et pragmatisk svar på de problemene Usbekistan sto ovenfor etter 1991, samtidig som den begrunnet Karimov-regimets ambisjoner. "The primary function of historiography in the Karimovist project is thus to invent a history not so much for the Uzbek nation, but for the Ideology of National Independence" skriver March.²² Han hevder således at regimet brukte usbekisk historie som et legitimeringsgrunnlag for samtidens politiske situasjon og at

Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires» & Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*.

¹⁸ Sitert i Gubaeva S.S. 2006. «Ethnic Consolidation Is a Natural-Historical Process». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 37–41: 37.

¹⁹ For å nevne noen bidrag som påpeker timuridkulten: Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan»; Cavanaugh, Cassandra 1994. «Historiography in Independent Uzbekistan: The Search for National Identity» *Central Asian Monitor*: 30–32; Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*. New York: Palgrave MacMillan; Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur: Reconstructing National History in Contemporary Uzbekistan» *Central Asian Monitor* 1 (1): 28–35; Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation». *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 8 (15): 77–98 & Manz, Beatrice Forbes 2002. «Tamerlane's Career and Its Uses» *Journal of World History*, 13 (1): 1–25.

²⁰ Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*: 165.

²¹ Kandiyoti, Deniz 2002. *How far does the analyses of Postsocialism travel? The case of Central Asia*, i Hann, M.C. (red.) m.fl. *Postsocialism. Ideals Ideologies and Practises in Eurasia*. London: Routledge: 244. Se også; Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Oakland, Ca: University of California Press; Sengupta, Anita 2003. *The Formation of the Uzbek Nation-State. A Study in Transition*. Oxford: Lexington Books; Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture». *European Journal of Cultural Studies*, 2 (3): 355–373 & Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*.

²² March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history»: 382

historiske hendelser og personligheter ble tilpasset politiske mål. March hevder videre at den politiske og ideologiske substansen har radikalt forandret seg, mens den politiske formen har gjennomgått kun minimale forandringer fra sovjettiden.²³ Spesielt hevder han at fremstillingen av Amir Timur som en ”landsfader” passet inn med Karimovs eget selvbylde som politiker og statsbygger.²⁴

Ifølge Ilkhamov, Abashin og Laruelle ble teorien om usbekernes herkomst brukt aktivt for å skape et teoretisk fundament for den usbekiske nasjonens dannelse for å demonstrere en arkaisk fortid til nasjonen og således begrunne en statsdannelse.²⁵ I henhold til den generelle vestlige kritikken mot en primordial nasjonalitetsforståelse understreker de det sterkt mytiske og selvsentrerte i en slik fremstilling. Flere forskere har også hevdet at det har vært en stor grad av kontinuitet mellom sovjetstyret og Karimov-regimet, og har således reversert bolsjevikenes formel om ”nasjonal i form, sovjetisk i innhold” til sovjetisk i innhold, nasjonal i form.²⁶ Khalid, Ersanli og March har også påpekt hvordan det postsovjetiske regimet har fremhevet en latent idé om en usbekisk stat og en nasjons frihet siden tidenes morgen.²⁷ ”[Karimov] and his court intellectuals do this by treating all Uzbek history in a linear fashion, as a long march toward independent national statehood” skriver March.²⁸ Khalid og Ersanli hevder dette har vært et trekk spesielt fremtredende hos jadidistene, som de hevder fremstiltes som skapere av en usbekisk nasjon i postsovjetisk historiografi.²⁹

Det har vært en utbredt oppfatning at Karimov aktiverte historien som et politisk redskap, men få har gjort en overordnet analyse av historieskrivningen og dens relasjon til den

²³ March, F. Andrew 2003. «State ideology and the legitimation of authoritarianism: the case of post-soviet Uzbekistan». *Journal of Political Ideologies*, 8 (2) 209–232 & March, F. Andrew 2003. «From Leninism to Karimovism: Hegemony, Ideology, and Authoritarian Legitimation» *Post-Soviet Affairs*, 19 (4): 307–366

²⁴ March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history». March er for øvrig ikke historiker, men politisk idehistoriker og fokuserer derfor også mer på politisk filosofi enn historie.

²⁵ Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires» ; Abashin, S.N. 2006. «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique» & Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity. The historical origins of the modern Uzbeks» *Central Asian Survey*, 23 (3–4): 289–326. For mer om vestlig kritikk mot primordialismen, se: Cole, R.I. Juan, & Kandiyoti, Deniz 2002. «Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East: Introduction». *International Journal of Middle East Studies*, 34 (2): 189–203.

²⁶ Bolsjevikene brukte formelen ”nasjonal i form, sovjetisk i innhold”, som prinsipp for sovjetisk nasjonalitetspolitikk og administrativ oppdeling. Se: Merry, Wayne E. 2004. «Governance in Central Asia: National in Form, Soviet in Content». *Cambridge Review of International Affairs*, 17 (2): 285–300. Se også: Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self»; Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*; March, Andrew F. 2002. «The use and abuse of history»; Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia* & Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*. New York: Palgrave MacMillian.

²⁷ Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self»; Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*; March, Andrew F. 2002. «The use and abuse of history»

²⁸ March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history»: 382

²⁹ Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self» & Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*.

politiske situasjonen. I tillegg har de fleste forskerne som har berørt en slik problemstilling, kun unntaksvis hatt et bredt empirisk belegg for sine standpunkter. Spesielt gjelder dette i perioden etter 1991. Unntakene kommer fra enkelte forskere som har hatt et tilsvarende metodisk og innholdsmessig utgangspunkt som denne oppgaven, men kun på enkelte emner og med ulike teoretiske utgangspunkt.³⁰ Denne oppgaven forsøker å gi et mer helhetlig bilde av historiefremstillingen i det aktuelle tidsrommet og å belyse hvilket generelt mønster denne historiebruken avdekker. Samtidig forsøker oppgaven å redegjøre for i hvilken grad det har vært kontinuitet gjennom oppgavens tidsavgrensning. Så langt har de fleste vektlagt det sterke bruddet mellom periodene 1986-1991 og 1991-1998, mens de fremhever en markert kontinuitet mellom Karimov-regimet og det pre-gorbatsjovske USSR.³¹ Det kan imidlertid være grunn til å tro at et markert brudd heller kom mellom den gamle sovjetiske orden og *glasnost*.

1.4 Sentrale begreper

Overordnet viser *legitimitet* til hvordan en handling, prosess og/eller ideologi blir legitim ved at de(n) finner gehør i samfunnet i henhold til samfunnets normer, verdier og lover. Ifølge Beetham: "Where power is acquired and exercised according through justifiable rules, and with evidence of consent, we call it rightful or legitimate".³² I de fleste tilfeller vil det også følge om en stat klarer å oppfylle visse positive rettigheter (for eksempel velferdstjenester). De fleste diktatoriske regimer styrer landet gjennom makt, men vil ofte forsøke å skape en supplerende legitimitetsfaktor for sitt styre gjennom å spille på en type ideologi, personkult etc. Slike supplerende legitimitetsfaktorer kan knyttes til hegemoni, hvilket vil si hvordan en gruppe kan dominere samfunnet gjennom både konsensus og tvang.³³ For det er hevdet at et styre med en viss grad av legitimitet vil ha lettere for å styre enn et kun basert på undertrykking.³⁴

³⁰ March har analysert fremstillingen av Amir Timur gjennom makt- og legitimeringsteorier, Kara har analysert Fitrat og til dels jadidismen gjennom en postkolonial vinkling og Laruelle (og til dels Ilkhamov) har tatt for seg opphavsteorien gjennom konstruktiviske teorier angående stats og nasjonsbygging. Se: March, Andrew F. 2002. «The use and abuse of history»; Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self» & Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires».

³¹ Se blant andre: Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia* & March, Andrew F. 2002. «The use and abuse of history».

³² Beetham: Beetham, David 1991. *The Legitimation of Power*. London: MacMillan: 3.

³³ Se for eksempel: Linz, J. Juan 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*.

³⁴ Matveeas, Anna 1999. «Democratization, legitimacy and political change in Central Asia». *International Affairs* 75 (1): 23–44: 23.

Ideologi vil bli forstått som et sett med ideer som gir mål for en viss samfunnsutvikling og samtidig også en metode for hvordan denne skal realiseres.³⁵ I de fleste tilfeller vil en sterk bruk av ideologi også fungere som en del av begrunnelsen for den politiske, sosiale og økonomiske situasjonen. Spesielt vil en slik funksjon aktiveres hvis befolkningen kan identifisere seg med makten og ideologien.³⁶ Ideologi kan også ha en større betydning i diktatoriske samfunn fordi ideologien forsøker å begrunne hvorfor befolkningen ikke har politisk medbestemmelsesrett. Og i flere slike regimer (Sovjetstyre, Nazityskland) er fokuset sterkere på kollektive og åndelige verdier enn individuelle og materielle.³⁷

Nasjonsbygging er et konsept om å skape (bygge) et indre samhold mellom en viss stats innbyggere, både for å fremskaffe større stabilitet innad, men også for at innbyggerne lettere skal kunne identifisere seg med hverandre og med staten.³⁸ Dette tar utgangspunkt i en konstruktivistisk tanke om at nasjoner og/eller etnisiter kan formes fordi de ikke kan regnes som stabile enheter. ”[N]ational and ethnic identities should be regarded as incomplete and constantly subject to construction and rethinking”, skriver Abashin.³⁹ I diktatoriske stater kan det også være et mål å få innbyggerne til å identifisere seg med regimet, mens det i mange demokratiske stater forsøkes å skape konsensus rundt den politiske prosessen. Redskaper i en slik sammenheng har ofte vært et sett med symboler, for eksempel nasjonalsanger, flagg, en felles historie, et felles språk etc.⁴⁰ I enkelte stater vil nasjonsbygging fungere som et samarbeidsprosjekt mellom stat og sivile aktører, mens det i andre, gjerne diktatoriske og totalitære stater, vil kun være et stats- og regimeprosjekt.

Når det gjelder bruken av betegnelsene diktatorisk og totalitær, baserer oppgaven seg på Juan Linz’ teorier. I henhold til Linz passer både *glasnost* og den postsovjetiske perioden til betegnelsen diktatorisk. Dette betyr at *glasnost* ikke lenger regnes som totalitær, i motsetning til resten av sovjetstyret som oppfyller Linz’ krav til denne betegnelsen betegnelse.⁴¹

³⁵ For eksempel, i Sovjetunionen var kommunismen målet, mens den sosialistiske praksis gjennom bolsjevikisk styre var ansett som metoden for å nå dette målet

³⁶ Broker, Paule 1995. *Twentieth-Century Dictatorships: The Ideological One-Party States*. Basingstoke: MacMillan Press Ltd.

³⁷ Ibid.

³⁸ Kolstø, Pål 2000. *Political Construction sites. Nation-building in Russia and the post-Soviet States*. Boulder: Westview Press.

³⁹ Abashin, Sergei Nikolaevich 2006. «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique».

⁴⁰ Smith, D, Anthony 2001. *Nationalism. Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press.

⁴¹ Linz, J. Juan 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*.

Nasjonalisme

Nasjonalisme vil i denne sammenhengen forstås som en type ideologi som hevder at stat og en folkelig enhet forstått som nasjon, skal være en og samme enhet.⁴² Bidrag som søker å forklare årsaker til og bakgrunnen for nasjonalisme, og hvorfor denne ideologien har hatt en slik sterk politisk kraft, har blitt publisert i store kvanta. Anthony Smith har fått kritikk for sin vektlegging av de etniske aspektene i nasjonsdannelse ("the ethnic core" som han selv formulerer det), spesielt fra representanter av den "konstruktivistiske skole".⁴³ Blant de mest kjente fra denne skolen er Benedict Anderson med sin velkjente "Imagined communities", som fremhever det kunstige i det altså forestilte samholdet i nasjonen.⁴⁴ Av samme skole er Ernest Gellner som så velkjent har formulert at det er "nationalism which engenders nations, and not the other way around"; altså at det er mer et politisk redskap enn en folkelig bevegelse.⁴⁵ På sin side har A. Smith hevdet at: "Certainly the state and political action plays important tools in crystallizing ethnic sentiments and national identities... But ethnic ties and national sentiments are created by a variety of factors - ecological, social and especially culture and symbolic, such as religion, language and arts".⁴⁶ Når det gjelder Usbekistan (som nok i de fleste tilfeller) viser empirien at det for så vidt er riktig at politiske aktører, da både statlige og sivile, har "skapt" nasjoner slik Gellner hevder, men at komponentene de bygger på er de momenter som Smith til slutt her nevner.

Opposisjonell, postkolonial og offisiell nasjonalisme

To aspekter av nasjonalisme er sentrale i denne oppgaven; nemlig nasjonalistenes og nasjonalismens syn på statsdannelse og nasjonalisme som et ideologisk og/eller et politisk verktøy. For å ta det siste først har nasjonalisme vært en drivende politisk kraft i nesten hele verden. Her kan det igjen skilles tre typer. Den ene er en nasjonalisme i koloniale og/eller

⁴² Denne definisjonen er basert på definisjonene til Hobsbawm, Gellner og Smith. Henholdsvis: Gellner, Ernest 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers: 1; Smith, D, Anthony 2001. *Nationalism. Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press: 9 & Hobsbawm, Eric 1990. *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press: 9.

⁴³ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford & Cambridge: Blackwell.

⁴⁴ Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

⁴⁵ Gellner, Ernest 1983. *Nations and Nationalism*: 55 Dette må ikke tolkes dit hen at Gellner, Hobsbawm eller Anderson i alle tilfeller har synonyme synspunkter om nasjonalisme. Når det gjelder bruk av betegnelsen den "konstruksjonistiske skole", blir dette begrepet, for enkelthets skyld, et samlebegrep for flere ulike skoler og undergrupper, som alle først og fremst fremhever nasjonalismen som et politisk verktøy (altså at den er konstruert) og at det er stater som lager nasjoner, ikke omvendt. I denne sammenhengen blir dens antonym "primordialisme" og "objektivism". Således kan Anthony Smith, (som vil bli mye brukt i denne oppgaven), forstås som en middelvei mellom disse to skolene.

⁴⁶ Smith, D. Anthony 1996. «Culture, Community and Territory: The Politics of Ethnicity and Nationalism» *International Affairs* 72 (3), Ethnicity and International Relations. 445–458: 448.

okkuperte land, for eksempel i Asia og Afrika. En slik nasjonalisme skapes ved at aktører, med en relativt stor grad av støtte blant befolkningen samler seg rundt en identitet basert på de politiske grensene gitt av kolonimakten, og selv definerer denne identiteten som nasjonal, for så å bruke denne identiteten som et kollektivt samlingspunkt til å stille seg i opposisjon mot kolonimakten. Dette er hva vi her vil kalle *opposisjonell nasjonalisme*. Som oftest har opposisjonell nasjonalisme hatt enten full uavhengighet eller større autonomi fra kolonimakten som mål. Det er en slik nasjonalisme oppgaven hevder eksisterte i UzSSR frem til 1991. En slik type er ofte skapt i møte med og/eller i opposisjon mot kolonimakten. Samtidig er som oftest en slik opposisjonell nasjonalisme et resultat av en følelse av å bli nedverdighet av den dominerende parten. James Kellar hevder at ”In all cases of nationalism, issues of domination, discrimination and exclusion are combined with an increased sense of national identity and aspiration of democratic self-rule”.⁴⁷ Som en følge av en slik marginalisering, vil antikoloniale nasjonalister søke å utfordre og omskrive en kolonial diskurs som en måte å forklare og definere egen kultur og historie. Således vil de skape et kulturelt og ideologisk uttrykk for motstand og frigjøring.⁴⁸

Partha Chatterjee, en autoritet på feltet nasjonalisme i koloniale og postkoloniale samfunn, har hevdet at antikoloniale nasjonalister i Afrika og Asia skapte sitt eget suverene domene innen kolonisamfunnet ved å dele sfæren inn i en materiell og en åndelig. Den materielle sfæren var allerede dominert av vestlig teknologi. Den åndelige derimot, var en ”inner domain, bearing the ”essential” marks of cultural identity”.⁴⁹ Derfor, desto mer man imiterte vesten i det materielle jo større var behovet for å bevare særegenheten ved egen kultur. Videre deler han den antikoloniale kampen inn i to perioder. I den første ønsket nasjonalistene at kolonimakten skulle reformere det eksisterende systemet. ”In the latter phase...there was a strong resistance to allowing the colonial state to intervene in matters affecting ”national culture””.⁵⁰ Og han vektlegger nettopp møtet mellom ”oss” og ”dem” som en katalysator for en sterkere markering av egen identitet.

En sidevariant av opposisjonell nasjonalisme er en *postkolonial nasjonalisme* som altså oppstår etter uavhengighet. Den bærer mye preg av dens opposisjonelle røtter. Men et vesentlig trekk ved en slik nasjonalisme er ifølge Chatterjee at den bruker kolonimaktens

⁴⁷ Kellar, G. James 1998. *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. New York: Palgrave: 131.

⁴⁸ Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 123.

⁴⁹ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton, N.J.: Princeton University Press: 6.

⁵⁰ Ibid.: 6.

vokabular og metoder for å distansere seg nettopp fra dens tidligere kolonimakt.⁵¹ En postkolonial diskurs prøver også å revitalisere det undertrykte subjektet ved å iverksette en frigjøringsideologi. For å sitere Fawzia Afzal-Khan, ”such a philosophy allows colonised writers to transform their past, their culture and their people, from being determined object, to become living subjects, from constituting the antagonistic ”other” to become sympathetic ”self””.⁵² Et annet sentralt element ved en slik postkolonial nasjonalisme er at den forsøker å mobilisere støtte til nasjonsbygging og regimelegitimering. “Nationalising regimes in effect draw upon and bring into the public sphere of the post-colonial present the codes of colonialism to debate and legitimise the reshaping of social and political life and to justify political action”, som Graham Smith skriver.⁵³ For postkolonial nasjonalisme kan også være en variant av eller være et innbakt aspekt i *offisiell nasjonalisme*, en type selvlegitimering som denne oppgaven vil argumentere for var en sentral del av historieskrivingen i Usbekistan etter 1991.⁵⁴

Nasjonalisme som offisiell ideologi har en dualistisk innpakning. For det første fordi den forsøker å legitimere selve statsdannelsen. Samtidig forsøker den å skape samhold og en kollektiv identitet for denne statens innbyggere. Dette er hva både Anderson og Gellner er inne på. Spesielt relevant i denne sammenhengen er at en nasjonalistisk ideologi kan brukes til politisk regimelegitimering eller til å begrunne en type politikk det gitte regimet forsøker å implementere. John Glenn hevder at:

Nationalism can be used by the state as a form of ideology so that order is maintained as much through consensus as coercion. By stressing the cultural unity of the community, policies are presented as representing the national or general interest regardless of whatever there is any truth in such a claim.⁵⁵

Her følger det at det folkelige aspektet er sekundært, ettersom nasjonalisme blir brukt som et politisk verktøy for en viss elite for å skape et supplerende legitimitetsgrunnlag for å opprettholde egen posisjon. For å realisere et slikt mål bruker den offisielle nasjonalismen blant annet et standardisert kulturelt uttrykk, gjenoppdagelsen av folkets egen historie og revitaliseringen av morsmålet.⁵⁶ Et slikt uttrykk har blitt kalt “the myth-symbol complex”,

⁵¹ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*.

⁵² Fawzia Afzal-Khan, sitert fra: Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 138.

⁵³ Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 13.

⁵⁴ Denne bruken av *offisiell nasjonalisme* er ikke synonym med Benedict Andersons betegnelse ved samme navn. Anderson hevder at offisiell nasjonalisme tas i bruk ”av en elite som blir truet av marginalisering”. Likheterne mellom oppgavens og Andersons begreper er nasjonalisme som et middel. I Usbekistan tyder lite på at Tsjkentens politiske elite følte seg truet av ”utelukkelse fra et fremvoksende nasjonalt, forestilt fellesskap” rundt 1991. Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities*: 105.

⁵⁵ Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*: 16.

⁵⁶ Smith, D, Anthony 2001. *Nationalism: Theory, Ideology, History*: 7

som ifølge Glenn: “generate a belief in commonality through a myth of a common ancestor, an emphasis on a common history and the creation or reinvention of such matters as national traditions”.⁵⁷ I forhold til både nasjonsbyggingen og regimelegitimering gjennom nasjonalisme vil statens/regimets elite bruke “the myth-symbol complex” for å:

...create a feeling of national unity and common ancestry through the use of national-state symbols, parades, festivals etc.; it may also involve the reconstruction or falsification or even invention of a national history either through selective interpretation or falsification of historical facts.⁵⁸

Nasjonalstaten

Nasjonalismens mål er i mange tilfeller opprettelsen av en nasjonalstat.⁵⁹ Men det er kjent at det finnes to idealtyper av nasjonalstaten: den ene er etnisk og kulturell mens den andre er politisk og sivil.⁶⁰ De to klassiske eksemplene for disse to idealtypene er henholdsvis 1800-talls Tyskland og Frankrike. Mange vestlige forskere, for eksempel Gellner og Hobsbawm har påpekt at nasjonalismen og opprettelsen av nasjonalstaten har først og fremst vært et politisk redskap.⁶¹ Den romantiserte forståelsen de har kritisert har basert seg på en naturlig og folkelig fortolkning som har hevdet at de tidligere etnisitetene samlet seg til en nasjon i moderne tid.

1.5 Historie som politisk funksjon

Historie har en rekke funksjoner. For et regime og dens utfordrere kan historien være en kilde og en ressurs for deres ambisjoner. ”Historie legitimerer rettigheter og begrunner krav av både politisk og kulturell art”, skriver Anne Eriksen.⁶² I fordums dager hevdet konger sine rettigheter ved å vise til historiske narrative genealogier. I dag forsøker stater, nasjoner og regimer å begrunne sin eksistensrett ved historiske argumenter av politisk, kulturell og etnisk art. Dette gjelder spesielt regimer med sterke ideologiske føringer. March skriver at: ”All ideologies tend to treat history instrumentally, as a resource for explaining, justifying and giving meaning to the present”.⁶³ Parallelt er ofte historieskriving i totalitære og diktatoriske

⁵⁷ Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*: 85.

⁵⁸ *Ibid.*: 86.

⁵⁹ Det er nødvendigvis en rekke tilfeller hvor nasjonalismen har fått stor oppslutning i allerede etablerte nasjonalstater, Nazityskland er et eksempel.

⁶⁰ Greenfeld, Liah 1992. *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Se også: Hodne, Bjarne 2005. «Nasjon – et begrep med skiftende innhold: Eksempelet Italia». *Tidsskrift for kulturforskning*, 4 (1/2): 29–54.

⁶¹ Se Hobsbawm, Eric 1990. *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press & Gellner, Ernest 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers.

⁶² Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax Forlag: 9.

⁶³ March. F. Andrew 2002. «The use and abuse of history»: 382.

stater vinklet ut i fra et definert politisk mål. Denne teleologiske funksjonen gir historien en mening og et vinklingspunkt, hvor historiens gang blir tolket i henhold til denne ideen.⁶⁴

Historien har også en samlende effekt, for eksempel ”vår historie”. Dette knyttes opp mot historien som en identitetsmarkør som forklarer ens plass i samfunnet og forankrer ens røtter. ”Historie gir identitet og tilhørighet for enkeltpersoner, grupper og nasjoner”, som Eriksen formulerer det.⁶⁵ Kontroll over historien er derfor viktig, ettersom en historisk argumentasjon kan begrunne realiteter og mål. Dette leder til begrepet historiebruk. I denne sammenhengen vil to politiske bruk av historien redegjøres for; nemlig i en nasjonalistisk og i en sovjetisk kontekst. For på mange måter inneholder den historieskrivingen oppgaven beskriver både sovjetisk og nasjonalistiske elementer.

Når det gjelder nasjonalistisk historiebruk vil oppgaven hovedsakelig referere til Anthony Smith og spesielt hans *The Ethnic Origins of Nations*.⁶⁶ Smith har vist at historie er et essensielt trekk i en nasjonalistisk og nasjonalsstatlig diskurs, hvor nasjonalister og nasjonsbyggere vekker myter om en gylden fortid som en mal, et fundament og en begrunnelse for nasjonalstaten. For Smith, er det nettopp historien, mytene og symbolene fra en etnisk arv som gir nasjonalismen dens kraft. I tillegg trekkes en slik nasjonalistisk historieskriving til viktige enkelthendelser eller perioder i nasjonens historie. Nasjonalister i Serbia viser til slaget på Kosovosletten i 1389, nazistene så tilbake til det 1. og 2. rike, NS tilbake til sagatiden.⁶⁷ Det er også et gjennomgående trekk at en kulturell elite, enten engasjert av staten eller i opposisjon mot den (eller andre aktører), vil være den som formulerer og sprer en slik subjektivisert historieforståelse.⁶⁸

Historiebruk i Sovjetunionen

Lederen til *Voprosii Istorii* nummer 8 i 1960 skrev: “The study of history has never been mere curiosity, a withdrawal into the past, for the sake of the past...Historical science has been and remains an arena of sharp ideological struggle”.⁶⁹ Sovjetisk historieskriving var i utgangspunktet basert på den marxist-leninistiske historiefilosofien, men under og etter Stalintiden ble historie vel så viktig som et redskap til å regjere. Her fungerte historien som en

⁶⁴ For denne vinklingen i sovjetisk historiografi, se: Heer, Nancy Whittier 1971. *Politics and History in the Soviet Union*. Cambridge, Mass: MIT Press.

⁶⁵ Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax Forlag: 9.

⁶⁶ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*.

⁶⁷ Se også Ferro, Marc 2003. *The Use and Abuse of History, or How the past is taught to children*. London & New York: Routledge.

⁶⁸ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*.

⁶⁹ Sitert i Heer, Nancy Whittier 1971. *Politics and History in the Soviet Union*: 1. Ad Notam, *Voprosii Istroii* var det ledende historiske tidsskrift sovjetunionen.

instrumentell legitimitetsbegrunner innen en rekke felt. For eksempel ble revolusjonen med påfølgende helter og tapte soldater fra den røde armé under borgerkrigen tatt som begrunnelse for SUKPs maktmonopol.⁷⁰ Sovjetisk historieskriving var også sentrert rundt partiet (SUKP), og historiografiske endringer fulgte partiets ambisjoner og politikk.⁷¹ Nancy W. Heer har påpekt at der USSR begrunnet sin egen eksistens på grunnlag av sin marxistiske ideologi, knyttet Moskva-kommunistene en historisk forbindelse mellom ledere og ideologi, stat og parti.⁷² Det sterke fokuset på klassemotsetninger i historieskrivingen skapte også en politisk begrunnelse for ”proletariatets diktatur”. Og historieskriving i Sovjetunionen førte som i andre totalitære samfunn en enveis kommunikasjon, fra parti til akademiske miljøer og til slutt ut til massene.⁷³ Kontrollen over historien var mer eller mindre total og en historieskriving i opposisjon mot det rådende bolsjevikiske synet ble tolket som en kritikk mot styret generelt.

I denne oppgaven er den realpolitiske historiebruken interessant. For å nevne noen eksempler; historie(n) ble brukt til å forklare hvorfor sovjetrepublikkene var en del av USSR, og en subjektivisert fremstilling av tsardømmet var med på å begrunne revolusjonen i 1917. Historie ble også brukt til å diskreditere USSRs fiender. Basmatsji for eksempel, ble anklaget for å bestå av ”kontrarevolusjonære bander”, som stod i ledtog med vestlige ”imperialister”, hvilket ville si USA og Storbritannia.⁷⁴ Et siste trekk som skal nevnes var at bolsjevikrussisk historiefremstilling søkte å bryte opp de respektive nasjonalrepublikkers prerevolusjonære historie. I de fleste republikkene ble prerevolusjonær historie nedprioritert og til dels visket vekk for å tilpasse bolsjevikenes ambisjoner, hvilket skapte en historisk fremstilling radikalt annerledes enn den prerevolusjonære.⁷⁵ Spesielt var nasjonalrepublikkenes historiske relasjon til Russland og spesielt det russiske proletariat fremhevet, hvor sovjetisk historiografi fremstilte det ”tidløse vennskapet” mellom russerne og de andre folkeslagene i USSR.⁷⁶ Så det kan være mulig å hevde at til tross for sin påståtte ”internasjonalisme” var bolsjevikisk historieskriving etter 1930-tallet til dels russisksentrert. Parallelt trakk bolsjevikene frem ulike helter og historiske rollemodeller for hver enkelt nasjon, som ut ifra marxist-leninistisk

⁷⁰ Ferro, Marc 2003. *The Use and Abuse of History*.

⁷¹ Heer, Nancy Whittier 1971. *Politics and History in the Soviet Union*.

⁷² Ibid.: 16.

⁷³ Broker, Paule 1995. *Twentieth-Century Dictatorships*.

⁷⁴ Se for eksempel Tuzmuhamedov R. 1973. *How the national question was solved in Soviet Central Asia (a reply to falsifiers)*. Oversatt fra russisk av David Fidlon. Moscow: Progress Publishing.

⁷⁵ Se for eksempel RL 119/88 21. mars 1988: ”Blank Spots in Soviet History. Vera Tolz & Tillet, Lowell 1969. *The Great Friendship: Soviet Historian on the Non-Russian Nationalities*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

⁷⁶ Tillet, Lowell 1969. *The Great Friendship*. For en sovjetisk fremstilling, Se: Gafurov, B.G. (red.) m.fl. 1969. *Asia in Soviet studies*. Oversatt fra russisk Kasanina G. Moskva: Nauka Publishing House.

terminologi ble tolket som ”progressive” og av ”proletarisk natur”. Dette medførte også en vurdering av de respektive nasjoners historiske personligheter som positive eller negative.⁷⁷

1.7 En historisk bakgrunn for dagens Usbekistan

Den første befolkningen i det området som utgjør dagens Usbekistan var sogdiere, et indoeuropeisk folkeslag som ofte knyttes til skyterne.⁷⁸ Tyrkiske folkegrupper ankom området ca. 200 e.Kr. fra Altaifjellene lenger nordøst. Araberne invaderte landet på 700 og 800-tallet og innførte Islam. Djengis Khan erobret området på 1200-tallet og hans etterkommere skulle dominere helt frem til 1350-tallet. Amir Timur (ofte bedre kjent som Timur Lenk, eller Timur den halte på norsk) skulle da ved å hevde slektskap til Djengis Khan, erobre et enormt område fra sitt hovedsete i Samarkand.⁷⁹ Men etter hans død i 1405 klarte ikke lenger det timuridske dynastiet å forsvare riket og ble således oppløst. Tiden under og etter Amir Timur var en blomstringstid for området som utgjør dagens Usbekistan, med en rekke vitenskapsmenn, kjente poeter og prinser.⁸⁰ Amir Timurs rike strakte seg opp til Russlands grenser, ned til India, gjennom Persia og til Syria. I vesten har ofte Timur vært synonymt med orientalsk brutalitet og han har vært spesielt kjent for sin totale utslettelse av hele byer og store massakrer. I en rekke byer lot Timur bygge store monumenter som vitnet om hans regjering, da særlig i Samarkand (Registan-komplekset) og Shakrisabz ved syd-grensen av Usbekistan. På slutten av 1400-tallet ble den timuridske dominansen brutt av en tyrkisk stammeføderasjon som erobret Transoxiana under ledelse av khanen Shaybani og etablerte usbekiske dynastier i Turkestan. Denne stammeføderasjonen, som hadde sitt hjemland lenger nordvest ved grensen mellom dagens vestlige Kasakhstan og Russland, ble kalt *usbek* og har gitt navn til de moderne usbekere (se figur 1.1).⁸¹

⁷⁷ Spesielt ble kulturpersoner trukket frem. For kravene for å bli løftet frem til ”the canon of harmless heroes”, se: Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 71.

⁷⁸ Dette historiske risset er kun en kort gjennomgang av Sentral-Asias historie. For mer generelle oversiktsverk henvises det spesielt til: Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*. & Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*. For den eldre historien: Soucek, Svat 2000. *A History of Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁷⁹ Om Amir Timur, se: Manz, Beatrice Forbes 1989. *The Rise and Rule of Tamerland*. Cambridge studies in Islamic Civilization. Cambridge: Cambridge University Press.

⁸⁰ Blant annet var Babur timurid, han som erobret Nord-India og senere grunnla det mogulske dynasti og lot bygge Taj Mahal.

⁸¹ Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity. The historical origins of the modern Uzbeks» & Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*.

Russlands erobring og kolonisering

Da tsarens tropper ankom på 1860-tallet var området delt inn i to khanater, Kokand og Khiva, og emiratet Bukhara. Da den såkalte silkeveien mistet sin viktige stilling etter at sjøveien til Asia hadde blitt oppdaget, ble Sentral-Asia en bakevje, lite eksponert for verden utenfor. En følge av dette var at områdets ulike riker utviklet seg lite.⁸² Den øverste leder var emiren eller khanen med bortimot ubegrenset makt. Han var igjen nært alliert med mullaene som, spesielt i Khiva og Bukhara, overvåket et strengt religiøst samfunn basert på en føydal samfunnsstruktur, med livegne og vasaller under emiren/khanen.⁸³ Kulturelt har området vært et skjæringspunkt mellom den tyrkiske og den persiske verden.⁸⁴ Over tid kom de tyrkiske gruppene i flertall, mens persisk forble likevel hoff- og administrasjonsspråk. Fra tiden rundt Amir Timur ble det tyrkiske skriftspråket Tsjagatai skapt, som fungerte som litteraturspråk helt frem til 1920.⁸⁵ Ved russernes erobring bestod befolkningen i dagens Usbekistan hovedsakelig av tre hovedgrupper; den persisktalende befolkningen, etterkommerne av Shaybanis invasjon og den opprinnelige tyrkisktalende befolkningen (altså før Shaybanis invasjon).⁸⁶ Både blant den fastboende og den nomadiske befolkningen eksisterte persisk og tyrkisktalende om hverandre og språk fungerte i liten grad som identitetsmarkør: Flerspråklighet var heller normen enn unntaket.⁸⁷

På 1870-tallet erobret tsarrussland khanatet Kokand (som ble innlemmet i oblastet Turkestan), mens de gjorde Bukhara og Khiva til protektorater.⁸⁸ Området ble med tiden integrert i den russiske økonomien hvor spesielt bomullproduksjon ble fremmet.⁸⁹ Bomullsproduksjonen forandret den tidligere samfunnsstrukturen radikalt, uten at det endret stillingen til khanene og emiren. Erobringen forenklet kontakten med andre muslimske folkeslag i tsarimperiet (spesielt med tatarene), som igjen gjorde området mer eksponert for

⁸² I følge reiseskildringer fra europeiske ekspedisjoner på slutten av 1800-tallet var en reise til Turkestan som å komme tilbake til middelalderen. Se til eksempel Vambéry, Arminius 1864. *Travels in Central Asia. A Journey from Teheran across the Turkomen Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara, and Samarcand*. London: John Murray & Olufson, Ole 1904. *Old and new architecture in Khiva, Bokhara and Turkestan*. København: Gyldendal.

⁸³ Becker, Seymour 1968. *Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

⁸⁴ Se: Fragner, Bert G. 1994. *The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks*, i Simon, Gerhard (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.

⁸⁵ Tsjagatai blir også brukt som et begrep for det tyrkiske kulturelle uttrykket etter 1400-tallet.

⁸⁶ Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity: The historical origins of the modern Uzbeks» & Fragner, Bert G. 1994. *The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks*.

⁸⁷ Becker, Seymour 1974. *National Consciousness and the Politics of the Bukharan People's Conciliar Republic*, i Allworth Edward (red.) m.fl. *The Nationality Question in Soviet Central Asia*. New York: Praeger Publishers

⁸⁸ Her vises til: Becker, Seymour 1968. *Russia's Protectorates in Central Asia*.

⁸⁹ Lipovsky, Igor 1995. «The Central Asian Cotton Epic». *Central Asian Survey*. 14 (4): 529–542.

verden utenfor.⁹⁰ Når det gjaldt selve erobringen var det en rekke slag mellom emirens og tsarens tropper, og motstanden var til tider hard mot russerne. Til tross for at betegnelsen kolonial kan beskrive forholdet, må det sterke indre selvstyre fremheves. Under de ca. 50 årene med tsarstyre var det også en rekke opprør, for eksempel i Kokand i 1874, Andijan 1898 og over hele Turkestan i 1916.⁹¹

Jadidismen og revolusjonen i 1917

Jadidismen var en reformbevegelse i den tyrkisktalende befolkningen i tsarimperiet blant tatarerne og i emiratet Bukhara på slutten av 1800-tallet og frem til revolusjonen i 1917. Ismail Bey Gaprinski, en tatar fra Krim, var bevegelsens grunnlegger og introduserte jadidismens ideer til Turkestan.⁹² Jadidismen ble dannet som en reaksjon på tsarimperiets dominans og hadde som mål å modernisere de konservative muslimske samfunnene. Dette skulle blant annet skje gjennom bruken av moderne teknologi, rettsprinsipper og skoler basert på vestlig pedagogikk og fag i motsetning til koranskolene (jadid betyr ”ny”, for ”ny metode”). Jadidismen var et intellektuelt prosjekt som skapte et moderne kulturelt uttrykk gjennom noveller, teater, aviser og så videre. Blant kjente jadidister i Sentral-Asia kan spesielt Behbudhi, Sjoplan, Fitrat og Faizulla Khodjajev nevnes. De to sistnevnte skulle også bli aktive i det nye sovjetiske regimet, da som henholdsvis undervisningsminister og førstesekretær UzKP.⁹³

I det revolusjonen brøt ut, forsøkte en del av jadidistene å opprette en egen autonom stat innad i det russiske imperiet. Dette skjedde i november 1918 i byen Kokand i Ferganadalen hvor det ble etablert en regjering, kalt den Autonome Regjeringen i Kokand.⁹⁴ Regjeringens medlemmer kom fra alle folkegrupper i Turkestan (også europeiske) og var det første forsøk på en moderne statsdannelse i Sentral-Asia. I februar 1918 rykket styrker fra sovjetregjeringen i Tasjkent inn og erobret Kokand og regjeringen ble oppløst. Motstanden

⁹⁰ Eksponenter for europeiskhet var det store antallet slaviske nybyggere som fulgte etter erobringen.

⁹¹ Opprøret i 1916 var en reaksjon på at tsaren ønsket å tvangsutskrive turkestanere for arbeidstjeneste ved østfronten og var også det største av sitt slag. For mer om disse opprørene, se: Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks* & Manz, Beatrice Forbes 1987. «Central Asian Uprisings in the Nineteenth Century: Ferghana under the Russians». *Russian Review*, 46: 267–281.

⁹² For mer om jadidismen henvises det til Adeeb Khalid, spesielt: Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*.

⁹³ Carlisle, Donald S. 1994. *Soviet Uzbekistan: State and Nation in Historical Perspective*, i Manz, Beatrice Forbes (red.) m.fl. *Central Asia in a Historical Perspective*. Boulder: Westview Press.

⁹⁴ Den Autonome Regjeringen i Kokand, 1918 har vært svært lite omtalt i vestlig forskningslitteratur. Den eneste fullverdige omtalen er: Bergne, Paul 2003. *The Kokand Autonomy 1917-1918: political background, aims and reasons for failure* i Everett-Heath, Tom (red.) m.fl. *Central Asia. Aspects of Tradition*. London: RoutledgeCurzon. I både russisk og engelsk litteratur er navnet ”Kokand Autonomien”, for eksempel ”the Kokand Autonomy”.

mot det tidlige sovjetstyret hadde vært markert helt fra slutten av 1917, og etter at regjeringen i Kokand ble oppløst brøt det ut et stort opprør over hele Turkestan. Opprøret fikk tilnavnet Basmatsji og involverte flere hundre tusen mann under de hardeste kampene i 1921-24.⁹⁵ Det var en geriljakrig mot bolsjevikstyret, som etter at de hvite styrkene hadde blitt nedkjempet, representerte den største militære trusselen mot bolsjevikene internt i USSR. Basmatsji var ikke eliminert som en reell trussel før siste halvdel av 1920-tallet, og et siste angrep ble utført så sent som i 1935.⁹⁶ I 1924 hadde den generelle politiske situasjonen likevel stabilisert seg såpass at det var mulig å implementere sovjetisk politikk, og både den opprinnelige samfunnsstrukturen og de politiske grensene skulle radikalt forandres.

Sovjetstyret

I 1924 ble Sentral-Asia delt opp i først to sovjetrepublikker, den turkmenske og den usbekiske (som frem til 1929 inkluderte det senere Tadsjikistan), senere til fem (den Kirgisiske republikk og Kasakhstan var først en enhet under RSFSR, se figur 1.3 og 1.4). Grensetrekkingen tok ingen hensyn til tidligere politiske grenser, men baserte seg på kulturelle og spesielt lingvistiske kriterier. Tidligere har vestlige forskere kritisert bolsjevikene for med bruk av klassisk splitt og hersk teknikk, å trekke opp kunstige grenser etter eget forgodtbefinnende.⁹⁷ Senere års forskning har derimot vist, at sentralasiatiske eliter var til dels medvirkende i denne prosessen.⁹⁸ Det er allikevel liten tvil om at grensetrekkingen foregikk etter bolsjevikenes ønsker og at både realpolitiske og ideologiske årsaker lå til grunn.⁹⁹ Bolsjevikstyret førte til et enormt brudd med det gamle samfunnet. Frem til 1938 var den tidligere jadidisten Faizulla Khodjajev førstesekretær i UzKP, men han ble skutt under terroren, anklaget for å være ”trotskist” og ”høyrevridd”.¹⁰⁰ I perioden 1959 til 1983 var Sjarof Rasjidov UzKPs førstesekretær og hans lange regjeringstid preget republikken på en

⁹⁵ For mer om Basmatsji, se blant andre: Broxup, Marie 1983. «The Basmachi». *Central Asian Survey*, 2 (1): 57–81; Fraser, Glenda 1987. «Basmachi I». *Central Asian Survey*, 6 (1): 1–73; Fraser, Glenda 1987. «Basmachi II». *Central Asian Survey*, 6 (2): 7–42 & Lorenz, Richard 1994. *Economic Bases for the Basmachi Movement in the Farghana Valley*, i Simon, Gerhard (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge. Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.

⁹⁶ Ritter, William S. 1985. «The Final Phase in the Liquidation of Anti-Soviet Resistance in Tadzhikistan: Ibrahim Bek and the Basmachi, 1924-31». *Soviet Studies*, 37 (4): 484–493.

⁹⁷ Se blant andre Bennigsen, Alexander og Lemercier-Quelquejay, Chantal 1967. *Islam in the Soviet Union*. London: Pall Mall Press & Carrère d'Encausse, Hélène 1988. *Islam and the Russian Empire: Reform and Revolution in Central Asia*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.

⁹⁸ Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities». *Russian Review*, 59 (2): 201–226.

⁹⁹ Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*. Ithaca and London: Cornell University Press.

¹⁰⁰ Ro`I, Yaacov 1991. «The Soviet and Russian Context of the Development of Nationalism in Soviet Central Asia» *Cahiers du Monde Russe et soviétique*, 32 (1): 123–141.

rekke felter. Selv om en del av politikken ble styrt lokalt, var det i realiteten kadre sendt fra Moskva (slavere) som regjerte. Andresekretærer i parti og styre var som regel europeere, og så til at politikken var i tråd med Moskvas mål.¹⁰¹ Økonomisk speilet utviklingen i UzSSR den i USSR. Jordbrukskollektiv (Kolkos) ble opprettet og spesielt ble bomullsproduksjon prioritert som igjen ble en enorm industri på bekostning av vanlig jordbruk.¹⁰² Til tross for de negative sidene ved det sovjetiske styret, medførte bolsjevikisk politikk en sterk modernisering av samfunnet. Den gjennomsnittlige levestandarden økte betraktelig. Det samme gjorde også lese- og skrivekunnskapene. Et utbredt kulturelt tilbud som tidsskrifter, teater, musikk etc. for hele befolkningen som kjennetegnet Sovjetunionen, gjorde seg også gjeldene i UzSSR. Sovjetunionen la også sterk vekt på velferdstilbud slik at området hadde et utbredt helsetilbud, noe som igjen førte til at en sterk demografisk vekst.

Når det gjelder usbekerne som nasjon, hevder de fleste vestlig forskere at samlingen rundt en nasjonal identitet ble skapt av bolsjevikisk nasjonsbygging, og at en usbekisk nasjon, verken som en idé eller realitet hadde eksistert før 1924.¹⁰³ Carlisle hevder at skapelsen av en usbekisk nasjon var en historie: ”of state-creation and attempted nation-building. The primary role in this endeavour was played by the Soviet state and not by the emerging Uzbek nation”.¹⁰⁴ Under nasjonsbyggingsårene på 1920-tallet definerte bolsjevikene hva denne nasjonen var, skapte et usbekisk kulturelt uttrykk gjennom språk, historie, estetiske uttrykk etc., og trakk opp nye politiske grenser i Sentral-Asia slik at de korresponderte med de nye nasjonene.¹⁰⁵ Adams skriver at: ”[p]rior to the soviet period, there was no unified Uzbek national culture: it was Soviet institutions that were responsible for defining and developing that culture in the first place”.¹⁰⁶ Slik ”skapte” bolsjevikene en usbekisk nasjon og stat på 1920-tallet.

¹⁰¹ Rywkin, Michael 1990. *Moscow's Muslim Challenge*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.

¹⁰² Hodnett, Grey 1974. *Technology and Social Change in Soviet Central Asia: The Politics of Cotton Growing*, i (red.) Morton, W. Henry and Tokes, L. Rudolf *Soviet Policy and Society in the 1970's*. New York: The Free Press.

¹⁰³ Se blant andre: Baldauf, Ingeborg 1991. «Some Thoughts on the Making of the Uzbek Nation». *Cahiers du Monde russe et soviétique*, 32 (1): 79–96; Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*; Sengupta, Anita 2003. *The Formation of the Uzbek Nation-State*; Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia & Fragner, Bert G. 1994. The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks*.

¹⁰⁴ Carlisle, S., Donald 1994. *Soviet Uzbekistan: State and Nation in Historical Perspective* i Manz, F., Beatrice (red.) m.fl. *Central Asia in a Historical Perspective*. Boulder: Westview Press: 104.

¹⁰⁵ Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations». Før revolusjonen skrev man med det arabiske alfabet. På 1920-tallet innførte bolsjevikene det latinske, som i 1931 ble byttet ut med kyrillisk. Etter 1991 har man delvis gått tilbake til latinske bokstaver. Således har alfabetet skiftet fire ganger på under 80 år

¹⁰⁶ Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture». *Journal of Cultural Studies* 2 (3) 355–373: 357.

2. Den Usbekiske Sosialistiske Sovjetrepublikk

2.1 Sovjetisk nasjonalitetspolitikk; nasjonsbygging og grensetrekking i Sentral-Asia

I henhold til marxisme-leninismen var nasjonen formet rundt en felles etnisk herkomst som var definert av visse kulturelle variabler som språk, historie og materiell kultur.¹⁰⁷ Stalin definerte en nasjon som: ”eit stabilt fellesskap av mennesker som har oppstått historisk og som er danna med grunnlag i sams språk, territorium, økonomisk liv og psykisk eigeart som kjem til uttrykk i en sams kultur”.¹⁰⁸ En slik etnisk definisjon innebar at nasjonen var forstått som apolitisk av natur.¹⁰⁹ Samtidig opprettet eller opprettholdt bolsjevikene nasjonale republikker og autonome oblast som politiske og administrative enheter basert på nasjonale (altså etniske) kriterier, en politikk Brubaker kaller ”ethnoterritorial federalism”.¹¹⁰ For Sentral-Asias del, hvor den nye grensetrekkingen var den mest radikale i USSR, begrunnet bolsjevikene denne politikken med å karakterisere den nasjonal-territoriale grensetrekkingen som en progressiv politikk, som hadde eliminert stamme- og klanefeider og muliggjort ”nasjonal selvrealisering”.¹¹¹ Men som Hirsch har påpekt, så lagde ikke bolsjevikene nasjoner: ”for their own sake”; et vesentlig mål var å konsolidere sovjetisk styre.¹¹² Således var den sovjetiske nasjonalitetspolitikken; ”sovjetisk i innhold, nasjonal i form”.¹¹³

Et viktig middel for implementeringen og skapelsen av lojalitet til en slik titulær nasjon var bolsjevikenes politikk om *korenizatsiya*.¹¹⁴ *Korenizatsiya* innebar blant annet en rekrutteringspolitikk som hadde som mål å rekruttere medlemmer av den titulære nasjonaliteten inn i viktige politiske og kulturelle embeter som skulle fremskynde integreringsprosessen av den nye nasjonaliteten inn i det sovjetiske systemet. Samtidig var det en politikk som skulle sikre et Moskva-lojalt ledersjikt i de ulike nasjonalrepublikkene.¹¹⁵ For eksempel skulle intelligentsiaen fungere som eksponenter for et sovjetisk kulturelt uttrykk. Men dette uttrykket var langt på vei russisk, for i henhold til marxist-leninistisk nasjonalitetsfilosofi var nasjonenes forhold til hverandre bygget opp hierarkisk i henhold til

¹⁰⁷ Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire* & Suny, Grigor, Ronald 1993. *The Revenge of the Past. Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*. Stanford, Ca: Stanford University Press.

¹⁰⁸ Stalin, Josef 1978. *Marxismen og det nasjonale og koloniale spørsmålet. Artiklar og talar i utval 1913-1934*. Oslo: Forlaget Okotober: 17.

¹⁰⁹ Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self»: 338.

¹¹⁰ Brubaker, Roger 1994. «Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia»: 52.

¹¹¹ Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations»: 202.

¹¹² Ibid.: 209.

¹¹³ Merry, E. Marry 2004. «Governance in Central Asia: National in Form, Soviet in Content».

¹¹⁴ *Korenizatsiya* betyr på russisk ”det å ta rot”, ”rotfesting.”

¹¹⁵ Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*.

hvilket utviklingsstadium de ulike nasjonene hadde kommet.¹¹⁶ I Sovjetunionen regnet bolsjevikene den russiske kultur og det russiske språk som fremst utviklet, og ble således fremmet som all-sovjetisk.¹¹⁷

Men til tross for den nasjonalpolitiske rammen var sovjetisk nasjonalitetspolitikk bygget rundt ”internasjonalisme”. For i henhold til Marx’ filosofi ville nasjoner forsvinne ved kommunismens realisering da nasjoner var et resultat av klassesamfunnet.¹¹⁸ En slik klasse- og nasjonsløs identitet var bolsjevikenes langsiktige ambisjon med et mål om å skape sovjetmennesket; *homo-sovieticus*.¹¹⁹ Simon Gerard skriver at: ”[t]he long-term goal of nation-building was not differentiation of nations but ”merger” of nations.”¹²⁰ Det er derfor påfallende i hvor stor grad sovjetkommunismen pleiet nasjoner og hvor sentrert den politiske rammen var rundt nasjonaliteter. Bolsjevikene ønsket på den ene side å fremme nasjonalisme da den var et nødvendig steg på vei mot det kommunistiske mål om internasjonalisme, men denne nasjonalismen skulle være proletariatets nasjonalisme.¹²¹ Samtidig kalkulerte, ifølge Terry Martin, Moskva med en kontrollert nasjonalisme som: ”presented legitimate social grievances in a national form”.¹²² Men bolsjevikene fremmet også nasjoner fordi nasjonaliteter og nasjonale uttrykk ble ansett for å være synonymt med modernitet.¹²³ Og til slutt, (og spesielt relevant for Sentral-Asia) anså bolsjevikene nasjonalismen hos de undertrykte folkeslagene som en legitim reaksjon mot tsarregimet, motivert: ”by a justifiable distrust of the Great Russians”.¹²⁴

Opphavsteoriene i sovjetisk historieskriving

Sovjetisk historieskriving om de ulike nasjonene var også vinklet ut ifra et slikt etnisk perspektiv. Her ble den teleologiske forankringen fra Marx overført til folkeslag, slik at etableringen av nasjonalrepublikker var ansett for å være kulminasjonen av en urgammel prosess, en type etnologisk historieforståelse ofte kalt ”primordialisme”. Og som i

¹¹⁶ Slezkine, Yuri 1994. «The USSR as a communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism». *Slavic Review* 53 (2): 414–452: 450.

¹¹⁷ I tillegg fantes det rent politiske årsaker til fremhevelsen av russisk kultur og språk. Spesielt sentralt var det å sikre russisk dominans innad i USSR.

¹¹⁸ Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*: 5.

¹¹⁹ For sovjetiske mål, se: Gafurov, B.G. (red.) m.fl. 1969. *Asia in Soviet studies*.

¹²⁰ Simon, Gerhard 1991. *Nationalism and Policy Towards the Nationalities in the Soviet Union. From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*. Boulder: Westview Press: 23.

¹²¹ Borgerskapets nasjonalisme derimot, var ifølge Stalin en maskerende ideologi for ”covering up the counter-revolutionary plans of the national bourgeoisie”, og for å holde klassesamfunnet intakt. Stalin sitert i: Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*: 4.

¹²² Ibid.: 4.

¹²³ Ibid.: 6.

¹²⁴ Ibid.: 7.

marxismens samfunnsfilosofi, ble det i nasjonenes historie lagt til grunn en trinnvis utvikling, hvor befolkningsgruppene gikk gjennom stadier fra stamme, etnos til nasjon. En slik etnogenealogisk forståelse (kalt ”ethnogenesis” på engelsk, ”etnogenez” på russisk), skapte en arkaisk fortid og en sivilisatorisk historie for de respektive folkeslag, hvor gjennom en nesten deterministisk filosofi, folkegruppens historie gjennom tidens gang ble tolket til å ha innehatt en latent nasjonalsamlende idé.¹²⁵ I motsetning til den konstruktivistiske skoles ideer, ble nasjonen presentert som en stabil organisk enhet, vokst frem gjennom en naturlig og folkelig prosess, en idé som kan spores til germansk romantikk.¹²⁶ Marlène Laruelle hevder at: ”Les écritures nationales de l’histoire auront donc pour objectif principal de démonstrer, à tout prix, l’ancrage spatial antique du peuple éponyme.”¹²⁷ Ifølge Laruelle hadde en slik historieskriving to viktige ambisjoner. Først og fremst ga selve alderdommen til nasjonen politisk tyngde. Likeledes skapte en slik fremstilling et teoretisk og vitenskapelig fundament for grensetrekkingen og nasjonsbyggingen på 1920-tallet. Dette kunne settes inn i den marxistiske, trinnvise utviklingsforståelsen og slik sammenfalt teori og praksis som igjen kunne benyttes til politisk legitimering.¹²⁸ Men også realpolitiske hensyn ble lagt til grunn. Det var viktig å fremstille grensetrekkingen og nasjonsbyggingen som et prosjekt i samarbeid med lokalbefolkningen og ikke en politikk diktert fra Moskva.¹²⁹ En slik vinkling ble ifølge Hirsch vektlagt for å imøtekomme kritikk om at sovjetstaten skulle være et koloniimperium.¹³⁰

For usbekernes del ble en slik teori lansert av den russiske historikeren Jakubovskii i 1941. Hans artikkel *Voprosu ob etnogeneze uzbekskogo naroda* (Til spørsmålet om opphavet til det usbekiske folk – SS) skulle ut sovjetperioden være selve kanonen til usbekernes opphav og mye tyder på at hans arbeid var klargjort fra høyeste politiske hold i Moskva.¹³¹ Ambisjonen til artikkelen var å bevise et mer arkaisk opphav og tilhørighet enn tidligere antatt for den usbekiske nasjon til det området som utgjorde UzSSR. For som han skriver: “During a

¹²⁵ Se: Abashin, Sergej Nikolaevich 2006. «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique».

¹²⁶ For en kritikk mot den primordiale skolen, se: Cole, R.I. Juan, & Kandiyoti, Deniz 2002. «Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East».

¹²⁷ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 55.

¹²⁸ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 56–57. En slik “histoire” ble skrevet for de fleste nasjonaliteter i USSR. Om henholdsvis den ukrainske, kirgisiske og for Kaukasus, se: Wilson, Andrew 2000. *The Ukrainians: unexpected nation*. New Haven, Conn: Yale University Press, Tchorojev, Tynchtykbek 2002. «Historiography of Post-Soviet Kyrgyzstan» *International Journal of Middle East Studies* 34 (2): 351–374 & Shnirelman, Wilson 1998. *National identity and myths of ethnogenesis in Transcaucasia* i Smith, Graham (red.) m.fl. *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹²⁹ Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*.

¹³⁰ Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations».

¹³¹ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 57.

long period, an obsolete view prevailed, whereby the Uzbek people originated from nomadic Uzbeks who started migrating to Central Asia in the fifteenth century under the leadership of Shaybani Khan.”¹³² Jakubovskii konkluderte derimot med at usbekerne: ”formed a special nation as early as the beginning of the second millennium C.E”, og fastsatte selve materialiseringen av en usbekisk nasjon ikke til senere enn det 11. århundre.¹³³ Her refererer han til det Karakhanidske dynastiet, som rundt år 1000 erstatter Samanidene som herrer over Transoxiana.¹³⁴ Hans argumentasjon bygde på en vektlegging av kontinuitet i kultur og samfunnsstruktur, og i en logikk om: ”distinguishing the environment of the formation of certain peoples from the history of their names”.¹³⁵ Denne kontinuiteten ble definert ut fra en idé om at hele den tyrkiske fortiden i UzSSR kunne betegnes som ”gammel usbekisk” (*starouzbeksky*).¹³⁶

2.2 Sovjetisk historieskriving om UzSSR

I sovjetisk historiografi ble Shaybani mer eller mindre totalt ignorert til tross for at han ga navn til et folk og en republikk. Allworth hevder dette skyldtes, at for Moskva-kommunismen representerte Shaybani det nomadiske, som både hadde truet og plaget moskovittene under ”tataråket”, og fordi nomadene i henhold til marxismen-leninismen var på et lavere utviklingsstadium enn det fastboende jordbrukssamfunnet.¹³⁷ Mye tyder på at opphavsteorien skapt av Moskva, må sees i henhold til dette. Ved denne opphavsteorien ble Shaybanis rolle i en usbekisk nasjonsdannelse nedtonet, samtidig som det muliggjorde en ”usbekifisering” av timuridene.¹³⁸ Sovjetiske politikere og kulturarbeidere trakk frem timurider som Babur, vitenskapsmannen Ulug Beg og poeten Alisher Navai som ”nasjonalhelter” for UzSSR, mens Timur selv derimot, ble stemplet som en ”reaksjonær, barbarisk føydalkonge”.¹³⁹

Helt frem til slutten av 1940-tallet ble erobringen og den senere russiske koloniseringen av Sentral-Asia fremstilt negativt i sovjetisk historiografi, på linje med den generelle kritikken av tsarregimet. Den ledende sovjetiske historikeren på 1920-tallet, Mikhail

¹³² Jakubovskii sitert fra: Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity: Initial ethnohistorical assumptions for the formation of modern Uzbeks». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 10–36: 28.

¹³³ Jakubovskii sitert fra: Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity: Initial ethnohistorical assumptions for the formation of modern Uzbeks»: 31.

¹³⁴ Karakhanidene var de første tyrkisktalende khaner i Transoxiana, og markerer et klart skille fra persisk til tyrkisk politisk dominans. Soucek, Svato 2000. *A History of Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press:

¹³⁵ Jakubovskii sitert fra: Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity. The historical origins of the modern Uzbeks»: 320.

¹³⁶ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 58.

¹³⁷ Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*: 242–248.

¹³⁸ Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity: Initial ethnohistorical assumptions for the formation of modern Uzbeks».

¹³⁹ *Great Soviet Encyclopedia* 1970. 25 bd. Oversettelse av 3. utgaven. New York: MacMillan, s.v. Tamerlane.

Pokrovskij, omtalte erobringen som et ”absolutt onde”.¹⁴⁰ Men etter 1950 ble ordlyden i offisiell historie om underleggelsen endret fra ”erobring” til ”frivillig sammenslåing”, og selve koloniseringen omtalt som et ”mindre onde”.¹⁴¹ ”Despite the reactionary policies of tsarism, Uzbekistan’s incorporation into Russia was historically progressive”, hevdet den offisielle sovjetiske versjonen.¹⁴² Denne vinklingen var en del av en bredere strategi i Moskvas ”internasjonalisering” og ”forbrødring” av Sovjetunionens folkeslag. Ambisjonen var både å legitimere Sentral-Asia som en del av Sovjetunionen og å fremheve russerne som *primus inter pares* i det sovjetiske landskap og derfor som uvurderlige hjelpere for de andre folkeslagenes samfunnsutvikling.¹⁴³ I sin bok *The Great Friendship* har Lowell Tillet vist hvordan et helt sett av historiefaglige vurderinger ble reversert for å promotere denne politikken.¹⁴⁴ For eksempel, før 1940 ble opprør mot Tsarrussland stemplet som progressive, mens de etter 1950 ble konsekvent stemplet som føydale og reaksjonære i opposisjon til proletariatet.¹⁴⁵ Fra tiden etter Stalin var ”det store vennskapet” det historiske legitimitetsargumentet for den sovjetiske orden mellom Moskva og UzSSR (og Sentral-Asia generelt).

Både jadidismen, regjeringen i Kokand og Basmatsji ble i sovjetisk historieskriving utelukkende beskrevet negativt.¹⁴⁶ Basmatsji ble omtalt som et ”kontrarevolusjonært” opprør ledet av mullaer og landeiere.¹⁴⁷ Mye av den samme karakteristikken ble brukt om regjeringen i Kokand. Den ble også beskyldt for pantyrkisme, noe også jadidismen ble. På linje med kritikken mot jadidismen ble også jadidister som Fitrat og Sjoplan anklaget for å være nasjonalister og representanter for borgerskapet. I samme retorikk ble også regjeringen i Kokand anklaget for å være borgerlig. ” [T]he counter-revolutionary ”Autonomy” was

¹⁴⁰ Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia’s Role in the History of the Region». *Slavonic and East European Review* 71 (3): 428–481. Pokrovskij og hans kritikk av tsarregimet falt i unåde allerede på 1930-tallet, men en generell revurdering av tsarregimets imperialisme i Sentral-Asia skjedde likevel ikke før på slutten av Stalin-tiden.

¹⁴¹ Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia’s Role in the History of the Region».

¹⁴² *Great Soviet Encyclopedia* 1970. 26 bd. Oversettelse av 3. utgaven. New York: MacMillan, s.v. Uzbek Soviet Socialist Republic

¹⁴³ For sovjetiske vurderinger om ”det store vennskap” og sovjetisk nasjonalitetspolitikk i sin helhet, henvises det til: Tuzmuhamedov R. 1973. *How the national question was solved in Soviet Central Asia (a reply to falsifiers)* & Fedoseyev, P.N. (m.fl.) 1977. *Leninism and the National Question*. Moscow: Progress Publishers. Senere har ”det store vennskapet” blitt den vestlige betegnelsen på denne politikken.

¹⁴⁴ Tillet, Lowell 1969. *The Great Friendship*. Den sovjetiske betegnelsen var “The Friendship of the Peoples of the U.S.S.R.” Se: Gafurov, B.G. (red.) m.fl. 1969. *Asia in Soviet studies*.

¹⁴⁵ Dette gjaldt også opprøret i Andijan i 1898. Tillet, Lowell 1969. *The Great Friendship*: 175

¹⁴⁶ Den sovjetiske holdningen beskrives godt i: Tuzmuhamedov R. 1973. *How the national question was solved in Soviet Central Asia (a reply to falsifiers)*.

¹⁴⁷ *Great Soviet Encyclopedia* 1970. 12 bd. Oversettelse av 3. utgaven. New York: MacMillan, s.v. Kokand Autonomy.

established mainly by the exploiter classes in order to retain their former power and wealth, which they had acquired by mercilessly exploiting the poor.”¹⁴⁸

2.3 Konteksten – *Glasnost* i UzSSR

Den politiske situasjonen

Effektene av *glasnost* kom senere til Sentral-Asia enn de gjorde i de vestlige delene av Sovjetunionen, som for eksempel i Baltikum. I det europeiske USSR var Gorbatsjovs reformer ofte et svar på både et krav og et behov, mens det lenger øst i Sentral-Asia kan se ut som om *glasnost* kom som en konsekvens av sentrums politikk. Det politiske og kulturelle klimaet i UzSSR i denne perioden var også mer konservativt sammenlignet med de europeiske delene av Sovjetunionen og den politiske motstanden mot Moskva var også langt svakere.¹⁴⁹ Årsaken kan finnes i det sovjetiske systemet for rekruttering av en Moskva-tro politisk og kulturell elite i de ulike republikkene. Moskva hadde skapt en elite i UzSSR som langt på vei var distansert fra den øvrige befolkningen og hvis fortjeneste lå nettopp i lojalitet til Moskva og kommunismen.¹⁵⁰

Et annet særtrekk var at det i den samme perioden hadde oppstått en situasjon som kan betegnes som et politisk vakuum. Opprullingen av den såkalte Rasjidov-saken, (oppkalt etter førstesekretøren Sjarof Rasjidov) en korrupsjonsring tilknyttet bomullsproduksjon i 1983, preget UzSSR helt frem til slutten av 1980-tallet.¹⁵¹ Moskva iverksatte en omfattende opprydding i styringsorganene i UzSSR, som blant annet førte til at rundt 90 % av nomenklaturen i republikken ble skiftet ut mellom 1984 og 1987.¹⁵² De påfølgende årene var preget av uklare maktforhold under styrene til Inamjan Usmankhodjajev (1983 – 1988) og Rasjif Nisjanov (1988-1989). I kjølvannet av Rasjidov-saken fikk UzSSR mye negativ omtale i sentrale organer, hvilket nok førte til en stigmatisering av den usbekiske befolkningen. Karakteristikk som ”barbarisk orientalisme”, ”underutviklet” og ”nepotistisk” var med på å øke de allerede latente motsetningene mellom sentrum og UzSSR, både i befolkningen og blant politikere.¹⁵³ Faktisk ble *rasjidovjtsjina* (rasjidovisme) et begrep synonymt med

¹⁴⁸ Inoyatov, K.H. 1966. *Central Asia and Kazakhstan Before and After the October Revolution*. Moscow: Progress Publishers: 40.

¹⁴⁹ RL 47/91 9. januar 1991. ”Uzbeks Retreating from Ties with Center” James Critchlow.

¹⁵⁰ Hosking, Geoffrey Aves, Jonathan og Duncan, Peter J. S. 1992. *The Road to Post-Communism: Independent Political Movements in The Soviet Union, 1985-1991*. London & New York: Pinter Publishers.

¹⁵¹ For mer om bomullsskandalen, se: Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*.

¹⁵² Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*: 125.

¹⁵³ RL 102/91 18. februar 1991. ”Uzbek Look Askance at Gorbachev’s “Union” Ideas”. James Critchlow.

korupsjon og nepotisme i USSR.¹⁵⁴ Bomullsskandalen skapte et bilde i USSR av Usbekistan som en korrump, ineffektiv republikk som levde på almisser fra Moskva. I UzSSR førte denne stigmatiseringen til en økt oppslutning og samling rundt nasjonalisme, og Rasjidov-saken ble et symbol på den økte spenningen mellom Moskva og Tasjkent.¹⁵⁵ Økonomisk sett opplevde UzSSR en resesjon på lik linje med andre områder i Sovjetunionen under *perestrojka*. Men Sentral-Asia hadde hatt en sterk demografisk vekst slik at disse problemene var blitt mer akutte.¹⁵⁶ Kombinasjon av arbeidsledighet, ensidig økonomisk satsing på bomull og store økologiske problemer skapte det politiske bakteppet for den utviklingen som skal skisseres.¹⁵⁷ Til tross for den politiske situasjonen var likevel Usbekistan på vei mot uavhengighet. På lik linje med andre sovjetrepublikker erklærte UzSSR suverenitet 20. juni 1990, og selvstendighet ble erklært 31. august 1991, noen få dager etter august-kuppet 19.- 21. august i Moskva.¹⁵⁸

Nasjonalisme i Usbekistan

Glasnost var også en periode hvor nasjonale spørsmål var et av hovedpunktene i sovjetisk politikk. Nasjonalisme ble en svært viktig politisk kraft slik som i Transkaukasus. UzSSR opplevde en liknende utvikling, men med noen særtrekk. Nasjonalismen fikk i mindre grad utløp gjennom interetniske konflikter.¹⁵⁹ Den begrensede opposisjonen mot russerne og det russiske, er det rimelig å tolke som en reaksjon mot sovjetveldet i sin helhet, og russerne (og andre europeiske folkeslag) som representanter for det sovjetiske systemet. For nasjonalistene var det hovedsakelig Moskva og det sentraliserte politiske system kampen sto mot.¹⁶⁰

Usbekisk nasjonalisme på 1980-tallet dreide seg fortrinnsvis om to saker. Nasjonalistene hevdet at Sovjetunionens økonomiske interne redistribusjonssystem tvang

¹⁵⁴ Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*: 126.

¹⁵⁵ RL 264/ 8. juni 1990. "Birlik" and the Cotton Question". Gregory Gleason.

¹⁵⁶ RL 219/90 10. mai 1990. "Uzbekistan: The Next Nationality Crisis?" James Critchlow.

¹⁵⁷ Se: RL 16/91 18. desember 1990. "The Crisis Deepens". James Critchlow.

¹⁵⁸ For reaksjoner og bakgrunn for suverenitetserklæringen 20. juni, se: RL 102/91 18. februar 1991. "Uzbek Look Askance at Gorbachev's "Union" Ideas". James Critchlow.

¹⁵⁹ Enkelte interetniske konflikter forekom i 1989 og 1990, men ikke i samme skala om i Kaukasus. I Ferganadalen brøt det ut konflikter mellom usbekere og kirgisere, og mellom usbekere og meshketianske tyrkere. Sammenstøtene etterlot seg flere hundre døde og ved flere anledninger mistet myndighetene kontroll over hele oblast som gir en klar indikasjon på styrken nasjonalismen kunne få. Den anerkjente israelske Usbekistan-eksperten Yaacov Ro`I, hevdet at det lokale KGB og partikadrer på lokalt nivå var delaktige i konflikten. Bakgrunnen for at lokalt KGB i det skjulte delte ut våpen til demonstranter var å flytte fokus vekk fra andre betente saker som blant annet oppryddingen i partiapparatet i kjølvannet av bomullsskandalen. En annen teori lansert av Bess Brown var at KGB var involvert for å diskreditere den uformelle gruppen Birlik. Se: Brown, Bess. 1990. «The Public Role in Perestroika in Central Asia». *Central Asian Survey* 9 (1): 87–96: & Ro`I, Yaacov 1991. «Central Asian Riots and Disturbances, 1989-1990: Causes and Context» *Central Asian Survey* 10 (3): 21–54.

¹⁶⁰ RL 219/90 10. mai 1990. "Uzbekistan: The Next Nationality Crisis?" James Critchlow: 8–9.

UzSSR til ensidig å fokusere på bomullsproduksjon som usbekiske nasjonalister og politikere hevdet UzSSR fikk lite igjen for.¹⁶¹ I tillegg hevdet de at den ensidige fokuseringen på bomull hadde skapt en enorm økologisk katastrofe, spesifikt knyttet til irrigasjonskanalene til bomullsmarkene fra Amu Darya som hadde nærmere halvert vannstanden i Aralsjøen.¹⁶² Nasjonalismen tok også form av en ”indre nasjonal oppvåkning”. Tendensen var å søke tilbake til den prekommunistiske fortiden, den nasjonalkulturelle arven *Miras* og en sterkere markering av egen nasjonal usbekisk identitet.¹⁶³ Dette er en utvikling som passer inn i Chatterjees begreper om antikolonial nasjonalisme, hvor nasjonalister i møte med en teknologisk og politisk overmakt vil søke en sterkere markering av egen kultursfære og en reaksjon på det som ble oppfattet som ”russifisering”.¹⁶⁴ I UzSSR var nasjonalistene spesielt opptatt av statusen til det usbekiske språk, og under *glasnost* var det i Tasjkent en rekke demonstrasjoner for en økt status for usbekisk i forhold til russisk som var det administrative og politiske språk.¹⁶⁵ Som Fowkes allerede har beskrevet, var statusen til nasjonale språk versus russisk et betent tema i de fleste republikkene i sovjetunionen under *glasnost*.¹⁶⁶ Samtidig ble en rekke andre kulturelle saker frontet, som for eksempel (den manglende) restaureringen av de mange fornminnemonumentene i Usbekistan, rehabiliteringen av klassisk turkestansk litteratur og ikke minst en ”russifisert” versjon av historien.¹⁶⁷ En fellesnevner var likevel at de kulturelle sakene ble definert ut i fra et nasjonalt perspektiv. Det er derfor mulig å snakke om en kamp om et kulturelt hegemoni. Det vil si at nasjonalistiske grupper innen de ulike nasjonalrepublikkene (da også UzSSR) ønsket selv å definere og presentere substansen i republikkens kulturpolitikk, som en respons på en antatt ”russifisering” av lokal kultur.

Et sentralt aspekt ved kulturpolitikken i USSR var at kulturbyggingen ble skapt etter premisser og ønsker fra Moskva. Selv om det langt på vei er mulig å hevde at det var en stor grad av autonomi for de nasjonale republikker i henhold til innhold, var det likevel klart at

¹⁶¹ Se talen til førstesekretæren i den usbekiske forfatterforening Adyl Yaubov under kongressen for folkets representanter i Moskva 25. mai til 10. juni 1989. Tale nummer. 162. Glebov, Oleg, Crowfoot, John 1989 (red.). *The Soviet Empire: Its Nations Speak Out. The First Congress of People's deputies, Moscow, 25 May to 19 June 1989*. London: Harwood academic publishers: 150–152.

¹⁶² For øvrig en konsekvens man kan se den dag i dag, hvor vannstanden er halvert. I tillegg hadde et militært område på en øy i Aralsjøen vært et forsøkssenter for kjemiske våpen, som hadde sluppet ut så mye gift at alt liv i sjøen i dag er utryddet.

¹⁶³ RL 4/87 12. august 1987. ”USSR-Uzbek Roundtable on Expanding the Cultural Heritage. Part II”. John Soper. *Miras* er et opprinnelig arabisk ord.

¹⁶⁴ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*: 6

¹⁶⁵ RL 90/89 7. februar 1989. ”Uzbek Students Call for Uzbek to Be Made the Republican State Language”. Timur Kocaoglu: 21.

¹⁶⁶ Fowkes, Ben 1997. *The Disintegration of the Soviet Union. A Study in the Rise and Triumph of Nationalism*. London: MacMillian Press: 124–227.

¹⁶⁷ RL 4/87 12. august 1987. ”USSR-Uzbek Roundtable on Expanding the Cultural Heritage. Part II”. John Soper.

kulturpolitikken var bestemt etter Moskvas ønsker.¹⁶⁸ Et slikt bilde av usbekiske nasjonalister mot Moskva er likevel ikke helt dekkende. Moskva hadde i sin politikk om *korentziya* skapt en Moskva-lojal kulturelite.¹⁶⁹ Internt i UzSSR i perioden 1987-1990 skulle frontlinjen stå mellom denne Moskva-lojale fraksjonen (gjerne omtalt som internasjonister) og en mer nasjonalistisk gruppering i en kamp om nettopp dette kulturhegemoniet. I denne perioden kan det også virke som om nasjonalisme ble en måte å forløse frustrasjon over andre uløste samfunnsproblemer, som for eksempel arbeidsledighet, matmangel, forurensing etc.¹⁷⁰ Nasjonalisme ble således også en måte å protestere mot stats- og partiorganer i Moskva.¹⁷¹ Samtidig hadde den en sterk mobiliserende virkning og ble etter 1986 den pådrivende politiske kraften i UzSSR.¹⁷²

2.4 Aktørene

Frem til 1989 ble nasjonalismen hovedsakelig frontet av ”uavhengige nasjonalister”, en gruppe som passer inn i begrepet ”opposisjonelle nasjonalister”. *Uavhengig* peker til at nasjonalistene hovedsakelig stod utenfor det politiske system, altså i opposisjon til UzKP og SUKP sentralt. Den overordnede nasjonalistiske agendaen i UzSSR ble definert av medlemmer av intelligentsiaen som i mangel på gehør blant den politiske elite under glasnost, organiserte seg i ”uformelle grupper”. På mange måter var nasjonalismen et eliteprosjekt, frontet først av intelligentsiaen og siden av Karimov og hans allierte.¹⁷³ Etter 1989 var det også en kamp om posisjonering mellom Moskva og Tasjkent for den politiske elite.¹⁷⁴ Denne delen vil først redegjøre for de uavhengige politiske gruppene som de fremste protagonister for en usbekisk nasjonalisme, for så å presentere rollen til Islam Karimov og UzKP.

Uformelle grupper

Som i andre deler av Sovjetunionen opplevde også Usbekistan fremveksten av ”uformelle grupper” under *glasnost*.¹⁷⁵ I denne sammenhengen er fokuset på nasjonale grupper, altså

¹⁶⁸ Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture».

¹⁶⁹ Fierman, William 1991. *The Soviet "Transformation" of Central Asia*, i Fierman, William m.fl. (red.) *Soviet Central Asia. The Failed Transformation*. Oxford: Westview Press.

¹⁷⁰ RL 219/90 10. mai 1990. "Uzbekistan: The Next Nationality Crisis?" James Critchlow.

¹⁷¹ Dette synet er blant annet hevdet av Critchlow: Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*.

¹⁷² RL 47/91 9. januar 1991. "Uzbeks Retreating from Ties with Center" James Critchlow.

¹⁷³ I ettpartistaten Sovjetunionen var intelligentsiaen en sentral del av det politiske system, som bygger og opprettholder av et sovjetisk kulturideologisk hegemoni. En konsekvens av ettpartisystemet var derfor at politisk kamp som oftest skjedde innenfor partiet og ikke i åpen debatt. Et viktig brudd ved glasnost var at politisk kamp mer ble flyttet ut i det offentlige.

¹⁷⁴ RL 58/89 23. januar. "How solid is Uzbekistan's Support for Moscow?" James Critchlow.

¹⁷⁵ Uformelle grupper er en samlebetegnelse for ikke-statlige grupper uavhengig av agenda. For mer se: Hosking, Geoffrey Aves, Jonathan & Duncan J.S. Peter 1992. *The Road to Post-Communism. Independent Political Movements in The Soviet Union 1985-1991*. London & New York: Pinter Publishers.

grupper som definerte seg ut fra egen titulære nasjon, hvor de i sin mest ekstreme form søkte fullstendig løsrivelse (som for eksempel i Baltikum). I UzSSR dukket også enkelte slike grupper frem, men sammenlignet med lignende grupper i andre sovjetrepublikker, var både gruppene i seg selv svake og deres saker mer moderate. Laura Adams har hevdet at i Sentral-Asia var kultureliten på 1980-tallet uvirksomme eller uinteressert i opposisjon og omforming av den autoritære staten, og protestene var mer fokusert på kulturelle enn politiske mål.¹⁷⁶ Det er derfor viktig å ikke overvurdere de ulike uavhengige gruppenes politiske betydning. Geoffrey Hoskins har hevdet at: “[T]he particular position of the urbanised intelligentsia in Central Asia, russified and isolated from the bulk of the indigenous population who lived in rural areas, deprived the Popular Fronts of a ready-made social base.”¹⁷⁷ Således var også ambisjonene mer moderate enn lenger vest i Sovjetunionen, eller som Jonathan Aves har beskrevet det: “Realising their weak position, independent political organizations [i Sentral-Asia] made more moderate demands than their Baltic models”.¹⁷⁸ Republikkens presse ga også begrenset dekning av disse gruppene, og i den grad de ble omtalt var det stort sett i negative ordelag.¹⁷⁹ Et godt eksempel er UzKPs dagsavis, *Sovet Ozbekistani*, som stemplet gruppen Birlik som ”anti-sosiale”.¹⁸⁰ Også fra politisk hold ble Birlik kraftig kritisert og fordømt som ”bråkmakere” og ”opportuniste” med dårlig innflytelse på ungdommen.¹⁸¹ Samtidig var ikke gruppene uvesentlige. På det meste, under Birliks demonstrasjon i Tasjkent møtte over 50.000 mennesker opp for å vise støtte til gruppen og deres saker.¹⁸² I løpet av 1989 ble gruppene såpass viktige at republikkens lederskap ikke lenger kunne ignorere dem. Oppgaven vil derfor kort presentere et eksempel på en slik uformell gruppe i UzSSR: Birlik var den største av disse gruppene, og deres standpunkt og holdninger illustrerer godt det nasjonalistiske klimaet i republikken under *glasnost*.

¹⁷⁶ Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan: Ideological Production and State*, i Luong, Jones Pauline (red.) mfl. *The Transformation of Central Asia. States and Societies from Soviet Rule to Independence*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press : 99.

¹⁷⁷ Hosking, A. Geoffrey, Aves, Jonathan & Duncan J.S. Peter 1992. *The Road to Post-Communism. Independent Political Movements in The Soviet Union 1985-1991*. London & New York: Pinter Publishers: 42.

¹⁷⁸ Ibid.: 42

¹⁷⁹ Brown, Bess. 1990. «The Public Role in Perestroika in Central Asia»: 88.

¹⁸⁰ RL 139/90 15. februar 1990. Birlik var den største av de uformelle gruppene. For mer, se nedenfor.

¹⁸¹ RL 139/90 15. februar 1990. Party Leaders in Fergana Oblast Soften Attitude towards “Birlik”. James Critchlow: 20.

¹⁸² Nettopp denne demonstrasjonen var viet til styrkingen av det usbekiske språk på bekostning av russisk. Se Brown, Bess. 1990. «The Public Role in Perestroika in Central Asia»: 89.

Birlik

Birlik ble dannet i november 1988 av en gruppe på 18 litterater.¹⁸³ Senere skulle en utbrytergruppe av Birlik danne gruppen Erk under ledelse av skribenten og nasjonalisten Muhammed Salih. I tillegg til saker relatert til økonomi og miljø var Birlik særlig engasjert i ”nasjonale spørsmål”. Blant de viktigste sakene var kravet om å gjøre usbekisk til førstespråk i statlige organer. I deres program fra 1989 hevder de at: ”Birlik will work for the renewed, multifaceted study of Uzbekistan’s history... for an end to unjustified discrimination of local historical personage... and for the total elimination of demagogic attitudes and Stalinist political views on history”.¹⁸⁴ Samme program krevde også: “to elevate the spiritual and cultural thinking of the people; to link the cultural heritage with the present”.¹⁸⁵ Birliks forhold til UzSSR som en del av Sovjetunionen oppklares i samme program: ”The Birlik Movement strives for the transformation of Uzbekistan into an independent republic that can determine its own fate within the union on the basis of Lenin’s nationalities policy”.¹⁸⁶ Men til tross for Birliks synspunkt om at kilden til de mange kulturelle, politiske og økonomiske problemene Uzbekistan sto overfor lå i Moskva, søkte ikke Birlik løsrivelse fra Sovjetunionen. Det er derfor viktig å bemerke at for Birlik representerte *glasnost* en kamp om en autonom, kulturell selvbestemmelse og ikke politisk suverenitet.¹⁸⁷

I ønsket om større selvstendighet både i politiske og kulturelle saker lå det en innebygde nasjonalisme som søkte legitimitet i Turkestans historie.¹⁸⁸ På mange felt var det grupper eller enkeltindivider tilknyttet Birlik som sterkest formulerte en usbekisk nasjonalisme i opposisjon mot Moskva. Det viktige med grupper som Birlik (og også Erk), var at de var sterke opinionsdannere.¹⁸⁹ De var de viktigste eksponentene for nasjonalismen i Uzbekistan, og ideologisk sett hadde de en sterk påvirkning på den politiske elite.¹⁹⁰ For etter at Rafik Nisjanov ble erstattet av Islam Karimov som leder av UzKP 23. juni 1989, ble mange

¹⁸³ Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment».

¹⁸⁴ Birlik 1990. *Program*. Gjengitt i Babak, Vladimir, Vaisman, Demian & Wasserman, Aryeh 2004. *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan. Cumming Center Series*. London: Frank Cass: 368.

¹⁸⁵ Ibid.: 368

¹⁸⁶ Ibid.: 367

¹⁸⁷ Birlik søkte også politisk makt, men ble langt på vei sidestilt. Se: Pulatov, Abdumannop 1989. *Some Lessons From the Elections of March 1989* i Akiner, Shirin (red.) 1990 *Central Asian Voices. A series of Occasional Papers, edited by Shirin Akiner*. London School of Oriental and African Studies.

¹⁸⁸ På tross av at Birlik kunne stemples som nasjonalist, hevdet de selv å være en organisasjon for ”alle i Uzbekistan” hvilket vil si også russiske immigranter. Flere usbekere med europeisk avstamning var også medlemmer av organisasjonen og de gjorde blant annet et poeng ut av å ha en russisk talsmann. Se: Brown, Bess. 1990. «The Public Role in Perestroika in Central Asia»: 90.

¹⁸⁹ RL 139/90 15. februar 1990. Party Leaders in Fergana Oblast Soften Attitude towards “Birlik”. James Critchlow.

¹⁹⁰ Fierman hevder for øvrig indirekte at gruppene Birlik og Erk langt på vei var styrt av styresmaktene og KGB under de turbulente årene før 1991, uten at dette har blitt verifisert av andre. Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment».

av de sakene som nasjonalistene i grupper som Erk og Birlik kjempet for, adoptert av det nye styret.¹⁹¹ Dette kan henge sammen med Islam Karimovs behov for større legitimitet for UzKP. UzKP hadde langt på vei diskreditert seg selv under styret til Nisjanov grunnet en mangel på å innta mer populære standpunkt.¹⁹² Et godt eksempel er spørsmålet om styrkingen av det usbekiske språk. Nisjanov hadde avfeiet saken, mens Karimov derimot fikk kun fire måneder ut i hans regjeringstid, vedtatt en lov som gjorde usbekisk til førstespråk.¹⁹³ Et annet eksempel på samarbeidet mellom det nye styret til Karimov og de uformelle organisasjonene er suverenitetserklæringen fra juni 1990, som var basert på et program opprinnelig skrevet av Erk.¹⁹⁴

Karimov, UzKP og nasjonalisme

Det er mulig å anse Islam Abduganievitsj Karimovs innsettelse som partisekretær i UzKP i juni 1989 som et klart brudd, fordi han mer åpenlyst tok standpunkt i opposisjon mot Moskva enn hans forgjengere Usmankhojajev og Nisjanov hadde gjort, og mer aktivt søkte støtte i befolkningen enn hans forgjengere hadde gjort.¹⁹⁵ Blant annet iverksatte Karimov en rekke reformer innen både politikk og kultur som ifølge Fierman hovedsakelig baserte seg på Karimovs ”recognition of the Communist Party’s desperate need of legitimacy”.¹⁹⁶ Perioden mellom Rasjidov (1983) og Karimov (1989) hadde vært preget av konservative og ortodokse sovjetbolsjevikiske ledere som først og fremst hadde søkt popularitet i Moskva framfor blant befolkningen i UzSSR.¹⁹⁷ Karimovs innsettelse som leder av UzKP ble også relativt positivt mottatt av nasjonalistene.¹⁹⁸ Men Karimov handlet ikke alene, men i et nært samarbeid med elementer innen både den politiske og kulturelle elite som kjempet for en reformering av det

¹⁹¹ Carlisle hevder Nishanov måtte gå på grunn av de etniske urolighetene i Ferganadalen 1989, men ble ironisk nok flyttet til Moskva som president for kammeret for nasjonale spørsmål. Carlisle, S. Donald 1995. *Islam Karimov and Uzbekistan: Back to the Future?* i Colton, J. Timothy and Tucker, C. Robert (red.) m.fl. *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.

¹⁹² RL 16/91 18. desember 1990. “The Crisis Deepens”. James Critchlow : 40.

¹⁹³ Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment»: 65.

¹⁹⁴ Dette programmet er gjengitt i: Erk Democratic Party: *Program*, i Erk 1. april 1990. Gjengitt i Babak, Vladimir, Vaisman, Demian & Wasserman, Aryeh 2004. *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan. Cumming Center Series*. London: Frank Cass. Ad notam: På dette tidspunktet holdt Erk ca. 10 % av setene i parlamentet som et politisk parti. I tillegg hadde ideen om full uavhengighet nå blitt proklamert av Erk. RL 474/90 2. November 1990. “Inside the Uzbek Parliamentary Opposition: An Interview with Muhammed Salih”. Annette Bohr: 18

¹⁹⁵ Usmankhodjaev var på dette tidspunkt i varetekt, anklaget for korrupsjon. RL 58/89 23. januar 1989. ”How Solid is Uzbekistan’s Support for Moscow?” James Critchlow: 10.

¹⁹⁶ Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment»: 68.

¹⁹⁷ Hosking, A. Geoffrey, Aves, Jonathan & Duncan J.S. Peter 1992. *The Road to Post-Communism*.

Independent Political Movements in the Soviet Union 1985-1991. London & New York: Pinter Publishers.

¹⁹⁸ Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment».

eksisterende politiske systemet, hvilket blant annet innebar en ambisjon om større autonomi fra Moskva.¹⁹⁹

Årsakene til at Karimov nærmet seg en mer nasjonalistisk kurs enn sine forgjengere var flere: Først og fremst UzKPs behov for større legitimitet og popularitet.²⁰⁰ Det åpnere og mer nasjonalistiske klimaet i Sovjetunionen generelt må også legges til grunn. Fierman hevdet at Karimov fryktet en eksplosiv situasjon hvis det ikke ble inngått kompromiss med nasjonalistene på enkelte saker.²⁰¹ Sikkert er det at offisiell retorikk under det nye lederskapet til Karimov de siste årene av Sovjetunionen var mer nasjonalistisk enn før.²⁰² For eksempel refererte Karimov i februar 1990 til jadidisten Sjøplan som en “stor poet”, som fortsatt offisielt var ansett for en nasjonalist og en representant for borgerskapet.²⁰³ Samme måned kom den ideologiske kommisjonen for sentralkomiteen til UzKP ut med et program kalt: “om resteraureringen og propagandaen av den usbekiske kulturelle og historiske arv”.²⁰⁴ Karimov selv hevdet i 1991 at republikkens mest pressende problem verken var økologisk eller politisk, men moralsk på grunn av: “the destruction of age-old moral principles for ideological reasons”.²⁰⁵ Generelt kom det en rekke nasjonalistiske budskap fra offisielt hold i UzKP, spesielt etter 1990.²⁰⁶ Å imøtekomme Birlik og Erk på enkelte saker skapte popularitet for Karimov, samtidig som det var mulig å begrense disse gruppens oppslutting ved å ta til seg

¹⁹⁹ Karimovs vei til toppen av UzKP er omgitt av mystikk. Karimovs tilhørte den tradisjonelle politiske strukturen i UzKP (blant annet som en tidligere nær alliert til Sjarif Rashidov), så det er sannsynlig er at han først og fremst skulle fungere som en marionett for andre maktsterke krefter innad i partiet. Men på grunn av omstendigheter både lokalt og eksternt styrket han sin posisjon og med tiden skulle bli en meget sterk president, noe han fortsatt er i 2008. For mer om Karimov og hans CV, se: Carlisle, S. Donald 1995. *Islam Karimov and Uzbekista.*: For øvrig skal det nevnes at i en artikkel i nettavisen fergana.ru fra 2007 hevdet det at den sentrale historikeren Erkin Yusupov (som på det aktuelle tidspunktet var rektor for Universitet i Tasjkent i tillegg til representant i det øverste sovjet), var en av de mest aktive i, hvis ikke den mest aktive under nominasjonsprosessen til Karimov foran sentral komiteen til UzKP i 1989. Hvis dette skulle være riktig, impliserer det både en sterk støtte fra nasjonalistene til Karimovs kandidatur, og viser også de nære bånd mellom akademia og politikk i UzSSRs Glasnost. Faiziyev Fahriddin, 12.11.2007. *Uzbekistan: Ascension or How Islam Karimov became the republican leader.* <http://enews.fergana.ru/article.php?id=2222>. Sist konsultert 15.4.2008. Det skal til slutt bemerkes at Fergana.ru er kjent for å være kritisk til Karimovs regime.

²⁰⁰ RL 16/91 18. desember 1990. “The Crisis Deepens”. James Critchlow.

²⁰¹ Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment»: 68.

Frykten var et eksplosivt etnisk/nasjonalt voldelige opprør som i Ferganadalen, bare i en større skala.

²⁰² Thurman går så langt som å hevde at en ”offisiell nasjonalisme” var nødvendig rundt 1990 for at UzKP skulle beholde makten Thurman, Michael 1996. «Leaders of the Communist Party of Uzbekistan in Historical Retrospect»: 26.

²⁰³ Karimov sitert i: Fierman, William 1990. «The communist party, “Erk” and the changing Uzbek political environment»: 65. Sjøplan var en av UzSSR viktigste poeter, men ble skutt under terroren i 1938. Se også nedenfor

²⁰⁴ For dette programmet, se: Levin, Theodore 1993. «The Reterritorialization of Culture in the New Central Asian States: A Report from Uzbekistan» *Yearbook for Traditional Music*, 25 Musical Processes in Asia and Oceania: 55.

²⁰⁵ Karimov sitert i: Abdurazakova, B. Dono 1992. «Black Holes of Central Asian History: an Overview». *Central Asian Survey*, 11 (4): 85–92: 92.

²⁰⁶ RL 102/91 18. februar 1991. “Uzbek Look Askance at Gorbachev’s “Union” Ideas”. James Critchlow & RL 58/89 23. januar. “How Solid is Uzbekistan’s Support for Moscow?” James Critchlow.

deres saker og således gjøre deres eksistens mindre viktig.²⁰⁷ Saker relatert til kultur var også mindre kostnadskrevende enn større økonomiske saker som for eksempel bomullsproduksjonen og forurensningen, og derfor lettere å iverksette for det nye styret til Karimov.

Men hva slags nasjonalisme?

Flere av nasjonalistene, blant annet Muhammed Ali, Muhammed Salih og nasjonalistiske grupper som Birlik og spesielt Erk passer til betegnelsen etniske nasjonalister. I Usbekistans tilfelle vil det si en tyrkisk nasjonalisme. For dem representerte den tyrkiske befolkningen det nasjonale og den historien de søkte tilbake til var den tyrkiske fortiden. Innenfor den mer etablerte historikerstanden og politiske elite derimot, var den tyrkiske nasjonalismen nedtonet, om ikke fraværende, noe som også gjenspeiles i kildene. Mye tyder på at de sistnevnte baserte seg mer på en politisk og territoriell nasjonalisme.²⁰⁸

2.5 Historie i Sovjetunionen og Usbekistan under glasnost.

Ronald Suny beskriver historiefagets nasjonalistiske stemning i USSR under *glasnost* slik: "The nation was in danger, its heritage squandered, its monuments crumbling, the memory of its past distorted almost beyond recovery."²⁰⁹ Det er ikke mulig å forstå den historiografiske utviklingen i UzSSR under *glasnost* isolert fra resten av USSR. Som Davies har vist, var "liberaliseringen" av historiefaget en prosess som ble sterkere og sterkere helt frem til 1991.²¹⁰ Flere ortodokstro historikere fortsatte å inneha viktige posisjoner innenfor ulike historiefaglige institusjoner. Likevel var den viktigste konsekvensen at det nå var mulig å innta, og akseptert å ha, ulike synspunkter på viktige temaer og at historikere kunne ta egne vurderinger uavhengig av ideologisk press. I en kommentar til en artikkel av Nina Andrejeva i *Sovetskaya Rossiya* 13. mars 1988, uttalte Aleksander Jakovlev, da et medlem av Politbyrået at: "Hver artikkel må finne sin egen lesere, og vi må komme til en måte å leve på som vi anser for demokratisk gjennom kampen om meninger... uansett hvor lite hyggelige det var å lese Andrejevas artikkel, hun hevdet en mening. La oss besvare det."²¹¹ I praksis betydde dette at

²⁰⁷ Mye tyder på at mange nasjonalister, også innenfor Birlik/Erk, så positivt på Karimovs lederskap, nettopp fordi han var mer "nasjonalistisk" i retorikk og var villig til å konfrontere Moskva i viktige saker. Fierman, William 1990. «The communist party, "Erk" and the changing Uzbek political environment»: 67.

²⁰⁸ RL 219/90 10. mai 1990. "Uzbekistan: The Next Nationality Crisis?" James Critchlow.

²⁰⁹ Suny, Grigor, Ronald 1993. *The Revenge of the Past. Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*. Stanford, Ca: Stanford University Press: 129.

²¹⁰ Davies, R.W. 1989. *Soviet History in the Gorbachev Revolution*. London: MacMillan Press

²¹¹ Sitat fra: Davies, R.W. 1989. *Soviet History in the Gorbachev Revolution*: 192. Se også RL 161/88 13. April 1988. "Gorbachev Countertattacks in Tashkent" Elizabeth Teague.

det nå var mulig å stille spørsmål ved den klassiske sovjetiske fremstillingen av viktige hendelser, for eksempel NEP-perioden, hungersnøden i Ukraina 1932-1933 og terroren under Stalin på 1930-tallet.²¹² På samme måte var det også mulig å gå vekk fra det sterke marxist-leninistiske fortolkingspremisset for historie. For eksempel var ikke lenger klassemotsetninger en nødvendig måleenhet for å forstå samfunnets utvikling i historieforskningen. Davies har også vist at det ofte var andre aktører enn profesjonelle historikere som frontet forskjellige revisjonistiske historiesyn.²¹³ Mer tradisjonelle historiske tidsskrift, som for eksempel *Voprosi Istorii*, ble oppfattet som mer konservative enn enkelte dagsaviser, hvor liberale journalister fremmet debatt rundt historiske temaer og perioder. Spesielt tro mot Gorbatsjovs *glasnost* var Moskva-aviser som *Novyj Mir* og *Druzjba narodov*, som publiserte en rekke revisjonistiske historiebidrag.²¹⁴ I Usbekistan var det mest anerkjente tidsskriftet for humaniora og samfunnsvitenskap *ONU* allerede i 1987 ute og publisere nytenkende tekster.

Selve symbolet for *glasnost*, Gorbatsjov, var en av de som støttet en revisjon av tidligere sovjetisk historieskriving.²¹⁵ Og for å sette ord ut i praksis, anså Gorbatsjov ifølge Pittman, intelligentsiaen som en naturlig alliert i sin kamp for modernisering av det sovjetiske samfunnet, både økonomisk og politisk.²¹⁶ For Gorbatsjov var det intelligentsiaens naturlige oppgave å skape debatt rundt samfunnsproblemer som for eksempel ”nasjonale spørsmål”. Til tross for en sentralisering av maktstrukturen under *perestrojka*, så Gorbatsjov seg tjent med en nasjonal kulturell autonomi frontet av intelligentsiaen, nettopp for å øke oppslutningen om egen politikk, men ikke minst for å trygge selve eksistensen for Sovjetunionen som en politisk enhet.²¹⁷ Det var derfor naturlig at det nettopp var litterater og journalister som var de fremste opinionssetterne i UzSSR under *glasnost*.²¹⁸

Glasnost, men likevel konservativt

Til tross for en rekke radikale forandringer på enkelte områder fra 1985-1991, forble likevel en rekke trekk fra det sovjetiske systemet uforandret.²¹⁹ Det åpnere klimaet under Gorbatsjov gjorde at tidligere sensurerte temaer i Usbekistans historie nå kunne bli trukket frem. Likevel

²¹² Davies, R.W. 1989. *Soviet History in the Gorbachev Revolution*.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid.:195.

²¹⁵ Sitat fra: Davies, R.W. 1989. *Soviet History in the Gorbachev Revolution*: 153.

²¹⁶ Pittman, H. Riitta 1992. «Writing and Politics in the Gorbachev Era». *Soviet Studies* 44 (4): 665–685.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Intelligentsiaens nasjonalistiske ideer fikk hovedsakelig utløp i ukesavisene *Zvezda Vostoka* og *Ozbekistan adabiyati va san'ati*. Førstnevnte var russiskspråklig mens det siste var hovedsakelig på usbekisk.

²¹⁹ Olcott, Martha B. 1989. *Gorbachev's Nationalities Policy and Soviet Central Asia*, i Nelson, Daniel N. & Menon, Rajan (red.) m.fl. *Limits to Soviet Power*. Massachusetts: Lexington Books.

var rammen for historie som fag og populærvitenskap relativt uforandret ved inngangen til uavhengighet i 1991 i UzSSR.²²⁰ Det er heller ikke mulig å skimte en vesentlig grad av ideologisk reorientering av historiefaget i form og virkemiddel i UzSSR fra 1985 til 1991, i det minste ikke i forskningslitteraturen. Dette hang sammen med en mangel på forandring av de politiske og samfunnsmessige strukturene generelt. Henvisninger til Marx og Lenin forekom helt frem til 1991, selv blant de mest nasjonalistiske forskerne. Og spesielt viktig; holdningen til hvilken rolle historie skulle fylle ble ikke vesentlig forandret. Videre er det også rom for å hevde at moderne humanistisk og samfunnsfaglig vitenskap kun var bygget opp av bolsjevikene selv fra 1920-tallet av, da forskning basert på moderne prinsipper ikke hadde eksistert i området før revolusjonen.²²¹ Således var det kun *ett* sett med forskningsforståelse, nemlig den marxist-leninistiske ideologien og den bolsjevikiske praksis. Og siden kontakten med verden utenfor Sovjetunionen var sterkt begrenset (om ikke ikke-eksisterende), kjentes det få, om noen andre alternativer. På den annen side tyder lite på, at det i en vesentlig grad ble stilt spørsmål om kommunismen som ideologi og politisk system generelt i samfunnet. Den nasjonalistiske opposisjonen var hovedsakelig fokusert på enkeltsaker og ikke på en overordnet ideologisk reorientering.

2.6 En historisk oppvåkning

Omskrivingen av viktige historiske hendelser var av stor betydning innenfor den usbekiske nasjonalfrigjørende diskursen. *Glasnost* brakte et ønske om en mer selvstendig (altså usbekisk) fortolkning og fremstilling av historien, og således også et oppgjør med det etablerte sovjetiske syn. Fokuset på *Miras* hadde et tilbakesøkende element, og blant mange nasjonalister var det en søken etter mer kjennskap til den prerevolusjonære fortid.²²² Et vesentlig trekk ved sovjetkommunismens historiefremstilling av UzSSR (og Sentral-Asia generelt) etter 2. verdenskrig, var at den langt på vei stemplet hele den prerevolusjonære turkestanske historien som irrelevant for den usbekiske befolkningen.²²³ Den sovjetiske historieskrivingen, hvor praktisk talt all prerevolusjonær turkestansk historie ble omtalt som føydal og reaksjonær, hadde skapt et vakuum som ga usbekerne lite nasjonal historie å skrive

²²⁰ Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 75.

²²¹ Et unntak er noen få forsøk på moderne objektiv historieskrivning av enkelte jadidister etter 1917. Se: Khalid, Adeeb 2004. *Nation into History: The Origins of National Historiography in Central Asia*, i Dudoignon, A. Stephane (red.) m.fl. *Devout Societies vs. Impious States? Transmitting Islamic Learning in Russia, Central Asia and China through the Twentieth Century*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

²²² RL 4/87 12. august 1987. "USSR-Uzbek Roundtable on Expanding the Cultural Heritage. Part II". John Soper. Se også programmet til Birlık.

²²³ Se også: Fierman, William 1989. «*Glasnost* in Practice».

om.²²⁴ For eksempel hadde elever på videregående nivå under *glasnost* kun 50 timer med lokal historie, sammenlignet med 612 timer om russisk, sovjetisk og verdenshistorie. Moskva forlangte også at skolepensumet ikke skulle inneholde: "idealization of bygone times... and at the national level, no glorification of princes and other agents of the exploitative state".²²⁵ Muhammed Salih hevdet i 1988 at historiepensumet i republikken viet større plass til Jeanne d'Arc, enn til personligheter fra Sentral-Asia.²²⁶ I en kommentar til at kun 23 sider i *Fortellinger om historien om UzSSR* var viet til de 2000 årene i Sentral-Asia før revolusjonen i 1917, spør Salih retorisk: "[C]ould it really be that [our] history has nothing to teach us?"²²⁷ Den ofte mangelfulle sovjetiske fremstillingen av Turkestan ble da også av flere aktører beskrevet som "hull" eller "hvite flekker".²²⁸

I 1990 derimot, var situasjonen blitt langt mer åpen, og en mer direkte kritikk av historiefagets situasjon dukket opp. Historikerne Kim og Khasanov for eksempel, skrev i 1990 i innledningen til en artikkel om Basmatsji at den tidligere forståelsen av opprøret: "in all its complexity and discrepancy was prevented by dogmatism, simplified nature of approaches, rough administration methods dominated in the social science in the republic as well as extremely limited opportunities of access to archival methods".²²⁹

En nasjonal ramme for historien

Nasjonalistene, deriblant også Salih, så på det som sin oppgave å bruke historien til å skape en nasjonal bevissthet.²³⁰ For nasjonalistene representerte Sentral-Asia en urgammel historie med en kontinuerlig urban sivilisasjon flere tusen år tilbake. Det at sovjetisk historiepensum ignorerte så store deler av området antikke historie, en tid hvor Moskva ikke hadde oppstått, var derfor en sak som stod nasjonalistene nær.²³¹ Samtidig hadde mye av Moskvas åpenbart forfalskede historieskrivingen om Sentral-Asia ifølge Glenn: "had the effect of

²²⁴ Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 70.

²²⁵ Sitert i Nettleton, Susanna 1992. «Uzbek Independence and Educational Change» *Central Asian Monitor* 3: 19–20: 19.

²²⁶ Fierman, William 1989. «*Glasnost*' in Practice»: 8.

²²⁷ Sitat fra Fierman, William 1989. «*Glasnost*' in Practice»: 8.

²²⁸ Både Ali, Salih og andre litterater berører denne problemstillingen. Se også: Abdurazakova, B. Dono 1992. «Black Holes of Central Asian History: an Overview». For øvrig var innfyllingen i disse historiske hullene en prosess som pågikk i hele USSR, som oftest en konsekvens av den sovjetiske historiografiens mangler. Se RL 119/88 21. mars 1988: "Blank Spots in Soviet History. Vera Tolz.

²²⁹ Khasanov K. M. & Kim, P. 1989. «Basmachestvo: 1921-1924». (Basmatsji 1921-1924), *Zvezda Vostoka*, 57 (6): 141–150: 141.

²³⁰ Se også: RL 474/90 2. November 1990. "Inside the Uzbek Parliamentary Opposition: An Interview with Muhammed Salih". Annette Bohr.

²³¹ Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*: 119.

delegitimising, in the eyes of general population”.²³² Nasjonalistene søkte derfor en mer objektiv fortolkning av ulike hendelser, som for eksempel Tair Tairov i hans essay om den røde armés bombing av festningen i Bukhara i 1920. ”In the age of Glasnost and cleansing of blank spots, we can no longer ignore the events...of the year 1920 in Bukhara... we await the time when the events in Bukhara will be given a thorough reworking in the pages of our history”.²³³

Et annet eksempel var at sovjetisk historieforskning hadde fremstilt Sentral-Asia i en vedvarende nedgangsperiode helt fra 1500-tallet av og frem til tsarrusslands kolonisering av området. Det ble hevdet at de interne splittelsene og den manglende samfunnsmessige modernisering hadde gjort Turkestan sårbar, noe som igjen forklarte tsarimperiets annektering av området under siste halvdel av 1800-tallet. Russiskbolsjevikiske historikere hevdet at denne nedgangen startet etter Shaybanis erobring av Transoxiana rundt 1500.²³⁴ Debatten rundt Turkestans nedgang hadde pågått helt siden slutten av 1960-tallet. Eli Weinerman har vist at det ikke var en klar konsensus blant sovjetiske historieskrivere verken om styrken av eller årsakene til denne nedgangen, og at skillelinjene gikk mellom sentralasiatiske historikere og Moskva-tro, som oftest russiske historikere.²³⁵ I en realpolitisk sammenheng kan det være rom for å tolke den Moskva-sovjetiske tolkningen av Turkestans kontinuerlige nedgangsperiode som et legitimeringsforsøk for russisk/sovjetisk tilstedeværelse, og også som en begrunnelse for de radikale samfunnsendringer under russisk og sovjetisk styre.²³⁶ Konsekvensen av en slik versjon var nok en følelse av nedverdiggelse for sentralasiatiske historikere og samfunn generelt. At lokale sentralasiatiske historikere var i opposisjon mot denne vurderingen er et argument for denne tolkningen.²³⁷

Den generelle søken etter egen historie ga tyngde til historiske argumenter for omgjøringen av samtidens politiske og kulturelle realiteter på slutten av 1980-tallet. Den forsterket den historiske nasjonale kontinuiteten, hvor søken etter egne historiske røtter sto

²³² Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*: 86.

²³³ Tairov, Tair. *The Bombing of Bukhara* (oversatt av M. Loewenthal), i Akiner, Shirin (red.) 1990 *Central Asian Voices. A series of Occasional Papers, edited by Shirin Akiner*. London School of Oriental and African Studies: 14. Under det fem-dager lange angrepet på citadellet, lokalt kjent som Arken, hovedsete og palass for Emiren av Bukhara ble ca. 80% av bygningen ødelagt, og ligger også slik den dag i dag - SS

²³⁴ Til tross for opphavsteorien som hevdet at usbekerne som ”nasjon” hadde oppstått rundt Kristi tid, ble likevel Usbek-Khans stammeføderasjon (usbekere) tillagt å ha gitt usbekerne navn – SS.

²³⁵ Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia’s Role in the History of the Region».

²³⁶ Det skal nevnes at vestlige historikere også har delt dette synet. Forklaringen har ofte vært at oppdagelsen av sjøveien til India og Kina gjorde den tidligere landlige handelsruten over land (noe misvisende ofte kalt ”silkeveien”) mindre attraktivt som handelsrute mellom Europa og Østen og at Turkestan deretter ble en kulturelt og politisk bakevje, relativt upåvirket av verdens hendelser på grunn av sin isolerte beliggenhet.

²³⁷ Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia’s Role in the History of the Region».

sentralt. Som Chatterjee har fremhevet, er en slik reaksjon et universalt trekk i antikoloniale, nasjonalistiske diskurser.²³⁸ Det var også et oppgjør med den sovjetiske historiografien som hadde utelatt mye av lokal historie. Også i en stats og nasjonsbyggende kontekst var oppgjøret aktuelt, både som opposisjon mot russifiseringen og for selvhevdelse og markering av egen tilhørighet på bekostning av den all-sovjetisk identitet, definert og diktert av Moskva.

²³⁸ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*.

3. Den historiografiske utviklingen Under *glasnost*

3.1 Timuridene

Utover siste halvdel av 1980-tallet skulle middelaldererobreren Amir Timur bli et av de viktigste symbolene for en nasjonal oppvåkning i UzSSRs historieskriving. Gjennom hele sovjetperioden hadde debatten om Amir Timurs reaksjonære eller progressive egenskaper vært et betent tema.²³⁹ Det hadde vært en generell konsensus om vektleggingen av hans negative sider, men det var likevel liten tvil om at Amir Timur fortsatte å ha en viktig plass i usbekernes oppfattelse av egen fortid, slik gamle beretninger om dynastier og helter hadde plassert Amir Timur som den største av dem alle i Sentral-Asia i tiden før den russiske erobringen. Ettersom sovjetisk historieskriving hadde nedtonet Shaybani som figur for de første usbekerne hadde fokuset blitt flyttet mer over til Timuridene, hvis arkitektoniske verker i Samarkand og Bukhara fungerte som en integrert del av usbekernes eget folkeminne og et stolt symbol for områdets fortid. At Navaii og Ulug Beg ble plassert i republikkens panteon, mens dynastiets grunnlegger Amir Timur ble fordømt, virket nok kunstig.²⁴⁰ Amir Timurs ettermæle var derfor av stor betydning. Han var i motsetning til Shaybani, som var mer eller mindre ignorert i både sentral og lokal historiografi, trukket frem som en stor figur i verdenshistorien, bare med negativt fortegn. Den vedvarende kritikken mot Amir Timur og den tidvis polemiske formen dette antok, vitnet om hans svært viktige rolle. Selv så sent som i 1986 ble akademikere som ønsket en mer balansert og positiv versjon av historien om Amir Timur kraftig kritisert. I en artikkel i *Pravda Vostoka*, 21. juni 1986, går historikeren Mavlan Vakhabov kraftig ut mot den såkalte ”idealiseringsen” av fortiden i artikkelen ”På tross av historiens sannhet”.²⁴¹ Vakhabov hadde lenge hatt en ledende rolle i det akademiske og ideologiske sjiktet i UzSSR, og var kjent for å ligge nært opp til den offisielle Moskva-baserte linjen i historie, blant annet gjennom en uforbeholden støtte til russernes lederskap og storebrorrolle internt i USSR.²⁴² Hans reaksjon tyder på at en mer nasjonalistisk og romantisk tolking av Timur hadde vært i emning allerede tidlig på 1980-tallet og Vakhabovs ytringer kom som en reaksjon på denne utviklingen. For senere samme år, i oktober 1986, kom

²³⁹ Se: Manz, Beatrice Forbes 2002. « Tamerlane’s Career and Its Uses».

²⁴⁰ RL 11/87 23. desember 1986. Nationalistic Tendencies in recent Uzbek Historiography and Historical Fiction under Attack”. Ann Sheehy.

²⁴¹ RL 11/87 23. desember 1987. “Nationalistic Tendencies in Recent Uzbek Historiography and Historical Fiction under Attack.” Ann Sheehy.

²⁴² Vakhabovs mest kjente verk var *Formirovanie uzbekskoi sotsialisticheskoi natsii (Skapelsen av den usbekiske nasjon –SS)* fra 1961. Boken var basert på hans tidligere doktoravhandling som støttet Jakubovskii’s tese om usbekernes mer arkaiske røtter. Han hadde også hatt en post som sekretær i sentralkomiteen i det usbekiske kommunistpartiet under Stalin. Se: RL 11/87 23. desember 1987. “Nationalistic Tendencies in Recent Uzbek Historiography and Historical Fiction under Attack.” Ann Sheehy.

sentralkomiteen i UzKP med et skarpt anklagende dekret mot ”nasjonalister” som glorifiserte den nasjonale fortiden gjennom despotiske figurer som Amir Timur og Babur: “Attempts to idealize the past and to conceal reactionary nationalism... have appeared in some works in a manner alien to our socialist ideology and socialist way of life.”²⁴³ Men det kan virke som om Timur hadde vært en etablert del av folkeminnet gjennom hele Sovjetunionen, og at republikkens lederskap aldri tok et reelt oppgjør med dette.²⁴⁴ Blant annet skrev historikeren Ibrahim Muminov i 1968 en artikkel som var den første fremstillingen av en usbeker i UzSSR, som også anerkjente Amir Timurs positive sider, hvor han spesielt trekker frem Timur som statsbygger.²⁴⁵ Artikkelen ble kraftig kritisert av flere russiske historikere, blant andre P.A. Novoseltsev i 1973, men den ble aldri kritisert i UzSSR, og artikkelen ga på flere måter en retningslinje i behandlingen av Amir Timur i UzSSR.²⁴⁶

Blant nasjonalistene gikk flere ut mot Vakhabov og hans linje. Blant disse var skribenten og poeten Muhammed Ali. I hans artikkel ”Öz özingi anglap et” (La oss lære om vår arv – SS.) publisert i Komsomols tidsskrift i UzSSR, skriver Ali:

Timur was a world conqueror who established an empire by the power of the sword, an oppressive ruler, a typical medieval sovereign... But, describing Timur only in those terms would of course be a subjective historical treatment... [t]he Timurid period is an inseparable part of the history of our homeland and of the world. Timur and his period must be weighed on the scales of justice by our historians and written about accordingly.²⁴⁷

Han gir Vakhabov rett når han skriver at Timur ikke skulle “idealiseres”, men hevder at dette ikke kun betydde å omtale Amir Timur utelukkende negativt. Spesielt trekker Ali frem at Timur ”strengthened the role of the ruler and updated the laws in force”, aspekter også vektlagt av Muminov i hans artikkel fra 1968.²⁴⁸ Han følger altså Ali Muminovs argumentasjon. Allerede på 1970-tallet hadde de ulike nasjonale republikker skaffet seg en større autonomi i forhold til egen historieskriving vis à vis Moskva, selv om graden av akademisk uavhengighet varierte fra republikk til republikk. Derfor ble Muminovs artikkel fra

²⁴³ (Kode mangler) RL 1986. ”Uzbek Historians Warns Against Vestige of Nationalism”. John Soper.

²⁴⁴ Under de første årene av Sovjetunionen ble da også Amir Timur brukt som et symbol for en usbekisk nasjonalhistorisk identitet, inntil hans stempel som føydal ble påklistret midt på 1920-tallet. Se: Baldauf, Ingeborg 1992. *‘Kraevedenie’ and Uzbek National Consciousness*. Papers on Inner Asia No. 20. Bloomington: Indiana University. Research Institute For Inner Asian Studies.

²⁴⁵ Ibrahim Muminov var på dette tidspunktet president i det usbekiske vitenskapsakademiet.

²⁴⁶ RL 11/87: 23. desember 1986. “Nationalistic Tendencies in Recent Uzbek Historiography and Historical Fiction under Attack”. Ann Sheehy.

²⁴⁷ Ali, Muhammed 1988, August. «Öz özingi anglap et.(Let`s Us Learn About our Heritage)» *Yash Lenichi*, Tashkent. Oversatt og gjengitt i Paksoy, H. B. 1994 (red.) m.fl. *Central Asia Reader: Recovery of History*. New York: M. E. Sharpe: 17–18.

²⁴⁸ Ibid.:17.

1968 ansett for å være et nasjonalistisk svar til Moskvas akademiske fortolkninger. Det er ikke unaturlig å sette Alis artikkel inn i en tilsvarende kontekst.

Timur, fra føydalkonge til folkehelt

Som nevnt var Amir Timur allerede mye omtalt i sovjetisk historiografi, og som Beatrice Forbes Manz har skrevet: ”Soviet Russian historians had given Temür secure status as an important figure in world history and had criticized him sufficiently to allow an Uzbek revision and rehabilitation”.²⁴⁹ Manz poeng er nettopp at de usbekiske historikerne og kulturarbeiderne som nå omtalte Amir Timur med positivt fortegn gjorde det nettopp ut fra et oppgjør med sovjetkommunismen. Men dette er ikke alene en dekkende årsaksforklaring. Amir Timur hadde gjennom historie hatt en sentral rolle i lokal folkeminne. For eksempel trakk både Mingdynastiet og emiren i Bukhara en genealogisk forbindelse mellom dem selv og Timur.²⁵⁰ Og i 1919 opprettet Fitrat organisasjon *Timur todäsi* eller Timurs gruppe.²⁵¹ Timur hadde også blitt trukket frem som usbekiske nasjonshelt av bolsjevikene tidlig på 1920-tallet.²⁵² Overgangen var derfor stor da den mer rigide klassebaserte historievinklingen ble iverksatt ut over på 1920-tallet. Den nasjonalsentrerte historieskrivingen som hadde blomstret opp i Sentral-Asia fra 1910 og frem til midt på 1920-tallet, ble nå slått hardt ned på. Oppussingen og restaureringen av de timuridske monumentene i Samarkand hadde også pågått fra 1960-tallet av (dog i mindre skala enn nasjonalistene ønsket), og hadde således vært med på å bidra til mye oppmerksomhet rundt dynastiet. Amir Timur var derfor et naturlig valg som nasjonalhelt både på grunn av hans negative omtale i sovjetisk historieskriving, men også fordi han var en kjent figur både nasjonalt og internasjonalt. Tidsmessig falt også timuridenes regjeringstid inn i en storhetstid i Sentral-Asias historie; en klassisk høymiddelalder hvor kulturen blomstret og området opplevde en økonomisk høykonjunktur.²⁵³ Vitenskapsmannen Ulug Beg og poeten Navaii var alle kjente figurer i det usbekisk kanoniske heltepanteon under bolsjevikene som inspirasjon for kultur og vitenskap. Men nettopp de mange negative aspektene ved Amir Timur gjorde at en fullstendig rehabilitering ikke ble realisert før etter uavhengigheten. Til gjengjeld skulle Timur bli den fremste nasjonalhelten og selve symbolet for den nye republikken.

²⁴⁹ Manz, Forbes, Beatrice 2002. «Tamerlane’s Career and Its Uses»: 20.

²⁵⁰ Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*.

²⁵¹ Shaybani hadde for øvrig ikke vært en stor figur i den prerevolusjonære historien. Men at Shaybani var relativt ukjent i UzSSR skyldtes i all hovedsak bolsjevikisk politisk historieskrivning. Se: Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*.

²⁵² Baldauf, Ingeborg 1992. *‘Kraevedenie’ and Uzbek National Consciousness*.

²⁵³ Se: Soucek, Svat 2000. *A History of Inner Asia*.

3.2 Opphavsteorien og grensetrekkingen i 1924

Som tidligere beskrevet, hadde sovjetstyre på 1940-tallet skapt en teori om usbekernes opphav, hvor folkeslaget gjennom en to tusen år lang prosess hadde gått gjennom de ulike stadiene for nå å kunne bli definert som en nasjon og en nasjonalitet. Teoriens to hovedambisjoner var å skape legitimitet og tilhørighet til UzSSR som sovjetrepublikk (og de grensene som ble dratt på 1920-tallet), og å skape en historisk begrunnelse for den usbekiske nasjon ved å fremstille nasjonens skapelse som en lang og naturlig prosess.²⁵⁴ Denne etnogenealogiske fremstillingen og dens historieskriving under *glasnost* viste i hvilken grad det sovjetiske nasjonsbyggingsprosjektet hadde lyktes. Til slutt knyttes opphavsteorien opp mot spørsmålet om tilhørigheten til en kulturell og nasjonal usbekisk identitet, slik den var formet av bolsjevikere fra Moskva, og i hvilken grad Moskva klarte å skape en lojalitet til en usbekisk identitet.

For å ta det siste først, hevder Laura Adams at: “the contemporary public expression of national identity in Uzbekistan gives us evidence that a soviet version of Uzbek ethnic identity was successfully institutionalized”.²⁵⁵ Dette vil si, at oppfattelsen at i det minste den kulturelle og politiske elite først og fremst definerte seg selv som usbekere nok er riktig og ikke slik enkelte forskere har hevdet, nemlig at den nevnte elite hadde en sterkere tilhørighet til enten sub-nasjonale (regionale) og/eller supra-nasjonale identiteter (pantyrkisme).²⁵⁶ Dette synet har basert seg på to hovedelementer. Den ene var at klientilhørighet fortsatte å ha en sterk sosiologisk forankring under sovjettiden (slik Oliver Roy har hevdet).²⁵⁷ Det er riktig at klientilhørighet fortsatte å inneha en viktig rolle under sovjettiden, men lite tyder på at dette var sterkere enn den nasjonale tilhørigheten. Samtidig kunne det virke som at til tross for den politiske skapte usbekiske nasjonen, lyktes sovjetstyre med å implementere en slik kollektiv tilhørighet (slik Adam hevder). Som Hirsch skriver: “Ultimately, the work of nation-making also furthered the assimilation of Central-Asia’s official nationalities... As local elites constructed their own nationalist histories (literally and figuratively), they also wrote “the Tajiks” and “the Uzbeks” into the metanarrative of soviet history.”²⁵⁸ Den nasjonalistiske historieskrivingen oppgaven beskriver, underbygger dette utsagnet.

²⁵⁴ Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires».

²⁵⁵ Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan’s national culture»: 356. Til tross for at hennes mening hovedsakelig viser til den post-sovjetiske perioden er det grunn til å hevde at utsagnet er like relevant for tiden under *glasnost*.

²⁵⁶ Et slikt syn er hevdet av blant annet. Donald, Carlisle og John Glenn. Se: Carlisle, Donald S. 1994. *Soviet Uzbekistan* & Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*.

²⁵⁷ Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*.

²⁵⁸ Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations»: 224.

Nasjonalistene, som Islam Karimov og hans nye regime noen år senere, stilte få spørsmål ved grensesettingen fra 1924, til tross for at den var skapt av bolsjevikene i samarbeid med Moskva-lojale lokale kommunister på 1920-tallet. Dette understøttet dermed legitimiteten til UzSSR (og den senere uavhengige republikken Usbekistan) som en selvstendig politisk og territoriell enhet. Opphavsteorien var også nasjonsbyggende da den skapte en historisk kontinuitet for og en ramme rundt en usbekisk nasjon, ofte definert negativt på bekostning av de andre sentralasiatiske sovjetrepublikkene. Selve det historiske legitimitetsgrunnlaget for statens eksistens lå i at historiske hendelser, perioder og personer innenfor territoriet til republikkens grenser ble historisk nasjonalisert i henhold til den titulære usbekiske republikken. Som Simon Gerard har beskrevet det:

For many [Central] Asian peoples, the issue was to create a national history of their own. Because they wanted to display their traditions as old, venerable and culturally advanced as possible, they did not hesitate to create many legends. Some came about because historians equated the history of a geographical area into history of the nationality living there at present. Everything that occurred in the present Tadjik and Uzbek settlements areas – the definition of these areas was very liberal – was considered national history.²⁵⁹

For eksempel ble tidligere kjente historiske figurer som hadde farsi som primærspåk, men som hadde levd innenfor det moderne UzSSRs grenser ”usbekifisert”.²⁶⁰ Dette skapte til gjengjeld bitterhet blant tadsjikiske intellektuelle som anså disse figurene som ”sine”. De klagde også over selve grensetrekkingen fra 1924, som de hevdet hadde gitt UzSSR store deler av opprinnelig tadsjikisk territorium, blant annet de historiske byene Samarkand og Bukhara.²⁶¹

Når det gjelder selve nasjonsdannelsen, var den etablerte sovjetiske versjonen at før 1917 hadde usbekerne vært delt inn i tre større ”sub-etnos”. Den usbekiske historikeren S.S. Gubaeva definerte i 1991 disse som den opprinnelige tyrkisktalende befolkningen, sartene og de usbekiske etterkommerne av Shaybanis invasjon på sent 1400-tallet.²⁶² Gubaevas artikkel

²⁵⁹ Simon, Gerhard 1991. Nationalism and Policy Towards the Nationalities in the Soviet Union. From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society. Boulder: Westview Press: 281.

²⁶⁰ I sovjetisk sammenheng var farsi og persisk tadsjikisk.

²⁶¹ RL 366/88 11. august 1988. ”Tajiks Question Republican Frontiers”. Ann Sheehy & RL 143/88 17. mars 1988. “Secretary of Tajik Writer’s Union Voices Resentment over Uzbek International Arrogance” Anne Bohr

²⁶² Gubaeva, S.S. 1991. *Naselenie Ferganskoi Doliny v kontse XIX–nachale XX v(etnokul’turnye protsessy)*. (*The Population of the Fergana Valley in the end of the 19th – beginning of the the 20th centuries. (ethno-cultural processes)*) Tasjkent: Fan. Merk kun side 49-50. Kapittel II, *Process of Consolidation of the Uzbek Population in the Fergana in the end of the 19th – the beginning of the 20th Centuries*. Hvem sartene var, eller mer presist, hvilken lingvistisk tilhørighet de hadde og hvordan de skulle plasseres i en sosioøkonomisk kategorisering i det prerevolusjonære Turkestan, har vært gjenstand for debatt. Ilkhamov hevder, slik også moderne usbekiske historikere gjør, at sartene var en hovedsakelig tyrkisktalende gruppe, mens Fragner hevder de var tadsjikisktalende. Før 1924 brukte russiske og sovjetiske orientalistene en nasjonsbetegnende kategori kalt *sart*,

er nært knyttet opp mot den offisielle sovjetiske skolen i etnologi og historie. Hun fremhevet for eksempel de sterke klassemotsetningene i det prerevolusjonære samfunn.²⁶³ I henhold til det teleologiske matrikset nedfelt i sovjetisk etnologi, var Turkestan kommet til det føydale utviklingstrinnet da russerne erobret området, og hadde ifølge Gubaseva altså ennå ikke blitt samlet som en nasjon (som var nådd i den kapitalistiske perioden – Sentral-Asia gikk rett fra den føydale til den sosialistiske i henhold til marxisme-leninismen). Men at folket ikke hadde ”nasjonalisert seg” før sovjetisk styre, hevdet Gubaeva, betydde ikke at det ikke hadde eksistert en latent idé om en ”nasjonal selvbevissthet” tilbake til arkaiske tider.²⁶⁴ Dette var en type argumentasjon også ofte brukt av usbekiske nasjonalister. I en artikkel i partiorganet *Sovet Ozbekiston* i 1984, hevdet Adburrahim Pulatov, en skribent, nasjonalist og senere leder i Birlík, at: ”usbekere var ikke en nasjon i den nøyaktige forståelsen av begrepet før 1917, likevel var de et av de eldste folkene i verdenshistorien”. Usbekerne, hevdet Pulatov: hadde ”ivaretatt sin egen historie og sitt nasjonale miljø” gjennom en ”bevisst kamp”, ”hadde forsvart nasjonens eksistens og ”gitt klart uttrykk for sin nasjonale ånd”.²⁶⁵

I en artikkel i Komsomols tidsskrift i oktober 1988 tok Muhammed Ali et oppgjør med det etnogenealogiske forskningsmiljøet ved det historiske instituttet i Tasjkent. Ali var, som Pulatov, et eksempel på den nasjonalistiske intelligentsiaen som fremhevet det tyrkiske aspektet i Usbekistan. Et av hovedpoengene til Ali var et ønske om å: “undertake the study of the ethnogenesis of the Uzbek people, their dawn!...[i]f we knew our history well, we can respond to those claims that the ancient treasures of Bukhara and Samarkand have no relation to the Uzbek people, and show how illogical they are”.²⁶⁶ Som utdraget viser, var han ikke i

som i henhold til dem var den totalt største i det senere UzSSR, og langt større enn både *usbek* og *tadsjik* til sammen. Kontrasten var derfor stor, da sartene ikke lenger var en nasjonal betegnelse etter grensetrekkingen i 1924, og i henhold til sovjetisk folkeopptelling eksisterte ikke lenger sartene. For noen bidrag i denne debatten, se: Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity: The historical origins of the modern Uzbeks» & Fragner, Bert G. 1994. *The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks* & Baldauf, Ingeborg 1991. «Some Thoughts on the Making of the Uzbek Nation». For mer om henholdsvis tsar-russiske og sovjetiske orientalistiske og kategorisering av befolkningen i Turkestan, se: Brower, Daniel 1997. *Islam and Ethnicity: Russian Colonial Policy in Turkestan* i Brower, Daniel R. & Lazzarini, Edwards J. (red.) m.fl. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press & Hirsch, Francine. 2000. «Towards an Empire of Nations».

²⁶³ Gubaeva skriver blant annet at: ”the possibilities for the final overcoming class-prejudices has appeared only after the victory of the October revolution in the country”. Gubaeva, S.S. 1991. *Naselenie Ferganskoi Doliny v kontse XIX–nachale XX v.* 50.

²⁶⁴ Gubaeva, S.S. 1991. *Naselenie Ferganskoi Doliny v kontse XIX–nachale XX v.*

²⁶⁵ Pulatov sitert i Ro’l, Yaacov 1991. «The Soviet and Russian Context of the Development of Nationalism in Soviet Central Asia»: 129. Det kan være relevant å nevne at Faizulla Khodjajev hevdet i at: “The Uzbek people up to the October socialist revolution were not yet fully developed and consolidated as a nation”. Sitert i Carlisle, S. Donald 1994. *Soviet Uzbekistan: State and Nation in Historical Perspective* i Manz, F., Beatrice (red.) m.fl. *Central Asia in a Historical Perspective*. Boulder: Westview Press: 115.

²⁶⁶ Ali, Muhammed 1988, August. «Öz özingi anglap et» (Let’s Us Learn About our Heritage): 21. Vestlige forskere har også påpekt at den tadsjikiske kulturen dominerte i Samarkand og Bukhara, men det er lite

tvil om at usbekerne som folk og nasjon hadde vært lenger i Transoxiana enn Shaybanis invasjon på 1400-tallet.²⁶⁷ Det som er interessant, er at han på lik linje med de fleste andre nasjonalistene støttet opp om den sovjetiske versjonen av usbekernes antikke opphav. Dette var sannsynligvis fordi Moskva hadde fremhevet det etniske (tyrkiske) aspektet i usbekisk nasjonsdannelse.²⁶⁸ Et viktig moment ved vektleggingen av den tyrkiske nasjonalitetsforståelsen, var at den på mange måter var definert negativt i kontrast til tadsjikisk kultur.²⁶⁹ Således kan Alis understreking av Samarkand og Bukhara som en del av den usbekiske kultursfære være et motsvar til de tadsjikiske nasjonalister som også hevdet herredøme over disse byene.

Karim Saniazov og den offisielle usbekiske etnogenealogiske skolen

Ali kritiserte også Karim Saniazov, som under *glasnost* ledet det vitenskapelige arbeidet ved seksjonen for opphavsteori ved instituttet for historie i Tasjkent. Hans ideer var hovedsakelige identiske med Jakubovskii, og i hans store verk fra 1974 *K etniceskoj istorii uzbekskogo narodo*, (Om den etniske historien til det usbekiske folk – SS.) gjentas disse synspunktene.²⁷⁰ Når det gjaldt opphavsteorien, var det Saniazov som definerte substansen til denne skolen.²⁷¹ Det er derfor grunn til å tro at Saniazovs dominerende posisjon innen feltet var med på å hindre en revurdering av skolens forankring i det akademiske miljø under *glasnost*. I tillegg til at han var medlem av det usbekiske vitenskapsakademiet, hadde han også nære kontakter til viktige politikere, både i Tasjkent og Moskva, hvilket sikret hans dominerende posisjon innen feltet.²⁷² Det Ali kritiserte Saniazov og hans kollega Akhmadali Askarov for, var at de i følge han ikke i tilstrekkelig grad hadde understreket usbekernes antikke røtter og lange

sannsynlig at Ali kjente til slike synspunkt fra vestlige historikere med tanke på den svært begrensede informasjonskanalen mellom vesten og Sentral-Asia under sovjettiden.

²⁶⁷ Her henviser Ali både til Bartold og Jakubovskii. Dette viser en inkonsistens, da det er naturlig å tro at forfatteren visste at det var store forskjeller i synspunktene mellom disse to historikerne

²⁶⁸ Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity».

²⁶⁹ Laruelle, Marlène 2007. «The Return of the Aryan Myth: Tajikistan in search of a Secularized National Ideology» *Nationalities Papers*, 35 (1): 51–70.

²⁷⁰ Se: Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires». Saniazov var for øvrig elev til Jakubovskii. Se sistnevnte referanse.

²⁷¹ Saniazov ledet denne seksjonen helt fra 1967 til 2000, noe som viser hvilken sterk innflytelse han hadde. Hans refererte hovedverk forblir da også helt frem til i dag regnet som standardverket innen feltet, noe også oppgavens forfatter fikk bekreftet ved sitt besøk ved det nevnte institutt våren 2007.

²⁷² Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 59–60.

tilstedeværelse i territoriumet UzSSR.²⁷³ I tillegg mente Ali at de heller ikke hadde vært flinke nok som forskere til å presentere sine arbeider og teorier til det brede lag av befolkningen.²⁷⁴

Det er for øvrig viktig å poengtere at enkelte nasjonalister erkjente svakheten ved denne etnogenealogiske fremstillingen, men dette var hovedsakelig pantyrkister, hvis hovedmål var opprettelsen av Turkestan (hvilket ville si sammenslåingen av den kirgisiske og turkmenske republikk, UzSSR, Tadsjikistan og sørlige deler av Kasakhstan).²⁷⁵ Nasjonalisten Abdukahar Ibrahimov var en av dem som agiterte for opprettelsen av stor-Turkestan, og stilte også spørsmål ved UzSSR eksistens som en stat, som ifølge han var en sovjetisk skapelse. Som han argumenterte for, med bruken av Usbekistan som statsform: "the republic deprives itself of many centuries of its history".²⁷⁶ Ifølge Ibrahimov ville nasjonsforholdet således bli løst ved en omdefinering av den sovjetiske modellen, og heller erkjenne de multietniske sidene ved det sentralasiatiske samfunn. Men om Ibrahimovs ideer representerte en dypere stemning i opinionen er uklart. En annen mindre politisk gruppe kalt "Folkets bevegelse for Turkestan", hadde som hovedmål å bryte ned de politiske grensene og opprette et politisk Turkestan.²⁷⁷ Også mange medlemmer av Erk var kjent for sine pantyrkistiske holdninger. Men det faktum at Ibrahimov fikk publisere i tidsskriftet til det usbekiske Komsomol, gjorde i det minste at et såpass viktig spørsmål ble brakt til offentligheten.²⁷⁸

I forhold til andre viktige historiske emner var opphavsteorien lite debattert under *glasnost*. Tematisk sett hadde sovjetstyre skapt et irreversibelt sett av historiske fortolkninger som for akademikere i det aktuelle tidsrommet var vanskelig å unngå, uten å både fornekte deres egen rolle som forskere og egen usbekisk identitet. Kulturarbeiderne var kanskje ved siden av den politiske elite de som tjente mest på opprettholdelsen av en usbekisk identitet de selv hadde vært med på å bygge opp: En identitet utenkelig uten en slik opphavsforklaring fordi den forankret usbekerne historisk gjennom denne etnogenealogien. Også andre faktorer kan forklare hvorfor nasjonalistiske akademikere aksepterte en teori om egen herkomst som

²⁷³ Askarov overså både statsvitenskap og historie ved universitetene i UzSSR, var representant i det usbekiske vitenskapsakademiet og hadde ledet et arbeid initiert på begynnelsen av 1980-tallet angående nettopp opphavet til usbekerne. Skulle senere bli en svært viktig medarbeider for Islam Karimov.

²⁷⁴ Ali, Muhammed 1988, August. «Öz özingi anglap et».(Let's Us Learn About our Heritage)»

²⁷⁵ Pantyrkisme (for øvrig et negativt ladet ord i sovjetisk sjargong) som ideologi har som oftest både under og etter *glasnost* vært frontet av den usbekiske intelligentsiaen. De har anset Usbekistan som den dominernde stat i et eventuelt statlig Turkestan. Se: Bennigsen, Alexandre 1984. «Panturkism and Panislamism in history and today», *Central Asian Survey*, 3 (3): 39–49 & Landau, M. Jacob 1995. *Pan-Turkism: From irredentism to Cooperation*. London: Hurst & Company.

²⁷⁶ Ibrahimov sitert i RL 382/90 5. september 1990. "Will Central Asia Become a Greater Uzbekistan?" James Critchlow: 18.

²⁷⁷ Se: People's movement for Turkestan. *Program*. Gjengitt i Babak, Vladimir, Vaisman, Demian & Wasserman, Aryeh 2004. *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan. Cumming Center Series*. London: Frank Cass.

²⁷⁸ RL 382/90 5. september 1990. "Will Central Asia Become a Greater Uzbekistan?" James Critchlow: 20.

stred i mot den tidligere prerevolusjonære oppfatningen. Anne Eriksens begrep ”vitenskapelig refleksivitet” kan kanskje brukes for å oppklare. Hun hevder at når det forskes på et gitt historisk område/fenomen skaper den ikke bare kunnskap om selve saken, men skaper også en interesse og tyngde for fenomenet. Det Eriksen kaller ”vitenskapelig refleksivitet” er ”den kontinuerlige og gjensidige prosess av påvirkning mellom forskeren og det som utforskes”.²⁷⁹ Således er forskerne med på å forme kulturarven, og forskningen bidrar således til å skape en antatt ”virkelighet”.²⁸⁰

Opphavsteorien og dens konsekvenser

Hovedgrunnen til at opphavsteorien overlevde *glasnosts* revisjonistiske historieskriving var nok at den for både den politiske og kulturelle elite passet godt inn i egen selvforståelse.²⁸¹ Revisjonismen hadde nok en egenverdi fordi den opponerte mot den sovjetiske historiografien, men var mest brukt der det passet inn i nasjonalistenes agenda. Ideen om at usbekerne som en etnisk gruppe og senere nasjon hadde regjert et område med en stor fortid, med store sivilisasjoner og kjente erobrere over flere tusen år fungerte godt i nasjonsbyggende øyemed. Også i naborepublikken Tadsjikistan var en lignende prosess i gang hvor tadsjikiske nasjonalister forsøkte å trekke tadsjikerne tilbake til Samanidedynastiet rundt år 1000, som den opprinnelige persisktalende folkegruppen i verden.²⁸²

Det som er viktig å ta med seg inn i 1990-tallet fra dette kapitlet om usbekernes opphav, er det teleologiske synet som implisitt lå i denne teorien. Opphavsteorien begrunnet en nasjonalitet (og således også en stat) og hadde bred appell hos usbekisk intelligentsia. Kommunismen hadde institusjonalisert en kulturell nasjon, et sett med kulturelle og politiske variabler knyttet til hva dette innebar og ikke minst forklarte nasjonens røtter.

3.3 Rehabiliteringen av Fitrat

Abdurauf Fitrat har nesten hatt en like viktig rolle i usbekisk åndsliv etter sin død som det han hadde i live. Han var skribent, forfatter og poet og på mange måter selve symbolet på jadidismen.²⁸³ Som kulturminister i den Bukharske Sovjetrepublikken og senere i UzSSR var

²⁷⁹ Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*: 10.

²⁸⁰ *Ibid.*: 10.

²⁸¹ I RSFSR var det i kontrast flere forskere som aktivt kritiserte selve fundamentet ved denne etnologiske skolen. Spesielt kan nevnes Valeri Tiskov. Se : Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 52.

²⁸² Laruelle, Marlène 2007. «The Return of the Aryan Myth» & Nourzhanov, Kirill 2001. «The Politics of History in Tajikistan: Reinventing of the Samanids». *Asia Quarterly*, 5 (1).

²⁸³ Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*.

han eksponent for Tsjagatai som fundament for det nye usbekiske språket.²⁸⁴ Innledningsvis var han positiv til revolusjonen, som han mente ville frigjøre lokalbefolkningen fra mullaer og uvitenhet, men utover 1930-tallet ble han gradvis desillusjonert og kritisk til det sovjetiske styret som han anså som et russisk overformynderi.²⁸⁵ Fitrat ble skutt 4. oktober 1938 mot slutten av den store terroren. Det samme ble en rekke andre prominente usbekere, blant andre Faizulla Khodsjaev og Sjoplan. Under Stalin og helt frem til *glasnost* var Fitrat stemplet som den fremste representant av ”nasjonalistisk, borgerlig litteratur” i UzSSR, som en forfatter av reaksjonære verk i opposisjon til ”sosialistisk ideologi”.²⁸⁶

Initiativet til revurdering og gjenopptrykkingen av sentrale verker av Fitrat ble lansert i 1986 av den usbekiske forfatteren og senere lederen av opposisjonsgruppen Birlik, Timur Pulatov, i samarbeid med den usbekiske forfatterforeningen. Etter Pulatovs forslag ble det året etter nedsatt en kommisjon som skulle revurdere Fitrats bøker for en senere publisering planlagt for 1988-1989.²⁸⁷ Både Pulatovs innledende tale og kommisjonens bemerkninger viser et ambivalent forhold til Fitrats verker med både ”progressive” og ”reaksjonære” elementer. Blant annet pristest Fitrats opprinnelige støtte til revolusjonen. Det at litteraturen var skrevet i et miljø av ”progressiv og demokratisk kultur” ble også trukket frem som positivt.²⁸⁸ Mer negativt vurdert var hans pessimisme med hensyn til sosialismen. Fitrat hadde i følge komitten, også gjort ”feiltakelser av nasjonalistisk natur” i tillegg til at i noen av hans verker kunne ”gjenklang av pantyrkiske ideer” bli funnet.²⁸⁹ Pulatov hevdet i *Ozbekistan adabiyati va san’ati* 7. november 1986 at: ”vi trenger de av deres verker som kan tjene samtiden, ikke deres feilaktige arbeider”.²⁹⁰ Men samtidig viste retorikken en forsiktighet i forhold til hva som var tillatt av de lokale moskvakadrenes sensur- og sanksjonsmuligheter.

Verkene av Fitrat som ble gjenopptrykket i 1988 bar også preg av en slik tilbakeholdenhet. Det var hovedsakelig hans mer apolitiske verker i tillegg til de som han skrev under politisk press fra Moskva som ble trykket. Avsnitt eller hele verk med klare anti-russiske undertoner og passasjer som refererte til samhold og forbrødring mellom de

²⁸⁴Khalid, Adeeb 2001. *Nationalizing the Revolution in Central Asia: The Transformation of Jadidism, 1917 – 1920*, i Suny, Ronald Grigor og Martin, Terry (red.) m.fl. *A State of Nation: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press.

²⁸⁵ Fitrat led samme skjebne som en rekke andre usbekiske kulturarbeidere på 1920 og 1930-tallet. Hans arbeid, død og senere rehabilitering har også en rekke paralleller til disse kulturarbeiderne. Fitrat er derfor valgt ut som et eksempel på en slik prosess. Valget av han reflekterer Fitrats status som en av de aller fremste i Usbekistans litterære arv i tillegg til at Fitrat var viden debattert og omtalt i hele perioden fra 1986 – 1997. Se: Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*.

²⁸⁶ Sitert fra: Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 127.

²⁸⁷ RL 58/89 23. januar. ”How Solid is Uzbekistan’s Support for Moscow?” James Critchlow.

²⁸⁸ RL 28/88 18. januar 1988. ”Uzbek Purge Victims Choplan, Fitrat Finally Republished”. John Soper.

²⁸⁹ RL 28/88 18. januar 1988. ”Uzbek Purge Victims Choplan, Fitrat Finally Republished”. John Soper: 5.

²⁹⁰ RL 199/87 14. mai. ”Two Banned Uzbek Writers to be Republished”. John Soper.

sentralasiatiske tyrkiske folkeslag, var luket ut. Samme år, i oktober 1988, gikk den nyinnsatte førstesekretæren Nisjanov i UzKP ut og hevdet at man ikke måtte glemme at Fitrat og Sjoplan var ”forsvarere for pantyrkisme og nasjonal trangsynthet”.²⁹¹

Muhammed Salih og Fitrat

Muhammed Salih var en av de mest aktive i rehabiliteringen av Fitrat. I hans verk ”Gjenkomst” fra 1986, hevder han metaforisk at en fest til Stalins ære hadde ofret ”de intellektuelle som var regnet for å være vårt lands blomster”.²⁹² Ofrene var alle de viktigste litteratene på 1920 og 1930-tallet; Sjoplan, Kadiri, Nasir og Fitrat, som alle ble stemplet som nasjonalister av Stalin. Både i hans artikkel ”Gjenkomst”, og i to andre artikler om de undertrykte forfatterne, ”En vanskelig vei for oppvåkning” og ”Tale opplest ved det den usbekiske forfatterforenings plenum i oktober 1986”, var likevel de underliggende temaene for det første å skape en økt populær oppmerksomhet rundt republikkens litterære arv og dessuten å sette de drepte forfatterne inn i en moderne nasjonalkulturell kontekst.²⁹³ På lik linje med Fitrat ønsket også Salih et sterkere fokus på den tyrkiskspråklige arv som for eksempel Tsjagatai (på bekostning av persisk og også arabisk innflytelse).²⁹⁴ På tross av motstand fra regimetro litteraturkritikere som hadde: ”skapt sine karrierer ved å fordømme de to forfatterne [Fitrat og Sjoplan – SS.]”, markerte kommisjonens arbeid i 1987 et vannskille.²⁹⁵ Forkjempere for full rehabilitering, som ikke hadde funnet Fitrats verk ”i opposisjon mot vår ideologi”, kunne nå bekjentgjøre sine holdninger mer åpenlyst.²⁹⁶ For dem representerte Fitrat og hans litteratur og virke Usbekistans undertrykte kulturelle og litterære historie.

Medlemmene av den opposisjonelle, nasjonalistiske grupperingen skilte seg klart fra sine konservative motstandere, ettersom de så den usbekiske historien langt på vei atskilt fra den all-sovjetiske konteksten. Til tross for deres bruk av marxist-leninistisk retorikk var deres parameter nasjon og ikke klasse. Filologen Naim Karimov for eksempel, hevdet at verken

²⁹¹ Pulatov sitert fra: Fierman, William 1989. «Glasnost' in Practice»: 33.

²⁹² Deibler, Ruth 1996. *Literature and Politics: Mohammed Salih and Political Change in Uzbekistan from 1979 to 1995*: MA. Thesis: Indiana University Press: 15.

²⁹³ Deibler, Ruth 1996. *Literature and Politics*.

²⁹⁴ RL 554/88 5. desember 1988. ”Restoring the Uzbek Cultural Heritage: Uzbek Literary Journal Proposes Study of Ancient Turkic Script.” Annette Bohr. For øvrig, på tross av det moderne usbekiske skriftspråket på mange måter var svært likt Tsjagatai, (Fragner kaller det ”ny-Tsjagatai”) ble ikke denne betegnelsen brukt. For bolsjevikene var begrepet Tsjagatai synonymt med den prerevolusjonære føydalstrukturen i sin helhet, og reserverte istedenfor betegnelsen Tsjagatai for ”gammel-usbekiske”. Dette skulle markere et brudd med mellom den tidligere føydaltiden med det nye ”klasseløse” samfunnet under sovjetisk styre. Fragner, Bert G. 1994. *The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks*.

²⁹⁵ Sitat fra: Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 131.

²⁹⁶ Sitat fra: Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 131.

Fitrat eller Sjoplans verker inneholdt fiendtlig fremstillinger av russerne, oktoberrevolusjonen eller sosialismen.²⁹⁷ En annen filolog, Kasjanov, hevdet etter å ha lest Fitrat, at han ikke fant: ”a single word that does not conform to Soviet ideology”.²⁹⁸ Således var nok flere av nasjonalistenes standpunkter inkonsekvente og selektive. Harim Kara hevder at både Naim Karimov og M. Kasjanov overså Fitrats kritikk av revolusjonen i 1917, Russland og sosialismen.²⁹⁹ Og til tross for Fitrats nære band til jadidismen, både ideologisk og personlig, prøvde nasjonalistene å distansere Fitrat fra reformbevegelsen. Kara forklarer at: ”[Naim] Karimov appears to misrepresent the reality in order to promote the rehabilitation of the authors [Sjoplan og Fitrat], because of their importance for Uzbek national literature and culture”.³⁰⁰

Skillelinjen mellom usbeker og russer kom også frem i rehabiliteringsprosessen. En del av ansvaret for både mordet på Fitrat og sensureringen av hans arbeid ble tillagt lokale partimedlemmer under Krusjtsjov og Brezjnev og spesielt Sjarof Rasjidov, som også hadde vært formann i den usbekiske forfatterforening i perioden 1949-1950.³⁰¹ Allikevel la nasjonalistene brorparten av skylden på Moskva og det sentraliserte politiske system styrt av bolsjevikrussere. De hevdet at det var en bevist russisk politikk for å eliminere lokal usbekisk kultur og gjøre den mer i samsvar med den offisielle kulturelle linjen under Stalin.³⁰² Her var det et underliggende poeng at russerne, (spesielt gjennom Stalin) frarøvet usbekerne viktige deler av egen historie på 1920 og 1930-tallet. Parallellene til nasjonalistenes egen situasjon under *glasnost* var implisitte.

Et annet viktig poeng i denne sammenhengen var nettopp ideene til Fitrat. For nasjonalister som Salih var gjenoppdagelsen av og statusen til det gamle tyrkiske skriftspråket Tsjagatai, som nettopp Fitrat hadde kjempet så hardt for, svært viktig. Fitrat ønsket blant annet å gjøre Tsjagatai til skriftspråket i UzSSR på bekostning av det usbekiske skriftspråket skapt av bolsjevikene på 1920-tallet.³⁰³ Og både Fitrat og nasjonalistene på 1980-tallet var tyrkiske nasjonalister som så med stolthet tilbake til den tidligere tyrkiske dominansen i Transoxiana.³⁰⁴ I en større kontekst er det også mulig å skimte de samme kulturpolitiske skillelinjene på 1920-tallet og 1980-tallet eksemplifisert gjennom Fitrat og hans

²⁹⁷ RL 4/87 11.august 1987. ”Uzbek Roundtable on Expanding the Cultural Heritage. Part I”. John Soper.

²⁹⁸ RL 4/87 11.august 1987. ”Uzbek Roundtable on Expanding the Cultural Heritage. Part I”. John Soper: 2.

²⁹⁹ Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 133.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ RL 28/88 18. januar 1988. ”Uzbek Purge Victims Choplan, Fitrat Finally Republished”. John Soper

³⁰² Fierman, William 1989. «*Glasnost* in Practice»: 15.

³⁰³ For mer, se: Baldauf, Ingeborg 1991. «Some Thoughts on the Making of the Uzbek Nation».

³⁰⁴ Dette betyr for øvrig ikke at verken Fitrat eller flertallet av de nye nasjonalistene på 1980-tallet var ”pantyrkister” slik de ofte ble stemplet som.

rehabiliteringsprosessen *post mortem*. For på 1920-tallet, som under *glasnost*, sto kampen om det kulturelle hegemoni mellom en moskvatro gruppering og en mer nasjonal Turkestan-orientert gruppe.³⁰⁵ På bakgrunn av de nevnte parallellene var det ikke unaturlig at nasjonalistene mente å ha både en personlig i tillegg til en ideologisk analogi til Fitrat, hans verker og kampsaker.³⁰⁶

Fitrat og Usbekistan på vei mot uavhengighet

Resultatet var likevel at til tross for spredt trykking i litterære tidsskrift, ble aldri den planlagte store republiseringsplanen i 1989 mer enn en plan på papiret før 1991, mest sannsynlig på grunn av Fitrats sterke reservasjoner mot den russiske dominans. Det viktige med prosessen rundt rehabiliteringen av Fitrat, var at den likevel resulterte i en gradvis mobilisering av usbekiske intellektuelle mot sovjetisk styre. I denne konteksten ble Fitrat både et symbol for en ideologisk kamp med et mål om en autonom kulturell råderett, og et symbol på en usbekisk intellektuell arv gjennom jadidismen. Og til tross for at nasjonalistene anklaget lokale opportunistiske kommunister for å slå ned på forsøk på en lokalutviklet kulturell autonomi, ble mesteparten av skylden lagt på ”Moskva”, ”russerne”, og det ”sentraliserte politiske system”.³⁰⁷

Således er det mulig å se to viktige konsekvenser av rehabiliteringsprosessen rundt Fitrat 1987-1990. For det første var det et oppgjør med tiden under Stalin. Stalin hadde radikalt forandret det sovjetiske samfunnet og vært en av de fremste endringsagentene for UzSSR.³⁰⁸ Likevel hadde ikke Usbekistan blitt hardere rammet av Stalins politikk enn andre sovjetrepublikker (for eksempel når det gjelder terroren på 1930-tallet). Den første generalsekretær for UzKP Faizullah Khodzajev og *de facto* leder for det unge UzSSR som var blitt skutt under Stalin i 1938, ble likevel et symbol på en nasjonal opposisjon mot Stalin (og underforstått også Moskva generelt) under *glasnost*. Blant annet ble det publisert en biografi om Khojaev i 1990, med en svært positiv omtale av den tidligere første-sekretæren.³⁰⁹ På

³⁰⁵ Ro’I, Yaacov 1991. «The Soviet and Russian Context of the Development of Nationalism in Soviet Central Asia».

³⁰⁶ Det skal nevnes, at gruppen Erk som Salih ledet sannsynligvis hadde tatt navn fra en undergrunns nasjonalist-kommunistisk gruppe ved samme navn, som agiterte for et fritt og kommunistisk Turkestan i perioden 1919-1920. Se: Bennigsen, Alexandre og Wimbush, Enders S. 1979. *Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World*. Chicago: The University of Chicago Press.

³⁰⁷ Fierman, William 1989. «*Glasnost* in Practice»: 14.

³⁰⁸ Som nevnt har Davies vist at et oppgjør med Stalin var underveis i Moskva og ved andre viktige sovjetiske forskningsinstitusjoner fra 1986. Davies, R.W. 1989. *Soviet History in the Gorbachev Revolution*.

³⁰⁹ For øvrig fremstilles ikke Faizullah Khodzajev som en svært viktig person i det postsovjetiske Usbekistan. Oppgavens forfatter besøkte hans hjem i Bukhara 2007 og fant hans hus beskrevet som tilhørende ”en rik

samme måte ble Fitrat et symbol for den kulturelle undertrykkelsen for den moderne usbekiske republikken.³¹⁰ Hensikten var å fremstille lokale partikadrer som kjempet for nasjonale interesser og ikke Moskvas.³¹¹ En annen viktig konsekvens av nasjonalistenes press for å rehabilitere Fitrat og hans kolleger var en klargjøring av en utvidet reevaluering av jadidismen i sin helhet.

3.4 Revolusjonen i Turkestan: Den Autonome regjeringen i Kokand 1918 og Basmatsji

Etter at UzSSR erklærte politisk suverenitet i juni 1990, ble generelle spørsmål om UzSSRs legitime tilknytning til Sovjetunionen mer aktuelle. I tiden rett før og etter 1990 ble det trykket en rekke artikler som indirekte berørte slike problemstillinger spesielt i nasjonalistiske organer som *Ozbekistan adabiyati va san'ati* og *Zvezda Vostoka*.³¹² Problemstillinger rundt revolusjonen og den påfølgende borgerkrigen i Turkestan var også mer fremtredende i forskningslitteraturen enn tidligere. Historiebruken i dens politiske sammenheng var eksplisitt: Dersom Turkestan i 1917/1918 og Bukhara i 1920 var underlagt bolsjevikene med vold, hvis det ikke var et folkelig demokratisk ønske om unionsdeltagelse, og hvis Basmatsji og regjeringen i Kokand 1918 hadde bedre kunnet representere befolkningens interesser enn bolsjevikene, hvordan kunne UzSSR begrunnes som en del av Sovjetunionen?

Regjeringen i Kokand

Innen disse to emnene viste forskningslitteraturen tegn til både en økende nasjonal historiefortolkende ramme, hvilket vil si skarpere distinksjon mellom usbeker og bolsjevik/russer, og mer kritiske spørsmål rundt bolsjevikenes handlinger 1917 – 1925. Dette innebar en problematisering rundt UzSSR som avhengig stat. Like mye var revisjonen knyttet opp mot en ”objektivisering” av viktige hendelser og vekk fra den tidligere politiserte versjonen. Men i et Sovjetunionen hvor historiefremstillingen var politisert, var det klart at revisjon av sovjetiske syn også inneholdt en kritikk av ulike sider ved sovjetisk politikk. I praksis ble dette vist ved å hevde at både den autonome regjeringen i Kokand og Basmatsji ikke var så nasjonalistisk, borgerlig, religiøst fanatisk etc. som den sovjetiske historieskrivingen hadde stemplet disse hendelsene som. Kontrasten var derfor stor når flere

kjøpmann”. Generelt var lite gjort ut av husets tidligere eiers meget sentrale posisjon i moderne usbekisk historie.

³¹⁰ I utgangspunktet var Khojaev Moskva-lojal, men utover 1930-tallet hadde han på lik linje med Fitrat blitt kritisk til mye av Stalins politikk. Se: Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*.

³¹¹ Thurman, Michael 1996. «Leaders of the Communist Party of Uzbekistan in Historical Retrospect: The Class of '38». *Central Asian Monitor* 2 (1): 19–25.

³¹² RL 47/91 9. januar 1991. ”Uzbeks Retreating from Ties with Center” James Critchlow.

historikere publiserte sympatiske versjoner av turkestanke hendelser 1917-1925. En av de historikerne som var mest aktive i å fremme slike syn i 1990 var M.K. Khasanov. I to viktige artikler, ”Al’ternativa” (Et alternativ) og ”Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki” (Kokand Autonomien og enkelte av dens lærdommer), beskriver han på nytt disse hendelsene i en langt mer problematiserende og drøftende tone enn den som ofte kunne finnes i sovjetiske beskrivelser av viktige historiske hendelser knyttet til revolusjonen.³¹³

For det første pekte Khasanov på den folkelige støtten (og deltagelsen) til regjeringen i Kokand og satte det således inn i en nasjonal kontekst.³¹⁴ Parallelt skapte dette legitimitet for regjeringen i Kokand, og legitimiteten ble videre underbygget med at Sovnarkom i Tasjkent førte en ekskludert og til dels rasistisk politikk overfor den muslimske befolkningen.³¹⁵ Han vedgikk at regjeringen innbefattet både nasjonalistiske og religiøse ekstremister, men hevdet likevel at den likevel hadde demokratisk dekning ved dens brede støtte blant befolkningen. Han refererer i samme åndedrag til Lenins ”erklæring om det russiske folkets rettigheter” fra 2. (15.) november 1917 hvor prinsipp nr. 2 lyder at: ”Retten til folkene av Russland til selvbestemmelse, inkludert retten til å tre ut og opprettelsen av en uavhengig stat”.³¹⁶ Kritikken mot bolsjevikene ble ytterligere forsterket ved at artikkelen stilte spørsmålsteget ved inntakelsen av byen Kokand i februar 1918. Kunne bruken av artilleri og den påfølgende ødeleggelsen av gamlebyen og bruken av udisiplinerte dasjnaks rettferdiggjøres fra et militært og moralsk perspektiv spør han, og konkluderer med at det kunne det ikke.³¹⁷ Ødeleggelsene, hevder Khasanov, hadde ”inflicted a non-healing wound to the consciousness of the population”.³¹⁸ Hans kritikk må forstås ut i fra det sovjetiske synet på revolusjonen og dens aktører. Under sovjettiden var historier om revolusjonen fremtredende, og bøker og artikler om emnet ble publisert i stor skala. Som Nancy Heer har påpekt, fungerte fremstillingen av revolusjonen både som en legitimitetsskaper og et samfunnsfundament for

³¹³ De to artiklene var publisert i henholdsvis det litterære månedlige *Zvezda Vostoka og ONU*. Merk, kun førstnevnte artikkel er lagt til grunn i denne sammenheng.

³¹⁴ Khasanov, K. M. 1990. «Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki» (*The Kokand Autonomy and some of its lessons*), *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 33 (2): 41 – 52: 45.

³¹⁵ Ad Notam: Sovnarkom (offisielt *Turksovnarkom*) var navnet på det første sovjet som ble opprettet i Tasjkent våren 1917. Sovjetisk historiografi kritiserte kraftig Sovnarkom i Tasjkent, hovedsakelig fordi den hadde inneholdt både Mensjeviker og medlemmer fra det sosialistrevolusjonære parti. I tillegg tyder mye på at Sovnarkom i Tasjkent var diskreditert som en inrømmelse av den harde behandlingen av lokalbefolkningen. Se: Khalid, Adeeb 1996. «Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan». *Slavic Review* 55 (2): 270–296 & Broxup, Marie 1983. «The Basmachi».

³¹⁶ Gjengitt fra: Daniels, Robert V. 1985. *A Documentary History of Communism. Volume 1: Communism in Russia*. London: I.B. Tauris & Co. Ltd: 85.

³¹⁷ Se parallellen til bombingene av Bukhara i 1920, side 40 i denne oppgaven.

³¹⁸ Khasanov, K. M. 1990. «Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki»: 45.

bolsjevismakten.³¹⁹ Da Khasanov viser til overivrige unge bolsjeviker som med jernhånd førte revolusjonær politikk i konflikt med lokal kultur og med opprivende konsekvenser i Turkestan i de første årene etter revolusjonen, var en slik fremstilling i kontrast til heltestatusen disse kadrene tidligere hadde nådd i sovjetisk historiografi.

Basmatsji

Khasanov kunne vise til kilder som forfektet en annen årsak til opprøret enn tidligere sovjetisk historieskriving. ”The front [Basmatsji – SS.] has been created mainly by the negative action of our Soviet activities and political figures from the moments of the Kokand events [det vil si bombingene]”.³²⁰ Khasanov henviste i tillegg til andre underliggende årsaker: “Progressing famine, cotton production, automatically entailing unemployment, the extremely unpopular policy of the surplus-requisitioning of the peasantry”.³²¹ Disse argumentene stod i sterk kontrast til det etablerte sovjetiske synet. At mye av den tidlige tsariske og sovjetiske politikken hadde delvis lagt grunnlaget for Basmatsji var allerede erkjent, men brorparten av årsaken ble likevel kreditert ”reaksjonære mullaer og landeiere”.³²² Dog, etter 1980 nevnes ikke lenger *Sovnarkom* i skildringen av Basmatsji i sovjetisk akademia, som nå la større vekt på utenlandsk imperialisme, med klare referanser til USAs støtte til Muhjahedin i Afghanistan på 1980-tallet.³²³

Basmatsji var et militært opprør mot den unge sovjetstaten, ikke en regjering basert på konstitusjonelle prinsipper. Således var den revisjonistiske tendensen til Basmatsji blant historikerne svakere enn for eksempel når det gjaldt regjeringen i Kokand. Til eksempel hadde Khasanov sammen med P. Kim i 1989 publisert artikkelen *Basmachestvo*, publisert i *Zvezda Vostoka*. Her var tonen mer balansert, hvor bolsjevikkussenes kontraproduktive militære raids i Ferganadalen står i fokus.³²⁴ Samtidig peker den på reaksjonære elementer blant opprørerne og den tidvis manglende folkelig støtte blant befolkningen til opprøret.

³¹⁹ Heer, Whittier, Nancy 1971. *Politics and History in the Soviet Union*.

³²⁰ Khasanov, K. M. 1990. «Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki»: 46.

³²¹ Khasanov, K. M. 1990. «Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki»: 46. Khasanovs syn på både regjeringen i Kokand og Basmatsji er på mange punkter sammenfallende med det lille det finnes av vestlig forskning på området Se for eksempel Bergne, Paul 2003. *The Kokand Autonomy 1917-1918*.

³²² *Great Soviet Encyclopedia*. 3 bd. Oversettelse av den tredje utgaven. New York: MacMillan INC. s.v. Basmachi.

³²³ For mer om forbindelsen mellom Basmatsji og krigen i Afghanistan, se: Roy, Olivier 1993. *The Impact of the Afghan war in Soviet Central Asia* i Buttino, Marco (red.) m.fl. *In a Collapsing Empire. Underdevelopment, Ethnic Conflicts and Nationalisms in the Soviet Union*. Milano: Feltrinelli & Broxup, Marie 1994. *Political Trends in Soviet Islam after the Afghanistan War* i Simon, Gerhard (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.

³²⁴ Khasanov K. M. & Kim, P. 1989. «Basmachestvo: 1921-1924».

Likevel hevdet de at bolsjevikisk politikk var den direkte utløsende årsak til opprøret. Artikkelen kan derfor tolkes som en kritikk rettet mot den røde arme og Turksovnarkom. Den kan også forstås som en mer avpolitisert versjon av hendelsene i perioden 1918-1925 enn det tidligere sovjetisk historieskriving hadde fremstilt det som.

Det er altså et forholdsvis markert brudd i fremstillingen mellom 1989 og 1990. I 1989 skriver Khasanov og Kim, at Basmatsji var: "deeply hostile by its class nature to the interest of the working dekhans, the Basmachevsto actually transformed into ordinary armed banditism which was not supported and enjoyed no sympathy on part of the labour population of region... Such is the history of the struggle for the establishment of the ideals of Socialism in Central Asia".³²⁵ Et slikt syn gjenspeiler den veletablerte lojaliteten til Moskva hos personer i høyere akademia hadde helt frem til 1989. Når den offentlige nasjonalismen ble mer eksplisitt i 1990, skiftet retorikken som for eksempel i Khasanovs artikkel om regjeringen i Kokand.³²⁶ Blant den mer frie intelligentsiaen var holdningen knyttet til disse historiske spørsmålene mindre balansert. I *Ozbekistan adabiyati va san'ati* kom det utover 1990 en rekke innlegg angående regjeringen i Kokand. I et eksempel fra 5. oktober 1990 hevdes det at: "Kokand was one of the centers where the national spirit was kept pure under seventy years of soviet politics".³²⁷ Historikeren Yurri Paparov argumenterte i 1990 for at bakgrunnen for Basmatsji var: "rå sjåvinisme, mishandling og terror fra Den Røde Arme i Ferganadalen".³²⁸

I en større politisk kontekst var forholdet mellom UzSSR og Moskva både politisk og emosjonelt stigmatisert ved inngangen til 1990-tallet.³²⁹ Derfor hadde denne typen historierevisjon stor betydning. Indirekte stilte den spørsmål ved forholdet mellom UzSSR og Moskva. Critchlow hevdet i 1991: "Such revisions strikes at the legitimacy of Soviet rule in Central Asia from the very beginning".³³⁰ Skillet mellom usbeker og sovjetere i kulturelle og politiske sammenhenger hadde blitt skarpere. Khasanov skrev i 1989 at blant den internasjonale styrken som kjempet mot Basmatsji: "great values of our society, as internationalism, mutual respect and friendship among [the] peoples were firmly established".³³¹ Ved inngangen til 1990 tyder mye på at "internasjonalisme" var sekundært og nasjonalismen var nå den sentrale vinklingen i akademia.³³²

³²⁵ Khasanov K. M. & Kim, P. 1989. «Basmachestvo: 1921-1924»: 150.

³²⁶ RL 47/91 9. januar 1991. "Uzbeks Retreating from Ties with Center" James Critchlow: 25.

³²⁷ Sitert fra: RL 47/91 9. januar 1991. "Uzbeks Retreating from Ties with center" James Critchlow: 26.

³²⁸ Paparov sitert fra: Cavanaugh, Cassandra 1994. «Historiography in Independent Uzbekistan»: 31

³²⁹ RL 102/91 18. februar 1991. "Uzbek Look Askance at Gorbachev's "Union" Ideas". James Critchlow.

³³⁰ RL 16/91 18. desember 1990. "The Crisis Deepens". James Critchlow: 40.

³³¹ Khasanov K. M. & Kim, P. 1989. «Basmachestvo: 1921-1924»: 147. Slik retorikk er et godt eksempel på sovjetisk "internasjonalisme".

³³² RL 16/91 18. desember 1990. "The Crisis Deepens". James Critchlow.

Bakenforliggende motiver?

Overordnet representerte Kokand Autonomien og Basmatsji to ulike, men likevel sammenfallende historier. Regjeringen i Kokand i 1918 var et konstitusjonelt forsøk på et moderne sentralasiatisk styre og statsdannelse. Basmatsji derimot, var et folkelig opprør, hvis minne var levende blant befolkningen i Usbekistan.³³³ Men både regjeringen i Kokand og Basmatsji ble brukt av nasjonalister og politikere til å stille spørsmål ved sovjetunionens legitimitet i UzSSR. Blant annet ble det vist til den store folkelige oppslutningen til både Basmatsji og den autonome regjeringen i Kokand. Her er det mulig å trekke paralleller til andre kolonisamfunn som glorifiserer kampen mot metropolen i en nasjonalistisk diskurs. Spesielt interessant er det nasjonsskapende aspektet som Khasanov indirekte fremhever i artikkelen fra 1990.³³⁴ Lite tyder på at Basmatsjis mål var et uavhengig Usbekistan. Vestlige forskere har pekt på det ”målløse” ved opprøret som var heller relativt desentralisert, i alle fall frem til 1922. Konsekvensene av matmangel og politisk marginalisering av lokalbefolkningen fra bolsjevikene har også blitt påpekt.³³⁵ En samling rundt en kulturell eller statlig ”usbekiskhet” kan nok avskrives, da det bar mer preg av klan- og stammelojalitet og eventuelt en gjenoppsettelse av det gamle emiratet av Bukhara under den konservative emiren Alim Khan. Moskva hadde på sin side forsøkt å kritisere Basmatsji fra et klasseperspektiv, men lite tyder på at klasseperspektivet i vesentlig grad slo rot i den sentralasiatiske befolkningen slik Moskva hadde ønsket. Istedenfor kan det tyde på at politikken ble nasjonsentrert slik at nasjon snarere enn klasse ble nok den politiske ramme. Dette forklarer hvorfor Basmatsji ble fremstilt som nasjonalhelter i tiden etter 1990.

³³³ Martha Olcott skrev i 1983: ”The intellectuals of Central-Asia, communist and non-communist alike, still fondly recall the pre-Soviet period and see some virtue in traditional society and its Islamic heritage, a heritage in which the *Basmachi* are accorded the status of national heroes.” Olcott, Martha B. 1983 «The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-1924». *Soviet Studies*. 23 (3): 352-369: 365. Det skal nevnes at Olcott representerte en gruppe vestlige forskere på Sentral-Asia som var sterkt kritisk til sovjetisk styre i Sentral-Asia og som definerte kampen for et Sentral-Asia som nasjonalfrigjørende i et ensidig perspektiv.

³³⁴ Khasanov, K. M. 1990. «Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki».

³³⁵ For disse synene, se f.eks.: Broxup, Marie 1983. «The Basmachi», Buttino, Marco 1990. «Study of the Economic Crisis and Depopulation in Turkestan, 1917-1920». *Central Asian Survey* 9 (4): 59–74, *Economic Bases for the Basmachi Movement in the Farghana Valley*, i Simon, Gerhard (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge. Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.

3.5 Den historiografiske debatten om Tsarrusslands erobring og styre

Et av de første synlige resultat av den nasjonalistiske vinklingen i usbekisk historiografi kom i 1987, da historikerne Erkin Yusupov og B.V. Lunin fikk publisert en artikkel i *ONU* om opprøret i Andijan 1898.³³⁶ Under overskriften ”anti-kolonialisme og nasjonalfrigjøring” forsøker Lunin og Yusupov å belyse opprøret i 1898 med nye øyne, men artikkelen kan utvilsomt også tolkes som et indirekte angrep på den stalinistiske omskrivingen og nedtoningen av motstanden mot tsarregimet på slutten av 1800-tallet.³³⁷ Artikkelen fremhever spesielt de bakenforliggende årsaker til opprøret, som for eksempel korrupsjonen i det russiske embetsverket.³³⁸ Artikkelforfatterne viser også til den ”sosiale sammensetningen” blant aktørene og opprettholder således et klasseperspektiv i fortolkningens premisser.³³⁹ Likevel innehar artikkelen en underliggende og indirekte kritikk av sovjetstyre. Den refererer blant annet til en artikkel (fra 1947) fra tiden før vennskapsteorien ble en påkrevd del av historiefortolkning, hvor det hevdes at det var ”slavebindingen” av befolkningen i Fergana til bomullsproduksjon som var hovedårsaken til opprøret.³⁴⁰ Bomullsproduksjonen var som nevnt et betent tema i denne perioden, som både politikere representanter fra intelligentsiaen kritiserte i mediene. Referansen til en artikkel som senere hadde blitt kritisert, og henvisningen til ”slavebindingen” av befolkningen i bomullsproduksjon, må kunne tolkes som en kritikk mot sovjetisk politikk fra Moskva. Artikkelen kan også tolkes som et motsvar til en artikkel skrevet av Vakhobov i oktober 1986.³⁴¹ Her hadde Vakhobov gått til angrep på nasjonalistiske historikere, som han mente undergravde det ”evige vennskapet” til russerne. Vakhobov skriver:

Certain scholars have behaved like newly-proclaimed kinglets and beys, like ”appanage princes” of a certain kind, endowed with the absolute right to pronounce on this or that historical event...[a]gainst historical facts, the questionable venture of the thoroughgoing obscurantist Madeli Ishan in Andizhan in 1898, using the reactionary slogan of “*gazavat*” (holy war) against all Russians.³⁴²

³³⁶ Yusupov, E. Ju. & Lunin, B.V. 1987 «Andizhanskoe vosstanie 1898 g. v sovetskoy istorcheskoy literature». (The Andijan Uprising of 1898 in Soviet Historical Literature). *Obshestvennie nauki v Uzbekistane (ONU)*, 30 (1): 18–31. Yusupov var i 1987 visepresident i det usbekiske vitenskapsakademiet. Han ledet også kommisjonen som vurderte stillingen for det usbekiske språket.

³³⁷ For mer om opprøret i Andijan 1898, se: Manz, Forbes, Beatrice 1987. «Central Asian Uprisings in the Nineteenth Century».

³³⁸ Yusupov, E. & Lunin, B.V. 1987 «Andizhanskoe vosstanie 1898».

³³⁹ Lunin regnes i dagens Usbekistan som en svært viktig historiker, spesielt innenfor historiografi. Se: Kenjaev, M.D 1997. *Izuchenie istorii turkestanakogo djadidizma v Uzbekistane v period nezavisimosti (The study of the history of Turkestani djadidism in Uzbekistan in the period of independence)*, i Alimova, Dilorom (red.) m.fl. *O'zbekistonda tarix fani: yutuqlar va rivozhlanish muammolari. (Historical science in Uzbekistan: Achievements and problems of the development)*. Tasjkent.

³⁴⁰ Yusupov, E. & Lunin, B.V. 1987 «Andizhanskoe vosstanie 1898».

³⁴¹ Vakhobov var på dette tidspunktet rektor ved pedagogisk institutt.

³⁴² Vakhobov sitert fra: Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*: 122. Madeli Ishan var en av lederne for opprøret.

Underliggende i debatten om opprøret Andijan i 1898, lå et nasjonalistisk versus et sovjetisk og russiskvennlig element. Lunin og Yusupov for eksempel, så opprøret i en nasjonalfrigjørende kontekst, mens Vakhobov derimot anså deres argumenter for et angrep på det sovjetetablerte ”historiske vennskapet” mellom russerne og de andre folkegruppene i USSR.

For blant mange medlemmer av det oppkommende usbekiske akademia på 1980-tallet representerte de mange opprørene mot tsarrussland (Andijan i 1898, hele Turkestan 1916) en nasjonal kamp mot kolonistyre.³⁴³ Slike temaer var for øvrig sensitive frem til 1988-1989, da de kunne benyttes til å stille spørsmål om Moskvas ideologiske og politiske hegemoni over Usbekistan, og andre kontroversielle spørsmål som for eksempel om de forskjellige republikkenes rett til å melde seg ut av unionen. Selve opprøret i 1898 var ikke like omfattende som opprørene mot tsarimperiet Turkestan i 1874 og 1916.³⁴⁴ Men på flere måter ble opprøret i Andijan i 1898 brukt som et symbol for tsartiden og ble så brukt som et eksempel i den historiske debatten om tsarstyre i sin helhet. Den historiografiske debatten mellom først Lunin/Yusupov og Vakhobov og senere mellom Zijajev og Vakhobov om opprøret i Andijan kan således illustrere kampen om det ideologiske hegemoni mellom konservative og nasjonalistiske krefter i UzSSR. Vakhobov hadde som nevnt nære bånd til den ”offisielle” historien og baserte mye av sin argumentasjon på offisielle retningslinjer for historiefaget. Et godt eksempel på denne offisielle linjen er en ideologisk tale i oktober 1986 fra førstesekretæren i UzKP, Usmankhodjaev.

This non-class approach to history is a besetting sin of historians and writers of all nationalities in the Soviet Union; they are understandably reluctant to brand their national heroes as “feudal despots,” “bourgeois nationalist” and the like”...Behind it is an attempt to rewrite history, to encourage nostalgia for the patriarchal past.³⁴⁵

Senere i talen langet Usmankhodjaev ut mot “idealisering av fortiden”, en frase Vakhobov ordrett kopierte. I en artikkel fra 1986 hevdet Vakhobov at: ”The tendency to varnish historical events, to portray them in rosy hues, to stress the superiority of the Uzbek people,

³⁴³ Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*.

³⁴⁴ Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks*.

³⁴⁵ Usmankhodjaev sitert fra: RL 11/87 23. desember 1986. “Nationalistic Tendencies in Recent Uzbek Historiography and Historical Fiction under Attack. Ann Sheehy: 2.

and to gloss over the mistakes of individual state and Party figures [has] become stronger in historical science.”³⁴⁶

Polemikken mellom Vakhabov og Zijajev om oppøret i Andijan 1898

Året etter, i 1987, havnet Vakhabov i en lengre polemikk med den etablerte historikeren Khamid Zijajev, også denne gangen om oppøret i Andijan.³⁴⁷ Vakhabovs artikkel ”Another time about the Andijan Uprising of 1898” inneholder tre hovedpunkter. For det første ble det hevdet at oppøret ikke var direkte rettet mot tsarimperiet i sin helhet, men mot korrupte embetsmenn på lokalt nivå.³⁴⁸ Dessuten påstod han at oppøret var ikke en massebevegelse, men kun et lokalt utbrudd, og at: ”The uprising headed by Madali Ishan broke the objective course of development of this process, gave a handle to the tsarist government for suppression of people’s discontent and weakened the advancement of emancipating movement.”³⁴⁹

Vakhabovs artikkel kan tolkes som et prorussisk innlegg som var basert på den offisielle historiske linjen om ”det store vennskap”. Vakhabov kritiserte også Lunin og Yusupov, for å tillegge oppøret et religiøst aspekt som: ”dermed ukorrekt tolket utsagn av Lenin og Engels”.³⁵⁰ Zijajev på sin side anerkjente langt på vei konklusjonene til Lunin og Yusupov. Han kritiserer dem for å legge for mye vekt på ”religiøse fanatikere”, men gir dem rett i deres vurdering at det var et: ”spontant og anti-kolonialt opprør av bondestanden, våknet til politisk bevissthet”.³⁵¹ Han kritiserer også Lunin og Yusupov for å vektlegge anti-føydale aspekter, ettersom: ”as in this case, anti-colonial uprising of the oppressed people, merged and intertwined with the anti-feudal struggle, which is inseparable from each other”.³⁵² Brorparten av artikkelen er likevel reservert kritikk av Vakhabov og konkluderer da også i motsetning til Vakhabov, med at oppøret var en ”folkelig bevegelse som undergravet fundamentet for det

³⁴⁶ Vakhabov sitert fra: RL 11/87 23. desember 1986. ”Nationalistic Tendencies in Recent Uzbek Historiography and Historical Fiction under Attack. Ann Sheehy: 4.

³⁴⁷ Debatten utspilte seg hovedsakelig i *ONU*, hvor det kan virke som om redaktøren(e) allerede hadde tatt parti med Zijajev. Artiklene sto i samme nummer rett etter hverandre under overskriften *K istorii natsionalno-osvoboditel'nogo dvizhenija narodov Uzbekistana (Til de Usbekistanske folkenes nasjonale frigjøringsbevegelses historie)*.

³⁴⁸ Vakhabov, Mavlan 1987. «Jesjtsjo raz ob Andizjanskom vosstanii 1898». (Another time about the Andijan Uprising of 1898). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 30 (7): 43 – 57.

³⁴⁹ *Ibid.*: 49.

³⁵⁰ Vakhabov, Mavlan 1987. «Jesjtsjo raz ob Andizjanskom vosstanii 1898». (Another time about the Andijan Uprising of 1898). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 30 (7): 43 – 57: 51. Det kan nevnes at historikerne Bennigsen og Lemercier-Quelquejay mente ”wahabisme” var årsaken til oppøret. Dette synet har for øvrig langt på vei blitt tilbakevist av Manz. Se: Bennigsen, Alexander & Lemercier-Quelquejay, Chantal 1967. *Islam in the Soviet Union*. London: Pall Mall Press: 32 & Manz, Beatrice Forbes 1987. «Central Asian Uprisings in the Nineteenth Century».

³⁵¹ Zijajev, Hamid 1987. «O sotsialnoj susjtsjnosti Andizjanskogo vosstanija 1898 goda». (About the social nature of the 1898 Andijan Uprising) *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 7: 57 – 63: 69.

³⁵² Zijajev, Hamid 1987. «O sotsialnoj susjtsjnosti Andizjanskogo vosstanija 1898 goda».

koloniale og føydale systemet i prerevolusjonære Usbekistan”.³⁵³

Tsarrusslands erobring av Turkestan

Et annet betent emne var selve tsarrusslands erobring av Turkestan på 1860- og 1870-tallet. Temaet hadde blitt grundig behandlet blant sovjetiske historikere tidligere. Når usbekiske historikere fremsatte nye vurderingen av erobringen i perioden 1989-1991 det nok en gang satt indirekte spørsmålsteget ved forholdet mellom UzSSR og Sovjetunionen og Moskva. Vurderingene av tsarrusslands annektering av Turkestan på 1860 og 1870-tallet hadde variert gjennom hele sovjetperioden. Og til tross for et sterkt konformitetspress fra Moskva på sentralasiatiske historikere for å innordne seg teorien om ”det store vennskapet”, har Eli Weinerman vist, at lokale historikere som helhet ikke så på erobringen like udelt positivt som deres russiske kolleger. I perioden etter Stalin viser Weinermans historiografiske gjennomgang at mange historikere fra både Kasakhstan og Usbekistan var svært kritiske både til selve erobringen og konsekvensene av den.³⁵⁴ I 1969 hevdet for eksempel den usbekiske historikeren Juldasjev at: ”[Tsarrussland] drained blood from the region”, mens hans kollega Fazykhodsjajev i 1971 skrev at: ”Turkestan was a typical colony of the Russian empire, a land of social and national oppression...poverty and suffering of the working masses”.³⁵⁵

Når sentralasiatiske historikere i tiden under Breznev stilte spørsmål ved den offisielle linjen, kan det virke som om det over lengre tid hadde vært en viss motstand mot den denne versjonen. Det er derfor interessant å se den generelle holdning anerkjente historikere tok til ulike deler av historien under Tsartiden under *glasnost*. Vurderingen av erobringen var for øvrig såpass sensitiv at det ikke var før rundt 1990 at enkelte historikere offentlig stod frem med en ensidig negativ holdning. Men etter at UzSSR hadde erklært suverenitet i 1990, ble slike problemstillinger og vinklinger mer åpent brakt frem i dagslys. Khamid Ziyayev var en av de fremste protagonistene for en revisjon av den etablerte versjonen av erobringen. Samme år (1990) ble Zijajevs artikkel *The History of the Conquest of the Uzbek Khanates by Tsarism* trykket i *ONU*.³⁵⁶ Artikkelen tar for seg det russiske angrepet på Khiva i 1866 under ledelse av Kaufman, vinklet gjennom bevegelsene til emiren i Bukhara, Muzaffar ad-Din Bahadur

³⁵³ Ibid.: 63.

³⁵⁴ Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia's Role in the History of the Region».

³⁵⁵ Sitatene er tatt fra: Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia's Role in the History of the Region»: 465 & 466.

³⁵⁶ Zijajev, Hamid. 1990. «K istorii zavoevaniya Uzbekskhi hanstv tsarizmon». (To the History of the Conquest of the Uzbek Khanates by Tsarism). *Obshestvennii nauki v Uzbekistane (ONU)*, 33 (1): 22–30.

Khan.³⁵⁷ Artikkelen er balansert, samtidig som den har en klar underbygd distanse mellom russerne og lokalbefolkningen. Artikkelen vinkles ut i fra et eget nasjonalt perspektiv hvor russerne er portrettert som fremmede, og forfatteren har således gått vekk fra en ”all-sovjetisk” identitet på bekostning av en nasjonal vinklingsform.

De to aktørene (russerne under ledelse av Kaufman og khanen og hans undersåtter) blir begge kritisert; russerne for å ha brukt unødvendig mye makt, emiren som handlingslammet av den konservative geistligheten og av egen udugelighet. Men artikkelen beskriver først og fremst angrepet som begynnelsen på en kolonitid, og fremhever samtidig lokalbefolkningens stolte motstand mot en overlegen militærmakt og regjert av ”destruktive føydale krefter”.³⁵⁸ Zijajevs avsluttende ord er klare nok: ”[T]sarism using military-technical superiority, established its domination under the khanates of Bukhara and Khiva by force, and for a long time they became protectorates, and in reality colonies of the Russian empire”.³⁵⁹ I en annen artikkel samme år var Zijajev mer eksplisitt i sitt syn på den russiske erobringen på 1860-tallet:

In setting up its colonialist policy over...Central Asia and Kazakhstan, the tsarist government harshly exploited the broad mass of toilers and ruthlessly plundered natural resources. It constantly hindered the development of national language and culture. A great and wealthy territory was turned into a raw materials base for Russia and a market for its finished goods. This is why V.I. Lenin called Turkestan “the purest example of colonialism”.³⁶⁰

Zijajevs fokus på den heroiske motstandskampen til bukharske soldater vitnet nok en gang om bruken av historien i fremstillingen av en herorisk fortid. Han betegner også motstandskampen en ”folkebevegelse”.³⁶¹ Russerne og deres overlegne teknologi hadde erobret khanatene først og fremst på grunn av en inkompetent khan; khanens soldater derimot, hadde slåss for fedreland og frihet. I tillegg trykker Zijajev utdrag fra et manifest av emiren av Bukhara opplest rett før et forestående angrep på russiske styrker utenfor Tasjkent i 1867.

Faithful Muslim subjects...We are the descendants of Timur (Tamerland), we shall demonstrate how to recapture our land...The people are expecting victory from you -- let them say after the battle that you defended religion and homeland, and rid our land of the infidels.³⁶²

³⁵⁷ Konstantin Petrovich von Kaufman var generalen som inntok Sentral-Asia for Tsaren på 1860 og 1870-tallet og ble senere den første guvernør-general i russisk Turkestan. Se: Becker, Seymour 1968. *Russia's Protectorates in Central Asia*. Og som en kuriositet kan det nevnes at en statue av Kaufman stod midt i hjertet av Tasjkent før han etter revolusjonen ble byttet ut først med Lenin så Stalin. Nå står det en statue av Amir Timur på stedet – SS.

³⁵⁸ Zijajev, Hamid. 1990. «K istorii zavoevaniya Uzbekskhi hanstv tsarizmon».

³⁵⁹ Ibid: 30.

³⁶⁰ Sitat fra: RL 112/91 25. februar 1991. ”Central Asia: The Russian Conquest Revisited”. James Critchlow.

³⁶¹ Zijajev, Hamid. 1990. «K istorii zavoevaniya Uzbekskhi hanstv tsarizmon».

³⁶² Sitat er fra: RL 112/91 25. februar 1991. ”Central Asia: The Russian Conquest Revisited” James Critchlow: 17.

Zijajevs fremstilling av heroiske turkestaniske soldater og brutale russiske soldater underbygger en frigjøringsdiskurs legitimert i historien. Fremstilling er preget av en vi-versus-dem vinkling, som formulerte en historisk kontinuitet til den politiske situasjonen i UzSSR, som definerte seg i kontrast til og i opposisjon mot Moskva. Gjengivelsen av sitatet ovenfor var med på å forsterke en slik ambisjon. I tillegg til de åpenbare referansene til forholdet mellom Usbekistan og Moskva, angrep også Zijajev den neo-stalinistiske historiografiske skolen som ”det store vennskap” var en del av. Zijajev selv fokuserte ellers mye på proletariatet og hevdet det var naturlig for de øvrige klassene å forråde sine landsmenn i vanskelige tider, og henviste til hvordan en rekke khaner overga seg til russerne på siste halvdel av 1800-tallet.³⁶³ Men Ziyaev, til tross for å være foregangsfiguren i dette spillet, var ikke alene om å ha slike synspunkter. I 1989 publiserte historikeren Khaidarbek Babaekov en artikkel hvor den russiske ekspansjon beskrives som: ”en kolonial erobring og ikke en fredelig annektering”.³⁶⁴ I 1990 arrangerte instituttet for historie i Tasjkent en konferanse om Sentral-Asias innlemmelse i Tsarimperiet med deltagere fra de andre sentralasiatiske republikkene. Konferansens konklusjoner fikk mye omtale i pressen, hvor den tidligere betegnelsen ”tilslutning” blir forkastet i plenum, og byttet ut med ”erobring” etter initiativ av Zijajev.³⁶⁵

3.6 Interne stridigheter

På 1980-tallet representerte Vakhobov en mer ortodoks, nesten stalinistisk tolkning av historien. Han var del av et etablissement som støttet (den pre-gorbatsjovke) linjen fra Moskva i de fleste spørsmål, og søkte støtte i det konservative partisjiktet. Det kan virke som om denne gruppen nomenklatura bygget opp sin egen karriere nettopp ved å lene seg til Moskva, og til og med overgå dem i marxist-leninistisk politikk og retorikk. For dem lå mulighetene mer i Moskva enn i Tasjkent.³⁶⁶ Det var derfor viktig for dem at kommunismens ideologiske hegemoni ble opprettholdt. For å bruke Vakhobov som et eksempel, har vi allerede sett at han la seg nært opp til linjen til førstesekretæren i UzKP, Usmankhodjaev.³⁶⁷ I

³⁶³ Zijajev, Hamid. 1990. «K istorii zavoevaniya Uzbekskhi hanstv tsarizmon». (To the History of the Conquest of the Uzbek Khanates by Tsarism). *Obshestvennie nauki v Uzbekistane (ONU)*, 33 (1): 22–30.

³⁶⁴ Babaekov Sitert i: Cavanaugh, Cassandra 1994. «Historiography in Independent Uzbekistan»: 31.

³⁶⁵ Tatt fra: Ziayeva, Dono Khamidovna. 1999. «Problemy istorii kolonial'nogo i sovetskogo perioda v sisteme izucheniya Instituta Istorii». (The problems of History of the Colonial and Soviet period in the system of studies of the History Institute). *O'zbekiston Tarixi*, 4 2003: 32 – 44: 4.

³⁶⁶ Fierman, William 1989. «Glasnost' in Practice».

³⁶⁷ I de debattene som involverte Vakhobov, skal det ikke utelukkes personlige feider som motivasjon. Blant annet erstattet Zijajev Vakhobov som leder for instituttet for nyere historie i Tasjkent i 1964. På samme tidspunkt ble han også avsatt som redaktør for nytgivelsen av den offisielle historien om den usbekiske nasjon. Vakhobov krevde også i 1986 en fullstendig revidering av det usbekiske leksikon som Muminov hadde vært

tillegg var også Vakhobov nært knyttet til Rana Abdullaev, tredjeseekretær i kommunistpartiet, som ifølge Fierman førte en konservativ og: ”reaksjonær politikk i kulturelle og religiøse spørsmål”, og som på mange måter var et symbol for den konservative linje i det UzSSRs akademia.³⁶⁸ For eksempel forbød hun feiringen av Norouz, på grunn av dens religiøse opphav som ikke var forenelig med sovjetisk ateisme.³⁶⁹

Det er riktig at Gorbatsjov intensiverte angrepene mot Islam under *glasnost* og at Abdullaev fulgte opp denne politikken. Likevel ble aldri feiringen av Norouz i Tadsjikistan angrepet fra Moskva under den perioden feiringen var forbudt i UzSSR. Et annet eksempel er rehabiliteringen av Fitrat. Mye tyder på at allerede i 1987 fikk denne prosessen støtte fra Moskva, mens konservative sirkler i Tasjkent fortsatte å kritisere Fitrat og Sjoplan som reaksjonære nasjonalister selv etter den offisielle rehabiliteringen rundt 1990.³⁷⁰ Det kan derfor tyde på at den konservative politikken ført i Tasjkent i årene 1983-1989 først og fremst skyldtes lokale initiativ. Det skal legges til at situasjonen lenger vest i Sovjetunionen på denne tiden var langt mer åpen og liberal, noe som kjent Gorbatsjov støttet. Det som kanskje kan leses ut av denne situasjonen, var at den politiske elite i Tasjkent ofte var langt mer konservative enn ledelsen i Moskva, og at ikke alle kulturpolitiske initiativ i UzSSR kunne tilskrives Moskva.

Forholdet mellom nasjonalistene, den konservative politiske elite i Tasjkent og Moskva

Det er på bakgrunn av det overnevnte at det er mulig å sette opp trekanten: Moskva, lokale konservative bolsjeviker (internasjonalister) og nasjonalistene. Som vist hadde forholdet mellom Moskva og UzKP vært relativt anstrengt under *glasnost*. Moskva anklaget styringsorganene i UzSSR for utbredt korrupsjon og nepotisme, mens UzKP på sin side klaget over det ensidige fokuset på bomullsproduksjon.³⁷¹ De lokale ortodokse kommunistene ønsket på sin side å opprettholde egne politiske posisjoner. Frem til Karimov var ekskludering av andre politiske krefter (for eksempel Birlik) og å holde seg inne med Moskva gjennom en konservativ bolsjevikisk politikk deres redskap i denne sammenhengen.³⁷² Parallelt så den

sjefsredaktør for. Se: Ziayeva, Dono Khamidovna. 1999. «Problemy istorii kolonial'nogo i sovetskogo perioda v sisteme izucheniya Instituta Istorii»: 4.

³⁶⁸ Fierman, William 1989. «*Glasnost* in Practice»: 5.

³⁶⁹ Norouz er en religiøs høytid, feiret i Sentral-Asia, Afghanistan og Iran, med røtter til Zoroastrismen.

³⁷⁰ Se: Abdurazakova, B. Dono 1992. «Black Holes of Central Asian History: an Overview»: 88.

³⁷¹ RL 102/91 18. februar 1991. ”Uzbek Look Askance at Gorbachev’s “Union” Ideas”. James Critchlow.

³⁷² Det er på bakgrunn av dette vi må anse Karimovs plassering ved toppen av UzKP. Hans tidligere uttalelser om å bekjempe korrupsjon og opprettholdelsen av den etablerte økonomiske politikken appellerte til Moskva, samtidig som han ble ansett for å opprettholde den interne politiske strukturen basert på geografiske fraksjoner og politisk distribusjon innad i UzKP.

eldre garde i Tasjkent seg truet av Gorbatsjovs politikk som både forsøkte å redusere UzKPs innflytelse i rekruttering til viktige posisjoner i styringsapparatet og å sentralisere den økonomiske politikken.³⁷³ For nasjonalistene var de lokale konservative kreftene vel så mye deres motstandere som Moskva. *Glasnost* hadde vist dem at politisk kamp hadde gitt resultater andre steder i Sovjetunionen, og visste sannsynligvis også at det politiske klimaet var langt mer konservativt i UzSSR enn det sentralmakten faktisk ønsket. Men for nasjonalistene, var det til syvende og sist politikken diktert fra Moskva som måtte forandres. Russifiseringen av kulturlivet, en historieskriving ut i fra Moskvas ønsker og behov, samt det ensidige økonomiske fokuset på bomull er alle gode eksempler.³⁷⁴

Dog, trekanten skissert her var nødvendigvis ikke absolutt. Flere viktige historikere (se Erkin Yusupov, Hamid Zijajev og Ibrahim Muminov) hadde nære relasjoner til den politiske elite samtidig som de skrev ”nasjonalistisk” historie.³⁷⁵ Og etter at Karimov kom til makten medio 1989, erstattet en nasjonalistisk kulturpolitikk den ”internasjonale”. Vakhobov hadde på lik linje med Rana Abdullaev og andre av den gamle konservative garde allerede i 1988 falt i unåde.³⁷⁶ Det kan derfor være riktig slik Critchlow hevdet i 1991, nemlig at Islam Karimov brukte nye historisk tolkinger i sin egen bestrebelse etter å vinne større makt fra Moskva etter 1989.³⁷⁷ For Karimovs ønske om å redefinere Sovjetunionen som en føderasjon av uavhengige stater, bidro nok til at historikere kom til å vurdere den Autonome Regjeringen i Kokand mer positivt, og å fremstille russernes erobring av Turkestan som mer negativ. Som Critchlow hevdet: ”They were, in effect, attacking the legitimacy of central soviet rule as it had existed in Central Asia for more than seven decades. They were also affirming Uzbekistan’s right to independence; overthrow of Muslim Autonomy in Kokand had paved the way for loss of that right.”³⁷⁸ På den annen side kan mye tyde på at Karimov brukte historien for å oppnå større oppslutning også innad i UzSSR. I 1990 stod myndighetene langt svakere enn kun noen få år tidligere og nasjonalismen hadde allerede uavhengig av Karimov fått en større oppslutning i UzSSR, både hos befolkningen og eliten. Slik sett var en nasjonalismen en politisk mulighet for Karimov.

³⁷³ RL 102/91 18. februar 1991. ”Uzbek Look Askance at Gorbachev’s “Union” Ideas”. James Critchlow.

³⁷⁴ RL 102/91 18. februar 1991. ”Uzbek Look Askance at Gorbachev’s “Union” Ideas”. James Critchlow.

³⁷⁵ Se Fotnote 199 om forholdet mellom Yusupov og Karimov.

³⁷⁶ Fierman, William 1989. «*Glasnost*’ in Practice».

³⁷⁷ Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan*: 124-127.

³⁷⁸ Ibid.: 124.

3.7 Noen oppsummerende betraktninger rundt perioden 1987-1991

Kan dette tolkes som et ønske om en mer ”objektiv” historieskriving i opposisjon mot en mer dogmatisk sovjetisk historiefilosofi? Et slikt spørsmål berører selve motivasjonsgrunnlaget til nasjonalistene. Det kan hevdes at det var sovjetisk nasjonalitetspolitikk selv som skapte den nasjonalistiske stemningen under *glasnost*, med sin formel ”nasjonal i form, sovjetisk i innhold”. Politikken hadde skapt kjennetegnene for en usbekisk nasjonalitet: språk, et standardisert nasjonalt kulturelt uttrykk, veldefinerte grenser, statsinstitusjoner og ikke minst en nasjonal historie.³⁷⁹ Opphavsteorien plasserte nasjonen i den fjerne fortid for så å trekke en rød linje opp til samtiden. Til tross for Sovjetunionens internasjonale og unionistiske karakter hadde nasjonalismen vært latent over en lengre periode. Fra tiden under Brezjnev hadde nasjonalismen blitt tolerert så lenge republikken møtte økonomiske mål og støttet det kommunistiske eksperimentet utad.³⁸⁰ Således hadde historiebruken en dobbeltfunksjon. Den tok et direkte oppgjør med sovjetisk historiografi som nok mange usbekiske historikere ikke lenger anså som gyldig. Avstanden mellom den internasjonale og all-sovjetiske skolen i sovjetisk akademia og den nasjonalistiske historieskrivingen i UzSSR var i 1990 betydelige. Like fullt benyttet nasjonalistene i Tasjkent historie til å revurdere forholdet mellom Moskva og Tasjkent. Det er derfor ikke sikkert at alt handlet om ideologi, men like fullt også var en politisk kamp om autonomi, politikk og økonomi, utspilt under et ideologisk dekke som fikk utslag i historieskrivingen.³⁸¹

³⁷⁹ Suny, Ronald Grigor 1993. *The Revenge of the Past*.

³⁸⁰ RL 219/90 10. mai 1990. ”Uzbekistan: The Next Nationality Crisis?” James Critchlow.

³⁸¹ RL 102/91 18. februar 1991. ”Uzbek Look Askance at Gorbachev’s ”Union” Ideas”. James Critchlow.

4. Det postsovjetiske Usbekistan

4.1 Det nye regimets legitimitet.

Om den politiske utviklingen

Det ble tidlig klart at styresmaktene fra det tidligere UzKP ikke ville gi slipp på makten etter uavhengigheten. UzKP skiftet navn til Folkets Demokratiske Parti av Usbekistan (*O'zbekistan Xalq Demokratik Partiyasi*, OXDP, heretter FDUz), men reelle utskiftninger i partiapparatet skjedde ikke. Karimov og partiet gjennomgikk kun en ideologisk metamorfose fra et kommunistisk til et nasjonalistisk parti i løpet av noen få uker høsten 1991.³⁸² Det første presidentvalget foregikk tre måneder etter uavhengighetserklæringen, 29. desember 1991.³⁸³ I valget, som på tross av at det kun delvis var fritt, (men likevel det mest åpne i landets historie) tok Karimov 86 % av stemmene, mens opposisjonskandidaten og nasjonalisten Muhammed Salih fikk 12 % som leder av Erk.³⁸⁴ Birlik, som Erk hadde brutt ut av to år tidligere, var på dette punktet langt på vei tilsidesatt, både ideologisk og politisk. Men valget bekreftet Karimovs popularitet i befolkningen. Han gikk til valg med løfter om stabilitet og forlengelse av tidligere sovjetsosialistisk politikk iblandet nasjonalistisk retorikk.³⁸⁵ Det var også klart at før uavhengigheten ga det brede lag av befolkningen en klar støtte til opprettholdelsen av Sovjetunionen. I motsetning til sovjetrepublikker i Baltikum og Transkaukasus kom det ikke krav om direkte uavhengighet. I en folkeavstemning om en eventuell løsrivelse tidligere i mars 1991, stemte 93 % for en forlengelse av Usbekistan som en del av USSR³⁸⁶ Det var derfor hendelser lenger vest som ga Usbekistan uavhengighet og ikke lokale forhold.³⁸⁷ I denne delen skal oppgaven først redgjøre for ”nasjonal uavhengighetsideologi” og forholdet

³⁸² Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan»: 23.

³⁸³ RL: UZ920051 RIR 14. januar 1992.

³⁸⁴ Carlisle, S. Donald 1995. *Islam Karimov and Uzbekistan: Back to the Future?* i Colton, J. Timothy and Tucker, C. Robert (red.) m.fl. *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press. Carlisle hevder valget møtte demokratiske normer. Det kan nevnes at Salih i 1993 ble tvunget ut av landet, og har i mange år oppholdt seg i Norge.

³⁸⁵ Til tross for at Karimov tidlig fikk et frynsete rykte i vesten for hans regimes fengsling, tortur, kidnapping og drap av potensielle utfordrere både politiske og religiøse og det ellers labre klimaet for menneskerettigheter i bredere forstand, økonomisk malstyring, altomfattende korrupsjon med mer, har populariteten til Karimov i den usbekiske befolkningen i oppgavens periode blitt påpekt. Boris Rumer har hevdet at “The power of a strong ruler is deeply embedded in the public consciousness of Uzbeks. Karimov, apparently, does take into account of the values and expectations of society”. Se også Nancy Lubin for en av de få uavhengige spørreundersøkelsene om befolkningens holdninger til makt og presidenter. Kort fortalt fikk Karimov stor oppslutning (dog andre kandidater fra Usbekistan var ikke et svaralternativ) og vel 70 % foretrakk ”stabilitet uansett type regime”. Rumer, Boris 2002. *The Search for Stability in Central Asia* i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia. A Gathering Storm?* Armonk & London: M.E. Sharpe: 31 & Lubin, Nancy 1995. *Leadership in Uzbekistan and Kazakhstan: The Views of the Led* i Colton, J. Timothy and Tucker, C. Robert (red.) m.fl. *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.

³⁸⁶ Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation»: 81

³⁸⁷ Faktisk støttet Karimov, på lik linje med alle de sentralasiatiske presidentene (minus den Kirgisiske), det mislykkede statskuppforsøket august 1991.

mellom den og historieskrivingen, for så å oppklare relasjonene mellom de ulike aktørene. Deretter vil de ulike emnene bli presentert.

Et postkolonialt samfunn

I mange postkoloniale stater og nasjoner i Asia, Amerika og Afrika har uavhengighet kommet som et resultat av en politisk kamp og også ofte etter en væpnet konflikt. Som en konsekvens har kampen ofte styrket samholdet innad i det politiske rom uavhengigheten kjempes for, samtidig som myter og helter knyttet til denne kampen har skapt et fundament for senere nasjonsbygging. Et slik hendelsesløp forekom ikke i Usbekistan, som ble *gitt* uavhengighet fra Moskva istedenfor å kjempe for den. Dette hindret likevel ikke fremveksten av en postkolonial nasjonalistisk diskurs, som kritiserte de tidligere sovjetiske koloniherrne. Fraværet av et krav om uavhengighet kan derfor utpekes som en av hovedårsakene til at den gamle politiske elite kun gjennomgikk et imageskifte uten at de mistet sine tidligere poster. Verken krav om utskiftninger i den politiske ledelse, eller politiske og ideologiske endringer ble reist av verken befolkningen eller av intelligentsiaen.³⁸⁸ Likevel sto landet ovenfor alvorlige utfordringer og trusler; økonomien lå i praksis nede, arbeidsledigheten var høy, og potensielle intra-etniske truet Tsjikents politiske monopol.³⁸⁹ Og ikke minst truet religiøse ekstremister, som anså Karimov som deres hovedfiende, med oppløsning av staten, og i naborepublikkene Afghanistan og Tadsjikistan (1992-1997) pågikk borgerkriger som kunne smitte over til Usbekistan.³⁹⁰ Samtidig ville eller kunne ikke Karimov gi den usbekiske befolkningen verken politisk medbestemmelsesrett eller en snarlig økt materiell levestandard. Så i tillegg til bruken av rå makt var Karimovs strategi for å styrke sin egen og den politiske og økonomiske elites monopol og posisjon: Stabilitet, hvilket vil si trygghet fra eksterne trusler og økonomisk sjokkdoktrine, og nasjonalisme formulert som ”nasjonal uavhengighetsideologi”.³⁹¹ I et sitat fra 1996 erkjente Karimov at:

Perhaps in my actions there are signs of authoritarianism. But this I explain as follows: in certain periods of history, especially during the construction of statehood, strong executive power is necessary. It is necessary in order to avoid bloodshed and conflict, to preserve in the region inter-ethnic and civil harmony, peace and stability, for which I am prepared to pay any price.³⁹²

³⁸⁸ Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*.

³⁸⁹ Regionale identiteter hadde stor betydning i Usbekistan, også politisk. For eksempel, under det nevnte presidentvalget i 1992, fikk Salih 58 % av stemmene fra Khorasam (en region vest i landet), hvor han selv er fra. Se: Vaisman, Demiam 1995. *Regionalism and Clan Loyalty in the Political Life of Uzbekistan*, i Yaacov Ro`I (red.) m.fl. *Muslim Eurasia: Conflicting Legacies*. London: Frank Cass.

³⁹⁰ Rashid, Ahmed 2002. *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. London: Penguin.

³⁹¹ Se: Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan: Ideological Production and State*: 106.

³⁹² I et annet sitat fra samme kilde insisterte Karimov på at: “If I could impose democracy and the market on society with one command I would do it immediately. But how many years does it take to change the

Karimov-regimets ideologi

Selve betegnelsen ”nasjonal uavhengighetsideologi” ble ikke brukt før 1993, men substansen i denne ideologien hadde vært artikulert fra dag en i det uavhengige Usbekistan. Karimov hevdet selv i 1992 at: “From the first day of our independence, the major problem, raised on state policy level has been to revive the huge, invaluable spiritual and cultural legacy that was formed by our ancestors during many centuries.”³⁹³ For til tross for at artikkel 12 av konstitusjonen fra 1992 hevder at ingen ideologi kunne bli etablert som statsideologi, så Karimov i 1993 behovet for en ideologi som skulle: ”embody the opinion of all forces...of the population, their hopes and dreams”, som ville være basert på ”centuries-old traditions, customs, language and spirit of our people”.³⁹⁴

Per definisjon var det ikke en ideologi i klassisk politisk forstand; den plasserte seg for eksempel ikke inn i en høyre-venstre akse, slik som det er funnet i det vestlige/europeiske landskapet. I stedet var det et knippe normative verdier som skulle gi retning i en nasjons/stats utvikling innen en rekke felt, for eksempel økonomi og politikk. Spesielt fremhevet var den ”spirituelle oppvåkningen”. Karimov kalte det ”utviklingen av nasjonens spirituelle arv” og ”patriotisme”.³⁹⁵ Denne abstrakte terminologien henviste til gjenoppdagelse av den opprinnelige nasjonale karakteren, gamle tradisjoner og lokal (dvs. usbekiske) kultur, skapelsen av patriotisme for hjemlandet og en politisk utvikling i tråd med folkets ”lynne”. Ideologien samsvarte med det generelle politiske verdigrunnlaget Karimov baserte seg på. Istedenfor å være fremtidsrettet og modernistisk var den tilbakeskuende, eller hva Evgeniy Abduallev har kalt ”retraditionalization”.³⁹⁶ For eksempel ble den vitale sovjetiske arbeideren i 20-30 års alderen erstattet med propagandaplakater av gamle menn som hvilte, visstnok i takt med det sentralasiatiske samfunnets respekt for de eldre generasjoner.³⁹⁷ Kara hevder, at for antikoloniale nasjonalister, ”decolonisation and independence have been based primarily upon

consciousness of people, to establish a harmonious and developed society of free, law-abiding citizens?”. Begge sitat fra: March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history»: 372

³⁹³ Karimov, Islam 1997. *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century: Threats to Security, Conditions of Stability and Guarantees for Progress*. Tasjkent: “Uzbekiston”: 117.

³⁹⁴ Karimov sitert fra: Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization* i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia. At the End of the Transition*. London: M.E. Sharpe: 274.

³⁹⁵ Karimov, Islam 1992. *Uzbekistan and the Road of Independence and Progress*: 56. Dette gjenspeiles også i kildene. For eksempel skriver Alimova om “the revival of national mentality and spirituality, for which our society has yearned”. Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane». (On the tasks of contemporary historical science in Uzbekistan). *Obshchestvennyye nauki v Uzbekistane, (ONU)* 40 (6): 73-79.

³⁹⁶ Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*.

³⁹⁷ Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*.

the discovery or rehabilitation of their cultural identity, which colonialism had disparaged and demolished”.³⁹⁸

En ideologi?

Det kan være grunn til å problematisere bruken av betegnelsen ideologi slik det var formulert her.³⁹⁹ Ideologi har som oppgave å definere ønsker og mål og ikke begrunne politiske legitimitet i seg selv når den først er etablert. Derfor kan betegnelsen *hegemoni* være mer presis. For ideologien var ifølge March et pragmatisk svar på et politisk behov for å kontrollere befolkningen like mye gjennom konsensus som tvang når makten allerede var etablert og ikke en retningsgivende formel for hvordan samfunnet skulle utvikle seg. *Hegemoni* viser til en slik supplerende normativ legitimitetsskapende faktor i tillegg til tvang, en idé som kan spores til Antonio Gramsci. Ifølge Gramsci følger det at hegemoni gjennom konsensus, altså en kamp om ”hearts and minds” må aktivt skapes, og dette i sin tur vil skape kontroll.⁴⁰⁰ Satt i en historisk kontekst har kapittel 3 vist hvordan kommunistregimet på slutten av Sovjetunionens eksistens hadde mistet sin legitimitet ved at den ifølge Gramscis definisjoner ikke lenger ledet, men kun dominerte.⁴⁰¹ Ideologi kan nødvendigvis brukes som maktlegitimering slik Linz har vist, men i dette tilfelle var det *kun* det; et redskap for legitimering og ikke en plan for en samfunnsutvikling.⁴⁰² Ideologien kom *ex post facto* som en legitimitetsskaper og et middel for hegemonisk monopol. Dette kan underbygges ved å vise til hvor substansløs og ukonkret ideologien var. En annen av Karimovs hoffakademikere, Matyakub Kosjanav skrev at: ”This [ideology] is love of mankind! The most important thing is humanism!”⁴⁰³

³⁹⁸ Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 137.

³⁹⁹ Disse ideene ble presentert av bøker og taler visstnok skrevet av presidenten selv, men også noen utvalgte hoffakademikere. Karimov selv skrev 2 bøker mellom 1991 og 1997, hvis begge er sitert her. Bøkene presenterte hovedlinjer i hvordan Usbekistan skulle utvikle seg, og ikke minst hvilke trusler landet sto ovenfor. Boken *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century. Threats to Security, Conditions of Stability and Guarantees for Progress* er en 200 sider lang presentasjon over potensielle trusler. Budskapet er klart: Landet trenger en sterk leder (Karimov) for å komme seg gjennom denne vanskelige tiden.

⁴⁰⁰ Ransome, Paul 1992. *Antonio Gramsci. A New Introduction*. New York: Harvester Wheatsheaf.

⁴⁰¹ Zhuaev, en av Karimovs nærmeste ideologer, skrev i 1996 at: ”the wave of perestroika brought about the deideologization and depoliticization of the social consciousness, which showed itself to be fraught with extremely serious consequences: the formation of an ideological vacuum, the ideological scattering of ideas, the extreme polarization of opinions and friction between various ideological currents and systems”. Kommentaren summerer godt opp det postsovjetske regimets syn på politikk og makt. Sitatet fra: March, F. Andrew 2003. «State ideology and the legitimation of authoritarianism»: 215.

⁴⁰² Linz, J. Juan 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*: 77.

⁴⁰³ Kosjanav sitert fra: Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 86.

Legitimitetsskapende

Det fantes også et underliggende konsept innbakt i ”nasjonal uavhengighetsideologi”. Spørsmålet om eventuell legitimitet ble ikke bare besvart eksplisitt, men også implisitt ved en ”common sensisk” definisjon av det pre-politiske grunnlaget som staten var bygd på.⁴⁰⁴ I et autoritært regime som Usbekistan søkte Karimov og den politiske elite å bortdefinere rommet for politisk aktivitet både ved å spille på frykt, ustabilitet og ineffektivitet ved politikkenes vesen. Dette var igjen støttet av: ”the proclamation of a common goal or purpose... which no loyal member of the community could dissent”.⁴⁰⁵ I Usbekistan var dette nasjonalisme, ferdig definert og uttalt gjennom ”nasjonal uavhengighetsideologi”. Målet var nettopp å tegne opp konseptene for eventuelle forandringer av den sosiopolitiske orden, ikke som uønskede, men som utenkelige. Som March har skrevet i sin analyse av Karimov-styrets selvlegitimering:

Legitimation is often not only about the normative claim of the right to rule, but the hegemonic claim, that the system of rule defended is the product of a natural and self-evident consensus that itself shapes and gives boundary to the political, that predetermines, the contours of politics which decisions have been made and which remain open to determination through political procedure.⁴⁰⁶

Som i tilsvarende samfunn betydde dette å viske ut skillelinjene mellom ideologi og politikk, og i dette tilfellet ble altså politikk og nasjon synonymt, nettopp ved ”nasjonal uavhengighetsideologi”. I tillegg skulle ideologien virke apolitisk og samlende. Historikeren Saidov skriver at: ”the ideology of national independence... to its essence, serves and reflects the interest of all political parties, groups and social layers of the society”.⁴⁰⁷ Nasjonalismen var således derfor med på å forklare formen for den eksisterende politiske orden og den politiske samtid representert ved Karimov og hans regime. ”En følelse av nasjonalisme er naturlig for mennesket, siden det er nedarvet fra ens foreldre”, skrev Karimov i 1992.⁴⁰⁸ For Usbekistan var altså nasjonalisme og samtidens politikk den eneste naturlige orden; den var bygget på sosiokulturelle faktorer og behov, da den hadde kommet som en naturlig evolusjon over lang tid. Som Karimov skriver: ”En nasjonal ideologi burde gjenspeile nasjonens

⁴⁰⁴ March definerer det pre-politiske som: ”the minimum consensus surrounding the governing of a society the acceptance of which is incumbent upon any individual or group wishing to be politically active”. March, F. Andrew 2003. «From Leninism to Karimovism»: 308.

⁴⁰⁵ March, F. Andrew 2003. «From Leninism to Karimovism»: 309.

⁴⁰⁶ March, F. Andrew 2003. «State ideology and the legitimation of authoritarianism»: 211.

⁴⁰⁷ Saidov A.Kh. 2001. *O'zbekistonda milliy davlatchilikning vuzhudga kelishi va rivozhlanishi (Formation and development of national statehood in Uzbekistan)*, i Alimova Dilorom (red.) m.fl. *Mustaqil Uzbekiston taraqqiyotining goyaviy asoslari (Ideological basis of the development of independent Uzbekistan)*. Tasjkent: Sharq: 23.

⁴⁰⁸ Karimov, Islam 1992. *Uzbekistan and the Road of Independence and Progress*: 68.

mentalitet.”⁴⁰⁹ Slike selvbegrunnede forklaringer av den politiske situasjonen som understreker nasjonens unike kulturelle eller sosiale forutsetninger er hva Linz kaller ”historicist”.⁴¹⁰ Årsakene til denne utviklingen kan virke relativt åpenbare. Karimov skrev i 1992 at: “Immediately after gaining independence every state searches for its own model of building a new society. This approach was predetermined by the socio-economic and political situation...and norms of behaviour”.⁴¹¹ Som i Sovjetunionen var *en* ideologi det statsbærende fundament hvor ideologien ble opplest av politiker-ideologer som Lenin og Stalin.⁴¹² Slik Stalin viste til Marx, viste Karimov til turkestanke poeter og vitenskapsmenn fra 1400 og 1500-tallet for åndelig veiledning og politisk legitimering. Det er en rekke likhetstrekk mellom den totalitære sovjetkommunismen til ”karimovismen” i form og uttrykk.⁴¹³ Det som i denne sammenhengen er relevant er historiebruken. For historien og fortiden var selve fundamentet i Karimovs ideologi, ettersom den ifølge han bygde på en usbekisk historisk modus. March skriver:

The hegemonic strategy behind the use of history in this way is to reify Karimov’s decisions, values and choices, to make them seem historically inevitable, passively reappearing after periods of dormancy and validated by the words and deeds of ‘Uzbeks’ going back even before the time of Tamerlane. The mode of legitimization utilized here is that of *identification*, i.e. to make the ideology seem not the product of any ruling group’s self-interest, but the cultural, intellectual and spiritual product of the entire nation, even before any such nation even existed, and thus create a unique identification between the Uzbek nation and the person of Islam Karimov.⁴¹⁴

Nasjonsbygging

I tillegg til et legitimitetsskapende formål innehadde også ideologien en nasjonsbyggende ambisjon. Shahram Akbarzadeh hevder at sovjetisk nasjonalitetspolitikk hadde skapt en rekke myter som den postsovjetisk politiske elite kunne trekke på i begrunnelsen for politisk monopolisering.⁴¹⁵ ”The Uzbek elite seeks to justify its claim to power and position at the helm of this young nation by presenting the Uzbek national group as eternal, and itself as the sole champion of this eternal community.”⁴¹⁶ Således sammenfalt nasjonsbygging og regimelegitimering. I offisiell retorikk ble nasjonen standardisert og totalisert med usbekerne og usbekisk kultur som senteringspunkt, en prosess A. Smith har kalt ”purification of

⁴⁰⁹ March, F. Andrew 2003. «From Leninism to Karimovism»: 313.

⁴¹⁰ Linz, J. Juan 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*: 133.

⁴¹¹ Karimov, Islam 1992. *Uzbekistan and the Road of Independence and Progress*: 8.

⁴¹² Om historiebruk, store ledere og maktlegitimering i Sovjetunionen, se: Heer, Whittier, Nancy 1971. *Politics and History in the Soviet Union*.

⁴¹³ March fremhever også denne sammenhengen. Uttrykket Karimovism er også hans: March, F. Andrew 2003. «From Leninism to Karimovism»: 318.

⁴¹⁴ March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history»: 382.

⁴¹⁵ Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan»: 24.

⁴¹⁶ Ibid.: 24

culture”.⁴¹⁷ Det kulturelle uttrykket var sterilt, men samtidig klart definert, og definisjonsmakten var gitt gjennom den offisielle ideologien. Karimov og hans kulturarbeidere brukte byggeklossene fra sovjettiden, men byttet ut *homo-sovieticus* med *usbeker*. Men nasjonsbygging, påpeker nasjonalismeteorikere, er ikke en engangsaffære, men snarere en gjentakende affære som må fornyes, spesielt ved skiftende politiske forhold. ”National identity is never a finished product; it is always in the process of being constructed or reconstructed” skriver Roxanne Doty.⁴¹⁸ Derfor ble en ny nasjonalitetsforståelse utviklet i henhold til nye politiske behov. Samtidig var Karimov klar over hvilken fare en manglende lojalitet og identitet til staten kunne være. Som Pål Kolstø har påpekt:

If as state is to remain viable in the long term, it is essential that its people believe they have a common identity and a common destiny [for] what is necessary is broad agreement as to the politicogeographical map of state legitimacy and the principles underlying its structure.⁴¹⁹

Karimov mente for eksempel at borgerkrigen i Tadsjikistan var en konsekvens av en manglende nasjonalstatlig tilhørighet.⁴²⁰ Således mente lojalitet til nasjonalismen som “ideologi” også en lojalitet til den titulære nasjon. Nasjonsbyggingen var derfor viktig som en del av det legitimitetsskapende rammeverket. Men nasjonsbyggingen søkte også å erstatte det sovjetiske identitetsgrunnlaget. Under Moskvas styre var det for så vidt ingen motsetning mellom en usbekisk identitet kombinert med en sovjetisk tilhørighet. Men behovet for en nasjonalsamlende politikk meldte seg fordi den definerte usbekiske identiteten ved inngangen av 1991 var til tider vag i forhold til om den var kulturell eller politisk. I glasnostperioden hadde nasjonalistene en mer etnisk nasjonalitetsforståelse, mens den politiske elite baserte seg på en territoriell.

Nasjonalismen – etnisk eller sivil?

Mye tyder på at nasjonen etter 1991 ble definert territorielt og til dels politisk på bekostning av en mer etnisk definisjon. Regimet selv definerte det som en nasjonalstat, og kildene avdekker hvordan begrepene stat og nasjon flytter over i hverandre. Men nasjonalstaten var hovedsakelig definert ut fra et territorielt perspektiv, en tendens Roger Brubaker har identifisert i en rekke postsovjetiske stater.⁴²¹ For selv om den usbekiske nasjonalismen var basert på det usbekiske folk, kan flere ting tyde på at det ikke var en usbekisk etnisitet i seg

⁴¹⁷ Smith, D. Anthony 1996. «Culture, Community and Territory»: 450.

⁴¹⁸ Sitert i Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 3.

⁴¹⁹ Kolstø, Pål 2000. *Political Construction sites*: 2.

⁴²⁰ March, Andrew F. 2002. «The use and abuse of history».

⁴²¹ Brubaker, Roger 1994. «Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia».

selv som var fremhevet, men snarere innbyggerne i staten Usbekistan.⁴²² Matteo Fumagalli har hevdet at: "While ethnic elements have certainly been emphasised by the Uzbekistani elites, the Uzbek nation has primarily been defined territorially".⁴²³ Hans hovedargument er at nasjonsbyggingsprosjektet ikke har inkludert de store usbekiske minoritetene i Tadsjikistan og Afghanistan, og dermed ikke baserer seg på en etnisk/kulturell definisjon. Dette innebar ikke en nedtoning av det usbekiske, men heller en statsterritorial definisjon av nasjonen. Kildene gjenspeiler en slik territorial og mer politisk nasjonalitetsforståelse.⁴²⁴

Men samtidig var det ikke en ren politisk/sivil basert nasjonsdefinisjon. Offisiell ideologi handlet mer om å definere Usbekistan som en uavhengig stat enn å etablere måleenheter for "usbekiskhet".⁴²⁵ Her må det legges til grunn at de første årene etter 1991 var en overgangsperiode hvor en del av den politiske linjen ennå ikke var fullt definert, slik at den offisielle diskursen til tider var motstridende. Et godt eksempel er det sterke frigjørende aspektet i historieskrivingen som var sentrert rundt det territorielle, mens grensetrekkingen i 1924 ble anklaget for å være "kunstig".⁴²⁶ Likevel, det etniske aspektet var langt fra fraværende. Som en del av det større nasjonsbyggende prosjektet ble usbekerne favorisert over andre nasjonaliteter til viktige politiske embeter og posisjoner.⁴²⁷ Pétric skriver at: "Viewing the nation from the ethnic point of view... justifies the ethnic Uzbeks' right to privileged access to political power".⁴²⁸ I en historiefaglig kontekst, var konsekvensen et *tyrkisk* vinklingsgrunnlag på bekostning av det indoeuropeiske (altså tadsjikiske). Således; "nasjonal uavhengighetsideologi" var sentrert rundt usbekerne, men mer som en abstraksjon og en idé. Det var en stats uavhengighet som var i fokus og ikke en etnisitet. Karimov hevdet da også i 1997 at nasjonen: "is going through the irreversible process of creating national

⁴²² På 1990-tallet utgjorde usbekerne ca. 80% av befolkningen i staten. Det var også en politikk fra regimet å ikke polarisere den store russiske befolkningen, da statens industri og økonomi var i stor grad av dens ekspertise.

⁴²³ Fumagalli, Matteo 2007. «Ethnicity, state formation and foreign policy: Uzbekistan and 'Uzbeks abroad'» *Central Asian Survey* 26 (1): 105–122: 105. Men dette betyr ikke at usbekiske myndigheter ikke har valgt å spille på det "usbekiske kortet" i sitt forhold til nabolandene. Krigsherren Dostum i Afghanistan og etnisk usbeker har for eksempel hatt nære bånd til regiment til Karimov. For en utenrikspolitisk kontekst, se: Belokrenitsky, Vyacheslav 2005. *Islamic Radicalism in Central Asia: The Influence of Pakistan and Afghanistan*, i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia: At the end of Transition*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.

⁴²⁴ Se for eksempel: Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhivaniya (From the history and historiography of national state demarcation/delimitation)*, i Alimova, D. (red.) m.fl. *Turkiston mustaqilligi va birligi uchun qurash sahifalaridan (Some aspects of the struggle for Turkistan's independence and unity)*. Artikler fra et symposium. Tasjkent.

⁴²⁵ Fumagalli, Matteo 2007. «Ethnicity, state formation and foreign policy».

⁴²⁶ Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhivaniya*: 77.

⁴²⁷ Djumaeu, Alexander 2001. *Nation-Building, Culture, and Problems of Ethnocultural Identity in Central Asia. The Case of Uzbekistan*, i Kymlica, Will & Opalski Magda (red) m.fl. *Can Liberal Pluralism be Exported?* Oxford: Oxford University Press: 323.

⁴²⁸ Pétric, B.M. 2006. «Uzbekistan Is Not a Society Based on the Ethnic Principle, But It can Become That»: 67.

states, with a multi-national population”; en klar innrømmelse av det multietniske ved Usbekistan.⁴²⁹

Nasjonsbygging sammenlignet med andre postsovjetisk republikker

En rekke andre postsovjetiske regimer var engasjert i nasjonsbyggende prosjekter, for eksempel i Georgia, Armenia og Kasakhstan.⁴³⁰ For Usbekistan og de nevnte statene fungerte nasjonsbyggingen som en reaksjon mot det tidligere bolsjevikstyret; ”de-Sovietisation” som G. Smith har kalt det.⁴³¹ Det vil si at symboler som viste til det sovjetiske, det være seg nasjonalsanger, flagg, statuer, gatenavn etc. ble byttet ut. Til tross for at republikkene ifølge bolsjevikisk terminologi var nasjonalrepublikker, var de fleste statene (inkludert Usbekistan) likevel multietniske og det måtte derfor skapes et sammenfattende kulturelt uttrykk for alle statens innbyggere. Og under *glasnost* var nasjonalismen en sterk politisk drivkraft, en kraft som ble videreført etter uavhengigheten. Men det som var enestående med Usbekistan i det postsovjetiske landskapet var i hvilken sterk grad nasjonsbyggingen inngikk i regimets selvlegitimerende arbeid. Som i andre postsovjetiske (og for så vidt også i de fleste samfunn) ble historien et helt elementært verktøy i nasjonsbyggingen. Gamle helter, storhetsperioder og fordums stolthet skulle fungere som ankerpunkter for de nye nasjonene.

4.2 Historiefaget

Historie i ”nasjonal uavhengighetsideologi”

Vendingen til fortiden og historien var helt sentralt i ”nasjonal uavhengighets ideologi”. For det kulturelle og således også det politiske hegemoni var nettopp forankret i historien, og definerte således både nasjon og politikk. Karimov skrev i 1997 at:

Historical memory, restoration of an objective and truthful history of the nation, native territory, territory of the state is given an extremely important place in the revival and growth of national self-consciousness, and if you agree also the national pride. History becomes a genuine tutor of the nation. The deeds and feats of great ancestors wake up historical memory, shape up a new civil consciousness, becomes a source of moral education and imitation.⁴³²

⁴²⁹ Karimov, Islam 1997. *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century*: 69. Mye tyder på at de aller første årene etter 1991 var det en sterk støtte om en mer etnisk basert nasjonalisme blant politikere og intelligentsiaen, men med tiden så Karimov-regimet seg mer tjent med den modell skissert. For mer om den gradvise overgangen, se: Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self».

⁴³⁰ Kolstø, pål 2000. *Political Construction sites*.

⁴³¹ Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 13.

⁴³² Karimov, Islam 1997. *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century*: 119.

Det er mulig å peke ut to områder hvor historiebruken har vært spesielt politisert.⁴³³ Den første er det som kan kalles den arakiske fortiden, som knyttes til usbekernes opphav og personligheter fra middelalderen (1300-1500):

1. Dette gjelder spesielt et romantisert bilde av middelalderens Sentral-Asia knyttet opp til timurider som Amir Timur, men også ”mykere” helter som Navai og Ulug-beg.⁴³⁴ Som Andrew March har identifisert, innebar denne diskursen flere teleologiske trekk, alle vel plassert i Karimov-regimets propaganda, og som det også kan spores i sitatet til Karimov ovenfor. Diskursen peker frem til lysere fremtid, samtidig som den peker like mye bakover mot en gylden fortid som skal gi inspirasjon og retning for samtiden og fremtiden. Dette gjenspeiles i tanken om en gylden fortid eller historisk gullalder, som A. Smith har påpekt som en fellesnevner i nasjonalistiske historiefremstillinger.⁴³⁵ Samtidig som historie og kultur ble definisjonsmessig ”usbekifisert”, ble også fortidens folk det. Den historiske propagandaskrivningen til Karimov og hans hoffakademikere søkte en lang linje århundrer tilbake gjennom en subjektivisering av fortidens folk og helter, timurider og poeter, teologer og vitenskapsmenn fra Bukhara og Samarkand. En slik mytologisk prosjektering av fortiden skriver Smith: ”enables leaders to set goals for the community by referring to the great era of heroism as a model of action and achievement”.⁴³⁶

2. I tillegg tydes en markert postkolonial diskurs i den nasjonalistiske og politiserte historieskrivningen. Dette var en del av det generelt tilbakeskuende kultursynet (”retraditionalization”) som preget Usbekistan de første årene etter 1991. Den postkoloniale diskursen innehar to hovedmomenter; nemlig kritikk av det tidligere sovjetstyre, en tid definert som et kolonistyre (som også inkluderte perioden under Tsartiden) for dens økonomiske utnyttelse og politiske overformynderi.⁴³⁷ En slik postkolonial diskurs var ikke unik for Usbekistan, som er forholdsvis universal i tilsvarende samfunn og et aktivt redskap i nasjonsbygging.⁴³⁸ Jeff Sahadeo skriver: “Karimov is attempting to exploit, if not construct, a sense of anger over injustices of colonialism that has turned “tragedies of the past into

⁴³³ I tillegg fikk Karimov omskrevet historien om Rafik Rasjidov og hans rolle i UzKP, nettopp for å distansere seg selv og hans nærmeste allierte under sovjettiden fra det tidligere kommunistpartiet og Moskva. I stedet for å portrettere Rasjidov som en langvarig enehersker som etablerte et enormt korrupsjonsnettverk under sitt styre, hevdet den postsovjetiske versjonen at Rasjidov hadde kjempet for nasjonale usbekiske rettigheter mot Moskva. Se: Thurman, Michael 1996. «Leaders of the Communist Party of Uzbekistan in Historical Retrospect: The Class of '38». *Central Asian Monitor* 2 (1): 19–25.

⁴³⁴ De sistnevnte var også offisielle nasjonalehelter fra fortiden også i UzSSR.

⁴³⁵ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*: 191.

⁴³⁶ Ibid.: 201.

⁴³⁷ Djumaev, Alexander 2001. *Nation-Building, Culture, and Problems of Ethnocultural Identity in Central Asia*: 330.

⁴³⁸ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*.

building blocks of the future”⁴³⁹ Karimov selv hevdet i en tale i 1993, at sovjetisk historieskriving hadde vært et forsøk på å: “remove the self-awareness from the soul of the Uzbek people, in order to destroy the people’s sense of national pride and increase its sense of dependence and subordination”⁴⁴⁰.

Det andre sentrale elementet var det som vil kalles den *nasjonalfrigjørende* diskursen. Den offisielle fremstillingen hevdet at det hadde eksistert en *a priori* idé om ”usbekiskhet” og en drøm om dens nasjonalstatlige materialisering tilbake til antikken som kulminerte med uavhengigheten i 1991, en hendelse beskrevet av Karimov som ”an ancient dream come true”⁴⁴¹. Det vil si, at historiske hendelser, personer, bevegelser og perioder etc. i det postsovjetisk Usbekistan ble vinklet ut i fra en antatt frigjøringskamp som unisont hadde et uavhengig Usbekistan som mål. På mange områder kan det faktisk virke som om historieskriving ble brukt til å bevise at en latent nasjonal frigjøring hadde eksistert hos det usbekiske folk siden tidenes morgen. Dette var en del av det primordiale tankegodset, som hevdet en tidløs etnisk identitet gjennom historie, som våkner til live etter undertrykkelse og ”dormancy”, en type romantisert nasjonalitetsforståelse som passer til Ronald Sunys ”The sleeping Beauty theory of nationalism”⁴⁴². Dette paradigmet gikk som en rød tråd gjennom historieskrivingen, som et sentreringspunkt i historiefagets verdigrunnlag og som målet og meningen for usbekisk historie. Den senere direktøren ved Historisk Institutt i Tasjkent, Dilorom Alimova, skriver at: “the movement for independence existed in all stages of the history. This term reflects the purpose of the struggle for independence during three thousand years of history of Uzbekistan”⁴⁴³. Dette uttrykket omfavner mye av dette tankegodset. En slik historiefaglig vinkling hadde flere årsaker og ambisjoner. For det første for å skape en sentrering rundt uavhengighet som et kollektivt politisk referansepunkt for befolkningen og således skape en illusjon om ”frihet”. Samtidig understreket en slik diskurs at de som hadde materialisert friheten nå med rette holdt makten. En slik idé skulle frembringe en legitimitet for staten: kampen og ideen om uavhengighet hadde eksistert over en lang periode og hadde

⁴³⁹ Sahadeo, Jeff 2005. “Without the Past There Is No Future”. *Archives, History, and Authority in Uzbekistan* i Burton, Antoinette (red.) m.fl. *Archive Stories. Facts, Fiction, and the Writing of History*. Durham & London: Duke University Press: 49.

⁴⁴⁰ Karimov sitert fra: Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 29.

⁴⁴¹ Karimov, Islam 1992. *Uzbekistan and the Road of Independence and Progress*: 3–4.

⁴⁴² Suny sitert fra: Cole, R.I. Juan, & Kandiyoti, Deniz 2002. «Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East»: 192.

⁴⁴³ Alimova Dilorom 1997. *O nekotarih sovremennih problemah v izuchenii istorii Uzbekistana (On some contemporary problems in the study of history in Uzbekistan)*, i Alimova, Dilorom red. (m.fl.) *O'zbekistonda tarix fani: yutuqlar va rivozhlanish muammolari (Historical science in Uzbekistan: achievements and problems of the development)*. Tasjkent. Denne nasjonalfrigjørende diskursen var tidvis relatert til usbekernes samling som nasjon, tidvis til en usbekisk statsdannelse, og andre ganger begge to.

nå blitt realisert. I forhold til sovjettiden anså den postsovjetiske diskursen at nasjonsbyggingen var brutt opp av sovjetisk styre og kun kunne begynne på nytt etter 1991. Derfor kan det virke som om Karimov plasserte seg selv i en historisk kontekst i tiden rett før 1917, en tid postsovjetisk historieskrivingen anså realiseringen av en fri stat til å kunne virkeliggjøres. Derav fremstilles også sovjettiden som et nasjonalfrigjørende intermeso. Og til slutt er den både en del av regimets tilbakeskuende og modernistisk-skeptiske verdigrunnlag som Abduallev har kalt ”retradisjoniserende” og en reaksjon på den postkoloniale friheten.⁴⁴⁴ Som G. Smith skriver:

In such essentialist accounts of the past, identities are therefore represented as linear, continuous and above all singular, part of the project bound up with □primordialising the nation□ through searching for and delineating a pre-colonial cultural purity for the nation which is juxtaposed to the more recent heterogenising and transformed colonial past that threatened or destroyed the nation's culture.⁴⁴⁵

Samtidig påvirket den sterke ideologiske føringen også historiefaget rent institusjonelt. Blant annet ble det i de første årene etter 1991 satt ned ulike underavdelinger spesifikt for enkelte historiske temaer. For eksempel ble det opprettet en avdeling under navnet ”politikken om å gjøre Turkestan til et bomullsmonopol” og et annet kalt ”nasjonalfrigjørende bevegelser i Turkestan”.⁴⁴⁶ Dette gjenspeiler et mønster, hvor emner som Amir Timur, kolonitiden og jadidismen var prioritert.⁴⁴⁷ Et annet trekk var at referanser til de prerevolusjonære khanatene Khiva og Kokand og emiratet i Bukhara langt på vei var fraværende i den offisielle historiske fremstillingen.⁴⁴⁸ Det samme gjaldt langt på vei også usbekerens navngiver Shaybani. Disse emnene representerer helt sentrale emner i usbekiske historie. Fraværet av disse temaene, som i mange vestlige historikers øyne er essensielle emner i usbekiske historie, kan vitne om den sterke ideologiske påvirkningen regimet hadde på historiefaget. Det er påfallende at disse emnene var generelt fraværende også i sovjettiden.

⁴⁴⁴ Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*: 276.

⁴⁴⁵ Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*: 15.

⁴⁴⁶ Begge disse to avdelingene ble ledet av Khamid Zijajev. Se: Zijajeva, Dono Khamidovna. 1999. «Problemy istorii kolonial'nogo i sovetskogo perioda v sisteme izucheniya Instituta Istorii»: 38.

⁴⁴⁷ Se: Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane».

⁴⁴⁸ Det hevdes ikke at disse kongedømmene på 1800-tallet var neglisjert i forskningsmiljøet (snarere tvert i mot), men som sagt fraværende i offisiell retorikk.

Kontinuitet og brudd: Et historiografisk og metodologisk oppgjør med fortiden?

Et vesentlig aspekt i det postsovjetiske Usbekistan var at vitenskapen og da spesielt historien skulle støtte opp om og følge makthaveren. Karimov formulerte det eksplisitt: “Our scholars are ready to serve the motherland. The most important thing for us is the native motherland.”⁴⁴⁹ Historieskriving var da også et offisielt anliggende, noe også Allworth bemerker. “[O]fficial historiography remains the order of the day, and its forms persist largely as before, a collective, controlled academic enterprise”.⁴⁵⁰ En følge av politiseringen av historiefaget var også en polarisering av historiefaglige vurderinger. For som under sovjettiden var viktige historiske hendelser også etter 1991 presentert i et svart/ hvitt bilde, vurdert enten utelukkende negativt eller positivt. Som også kildene viser, søkte det Historiske Institutt i Tasjkent da også konsensus istedenfor diskusjon i faglige vurderinger. Bruddet med den sovjetiske skole var selve vurderingene som nå var reversert. Bruken av marxistisk-leninistisk metodologi var relativt sterk de første årene etter 1991, spesielt i periodisering og sosial og økonomisk historie.⁴⁵¹ Men utover 1990-tallet, hvor mer og mer av den marxist-leninistiske metodens bruk utgikk, ble den ikke erstattet, slik at historiefaget ifølge Ersanli på mange måter ble metodeløst.⁴⁵² Direktøren ved Historisk Institutt vedgikk det metodiske vakuumet etter marxisme-leninismen og skrev i 1996 at instituttet hadde “like mange metoder som historikere”.⁴⁵³ Nå kunne det tenkes at mangelen på en klart definert metode kunne balanseres opp med den sterke nasjonalistiske substansen. Men verken politikerne eller politikken tok et reelt opprør med kommunistisk ideologi. Normativt sett ønsket langt på vei de fleste av den politiske og kulturelle elite en fortsettelse av sosialistisk politikk, med velferdstjenester, en sterk stat, planøkonomi og kun et nominelt demokrati. Og i et postkolonialt perspektiv kan det også virke som om det hadde en egenverdi i å omvende negative evalueringer under sovjettiden til positive i tiden etter. Ved en reversering skaptet det en slags selvhevdelse som understreket nettopp friheten til å gjøre det. For det var en erklært revisjonistisk holdning i historiefaget, hvor det ble hevdet at faget var frigjort fra ideologiske og politiske lenker. For eksempel: “In the context of...genuine independence of Uzbekistan, there have developed the most favorable conditions for comprehensive studying of all stages of the centuries-old history of our Native [sic] land from positions of true science,

⁴⁴⁹ Sitat fra Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan»: 32.

⁴⁵⁰ Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 67.

⁴⁵¹ For bruken av Marxist-leninismen utover 1990-tallet, se: Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 73–56 & Cavanaugh, Cassandra 1994. «Historiography in Independent Uzbekistan».

⁴⁵² Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self».

⁴⁵³ Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane».

objectivity and disclosing of historical truths”.⁴⁵⁴ Men dette utsagnet bør tolkes som en type selvforklaring for et objektiv og apolitisk academia, og ikke en erkjennende virkelighet. Og for å understreke hvor viktig historie var som en del av regimets propagandaverktøy, ble det i september 1995 innført obligatoriske kurs i historie for alle fakultet på universitet og høyskoler. En professor fra pedagogisk institutt hevdet at: ”historie er den primære utdanningen i det uavhengige Usbekistan. De må kjenne deres røtter, og være stolte over den store fortiden av deres forfedre.”⁴⁵⁵ Alimova er like eksplisitt når hun forklarer historiefagets funksjon: ”The most urgent problem is of educating the young generation in spirit of love to the Native land and feeling of pride of our fatherland”.⁴⁵⁶

4.3 Aktørene – Karimov-regimet og kulturarbeiderne

Oppløsningen av UzSSR i 1991 skapte brudd på en rekke samfunnsområder. Likevel var mye av forandringene mer overflatiske enn reelle. Det skjedde for eksempel en ”desovjetisering” som demontering av statuer av Marx og Lenin, omdøping av sovjetisklydende navn, åpen fordømmelse av det gamle kommunistpartiet (som nå for øvrig var blitt forbudt), etc.⁴⁵⁷ Men på det overordnede plan forble mye av den gamle sovjetiske samfunnsstrukturen inntakt. En sterk stat, et diktatorisk regime, planøkonomi; og også relasjonen mellom den politiske elite og statens kulturarbeidere.⁴⁵⁸ Det var som vist en nasjonalistisk intelligentsia som under *glasnost* var de fremste protagonister i hegemonikampen mellom Moskva og Tsjkent og som formulerte nasjonalismens innhold. Dette kapitlet søker derfor å forklare relasjonene mellom statens kulturarbeidere og den politiske elite den tjente etter 1991.

I mange postkoloniale stater har skribenter, akademikere, historikere, kunstnere etc., kjempet for å skape en ny nasjonalstatlig diskurs, ofte i opposisjon mot eks-metropolen og således definert substansen i en slik diskurs. Enkelte vestlige forskere har også påpekt intelligentsiaens opposisjonelle rolle ved å skape et ideologisk alternativ til dens koloniale

⁴⁵⁴ Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane». Se også: Ziayeva, Dono Khamidovna. 1999. «Problemy istorii kolonial'nogo i sovetskogo perioda v sisteme izucheniya Instituta Istorii»: 36.

⁴⁵⁵ Sitatet fra Cavanaugh, Cassandra 1994. «Historiography in Independent Uzbekistan»: 30. I 2000 ble også Karimovs verker tillagt universitetspensumet.

⁴⁵⁶ Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane»: 77

⁴⁵⁷ Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*.

⁴⁵⁸ Begrepet kulturarbeidere vil i denne sammenhengen være et utvidet begrep som både viser til estetiske og akademiske profesjoner. For eksempel intelligentsiaen, akademikere og andre innen mer klassiske kulturelterte profesjoner vil innebefattes av denne betegnelsen. Dette var selvfølgelig ikke en helhetlig gruppe og en slik sammenfattende definisjon vil ikke være statisk. Samtidig var det en rekke fellesnevner for denne gruppen, spesielt i forhold til relasjonen til staten og regimet. Et annet og mer aktuelt problem kan være hvor grensen går mellom kulturarbeidere som talerør for regimets ideer, og den delen av kultureliten som fyller dette budskapet. For som det vil fremgå var linjene ofte uklare mellom politikk og kultur. Spesielt aktuelt var dette for historikere, som ofte var svært delaktige i innholdsformuleringen til ”nasjonal uavhengighetsideologi”.

arv, spesielt i perioder med store samfunnsendringer.⁴⁵⁹ I Usbekistan derimot, kan det virke som om kulturarbeiderne ikke var kompetente, eventuelt uvillige til å utfordre den politiske elites substansdefinering i nasjon og statsbyggingen, hvor den politiske elite fylte det sovjetideologiske vakuumet etter egne ønsker og behov, og dermed pasifiserte eventuelle opposisjonelle uttrykk ved fødselen.⁴⁶⁰ I praksis betydde dette at Karimov-regimet langt på vei monopoliserte nasjonalismen og dens uttrykksform.⁴⁶¹

Dette kan forklares ut i fra to årsaker. Det er mulig å argumentere for at det sterke styret til Karimov sidestilte alternative politiske krefter etter 1991, fordi de klarte å opprettholde eller ekspandere deres maktbase gjennom kontroll over distribusjonsnettverkene og knappe materielle goder.⁴⁶² Parallelt spilte myndighetene på en nasjonalistisk retorikk som ofte fant gehør blant potensielle utfordrere. Som under *glasnost*, klarte Karimov etter 1991 langt på vei å bremse populariteten til Birlik og andre nasjonalistiske grupper, ved å ta til seg deres saker som sine egne.⁴⁶³ Dette kan også forklares ved den begrensede ambisjonen til nasjonalistene under *glasnost*, som ikke søkte å utfordre den politiske elite i denne perioden. Og slik Ilkhamov har hevdet, nemlig at etter 1991 var ikke lenger den politiske elite i landet lenger avhengig av kulturelitens støtte.⁴⁶⁴ Snarere kan det virke som om kulturarbeiderne på 1990-tallet var totalt avhengige av staten/regimet, hovedsakelig på grunn av den vanskelige økonomiske stillingen landet var i.⁴⁶⁵ For intelligentsiaen fantes ingen andre økonomiske kilder enn staten, som dermed kunne påtvinge dem sine standpunkter.⁴⁶⁶ Men det skal heller

⁴⁵⁹ En slik vektlegging innebærer et premiss formulert i demokratiske land om at kultureliten(e) skal være en positiv kraft, som på tross av egeninteresser vil forsvare et pluralistisk, desentralisert og et mer liberalt samfunn. John Hutchinson skriver "Arising out of a trans-national secular culture that perceives the world in a polycentric and interactive terms, culture nationalist, I maintain, act as moral innovators who establish ideological movements at times of social crisis in order to transform the existing belief system from within and to enable thereby socio-political developments on indigenous lines". Hutchinson, John 1986. *Moral Innovators and the Politics of Regeneration: the Distinctive Role of Culture Nationalist in Nation-Building* i Smith, D. Anthony (red.) m.fl. *Ethnicity and Nationalism*. Leiden, New York, Köln: E.J.Brill: 106.

⁴⁶⁰ Når det her refereres til den politiske elite, vil det si politikere og embetsmenn som sto makten rundt Karimov nært, og som enten var med på å forme politikken eller utøve den i høyere posisjoner.

⁴⁶¹ En slik monopolisering passer inn med Greenfelds "kollektiv autoritær nasjonalisme" skissert i innledningen.

⁴⁶² Luong, Pauline Jones (red.) 2004. *The Transformation of Central Asia. States and Societies from Soviet Rule to Independence*. Ithaca & London; Cornell University Press: 273.

⁴⁶³ Som Kurzman hevder at: "*Birlik* and other protestors provided an inspiring pre-history for Uzbekistani nationalism – one that has been thoroughly ignored by the official nationalist line on the end of the Soviet era, which retroactively places the Uzbekistan S.S.R. communist leadership in perfect harmony with the allegedly pro-independence sentiment of the people of Uzbekistan". Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation»: 97.

⁴⁶⁴ Ilkhamov, Alisher 2002 «Nation-State Formation: Features of Social Stratification in the Late Soviet Era». *International Journal of Middle East Studies* 34 (2): 317–335.

⁴⁶⁵ Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan*.

⁴⁶⁶ Det skal påpekes at i sovjettiden hadde en rekke akademiske profesjoner uvanlig stor innflytelse i samfunnet, som ofte skapte en lojalitet i forholdet mellom kulturarbeidere og staten. Blant den eldre garde kan det ikke utelukkes en naturlig identifisering med og lojalitet til staten. Se: Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan*.

ikke utelukkes en viss grad av påvirkingskraft fra kulturarbeiderne opp mot det regjerende apparat. Kulturarbeiderne var nok selv aktivt med på å legge grunnlaget for den stillingen for eksempel jadidismen fikk på 1990-tallet.

Laura Adams har i sin studie av kulturarbeidere i det postsovjjetiske Usbekistan vist at det har vært en stor grad av kontinuitet i rollen og funksjonen til kulturarbeiderne fra sovjettiden. Kultur skulle tjene staten, og sørge for dens statens utvikling. ”The Soviet conception of how culture should be developed (by the state) and for what ends it should be used (ideological) is still hegemonic in Uzbekistan.”⁴⁶⁷ Hun hevder også at det var et ønske hos kulturarbeiderne at staten skulle være en sterk premissleverandør til kultur og historieforståelse. Historikeren Saidov skriver at statens oppgave i den ”spirituelle sfære” skulle være “som initiativtagere til dannelsen av den nasjonale uavhengighetsideologien”.⁴⁶⁸ Deres rolle skulle altså være lik den under sovjettiden – som produsenter og propagandaorganer for offisiell ideologi.⁴⁶⁹

Adams overser likevel hvor viktige enkelte akademikere og historikere spesielt var i skapelsen av ”nasjonal ideologi om uavhengighet” og således også deres støtte til Karimovs presidentskap. Naim Karimov for eksempel, har etter uavhengigheten innehatt en rekke tunge kulturelle verv.⁴⁷⁰ Arkeologen Akhmadali Askarov var en av hovedideologene bak bruken av Amir Timur som nasjonalt ikon (og også redaktør av de nye skolebøkene i historie fra 1992 frem til 1997).⁴⁷¹ Erkin Yusupov, en av de viktigste nasjonalistiske historikere under *glasnost*, ble den første redaktøren for tidsskriftet *Ma'nawiyat wa Ma'rifat* (Ideer/Refleksjon). Dette tidsskriftet var regimets viktigste talerør i ideologiske saker med en målsetning om ”å skape nye verdier for det nye landet, patriotisme, fred og internasjonalt vennskap”.⁴⁷² I en leder i 1994 spesifiserte Erkin Yusupov tidsskriftets ambisjon om: ”å tjene fremgangen av nasjonen og landet, ved å sammen studere vårt folks rike kulturelle og spirituelle arv”.⁴⁷³

Samtidig var også akademia både mer hierarkisk strukturert og mindre åpen til debatt enn i andre postsovjjetiske stater.⁴⁷⁴ Alimova, som i 1996 ble direktør ved historisk institutt i Tasjkent, hadde nære bånd til det karimske regimet. Nå har ikke Usbekistan en liberalistisk

⁴⁶⁷ Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture»: 364.

⁴⁶⁸ Saidov A.Kh. 2001. *O'zbekistonda milliy davlatchilikning vuzhudga kelishi va rivozhlanish.i*

⁴⁶⁹ Se også: Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan: Ideological Production and State*.

⁴⁷⁰ I 2002 ledet Naim Karimov blant annet “Martyrenes minnefond”, et museum i Tasjkent om undertrykkelsen under tsar- og sovjettiden. Se: Adams, Laura 11.0.2002. *Tashkent Museum Allows For Public Discussion on Recent Past*. <http://www.eurasianet.org/departments/culture/articles/eav110102.shtml>. Sist konsultert 15.4 2008

⁴⁷¹ Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self».

⁴⁷² Sitat fra: Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 86.

⁴⁷³ Sitat fra: Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 86.

⁴⁷⁴ Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*.

akademisk tradisjon, men heller en generell mangel på toleranse for åpen fagdebatt.⁴⁷⁵ På den annen side var ideologien relativt substansløs (i alle fall i forhold til sin forgjenger) slik at det kunne tenkes det var mulig for egne fortolkninger av innholdet. Men styret til Karimov hadde på mange områder en mye sterkere posisjon enn sovjetstyre når det gjaldt intern kontroll, og var også i en større grad beredt til å bruke rå makt enn sovjetiske styresmakter (fra tiden etter Khrusjtsjov).⁴⁷⁶ Og utenom et liberalt intermesso fra 1990-1992 var den generelle ytringsfriheten sterkt begrenset, om ikke ikke-eksisterende på 1990-tallet. Under sovjettiden hadde academia også langt flere kanaler for publisering enn etter 1991. I tillegg må det tillegges en vesentlig grad av selvsensur blant akademikere. Forfremmelse i det akademiske hierarkiet innebar å underordne seg regimets linje. Således har Usbekistans regime (som i andre autoritære samfunn) ført en enveis kommunikasjon om politikk, kultur og historierelaterte ideer.⁴⁷⁷ Konsensus og konformitet på bekostning av debatt og pluralisme har derfor preget postsovjetisk historieskriving i Usbekistan. Det var derfor tydelig, at enten frivillig eller ikke, var historiefagets arbeidere med på å tjene og støtte Karimov-styrets ideer. Slikt sett speilte det historiefaglige arbeidet regimets ideologi. Dette understrekes ved at de aller fleste artikler (gjennomgått for denne studie) fra instituttet i Tasjkent inneholdt referanser til Karimov.⁴⁷⁸ Slik det i sovjetisk historieskriving referertes til Marx, Lenin og kommunismen, ble det på 1990-tallet referert til Karimov og nasjonal frigjøring.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ For den historiske konteksten for historieskriving i Sentral-Asia, se: Khalid, Adeeb 2004. *Nation into History*.

⁴⁷⁶ For noen beskrivelser av det diktatoriske regimet, se: Dadabaev, Timur 2004. «Post-Soviet realities of society in Uzbekistan». *Central Asian Survey*, 23 (2): 141–166 & Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*.

⁴⁷⁷ Se fotnote 401 i denne oppgaven om synet på dissidents. For en mer generell kontekst: Linz, Juan J. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*.

⁴⁷⁸ For eksempel Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhivaniya*; Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane»; Afrifkhanova, Zoya. 1998. «Izuchenie problem etnologii v Institute Istorii Akademii Nauk». (Research of Ethnological problems at the Academy of Science's Institute of History). *O'zbekiston Tarixi*, 1 (1):1; Nuriddinov, E. & Golovanov, A. 1999 «Izuchenie istorii Uzbekistana v period nezavisimosti». (*Studying of Uzbekistan's history during independence*), *O'zbekiston Tarixi* 4 (5): 45-49: 46 & Alimova Dilorom 1997. *O nekotoryh sovremennih problemah v izuchenii istorii Uzbekistana*: 11.

⁴⁷⁹ Se også: March. Andrew F. 2003. «From Leninism to Karimovism».

5. Den historiografiske utviklingen fra 1991-1998

5.1 Opphavsteorien: Usbekernes genesis

Den sovjetiske teorien om usbekernes opphav skulle for det nye Karimov-ledede regimet etter 1991 bli en av bærebjelkene i dens ” nasjonale uavhengighetsideologi”, og forble mer eller mindre uforandret også etter uavhengighet. Oppgaven skal derfor presentere hovedtrekkene i den postsovjetiske versjonen om usbekernes opphav, vise dens konsekvenser og forsøke å avdekke ambisjonene bak en slik teori i den postsovjetiske situasjonen. Opphavsteorien hadde blitt etablert under Stalin for å tilfredsstille visse politiske behov; nemlig russernes posisjon vis-à-vis befolkningen i Turkestan, og for å skape en historisk forankring for den usbekiske nasjonen. Også etter 1991 skulle altså teorien vise seg politisk viktig for til dels de samme målene, både når det gjaldt nasjonsbygging og for legitimering av regimet internt og eksternt i forhold til territorium. En viktig ambisjon var å svare på eventuell kritikk om det kunstige ved nasjonsdannelsen i Usbekistan. Som vist, hevdet flere vestlige forskere at denne opphavsteorien var en myte, etablert av Moskva for å skape en teoretisk begrunnelse av skapelsen av både staten og nasjonen. Karimov og den regjerende elite erkjente at sovjettiden hadde bidratt i en nasjonalsamlende utvikling, men mente at denne prosessen ikke var ferdig før landet ble både *de jure* og *de facto* uavhengig i 1991. Eventuell manglende historiske tyngde for begrepet usbeker skulle imøtekommes ved å dementere dens sovjetiske røtter, og samtidig knytte ideen om en usbekisk statsdannelse tilbake til den antikke fortid.

Men det kan først være konstruktivt å sette opphavsteorien inn i en teoretisk kontekst i perioden etter 1991. A. Smith har gjenkjent to universale fellesnevner for nasjonalhistoriske myter. Den ene er knyttet til nasjonens ”gullalder”, den andre til nasjonens ”mytiske opphav”.⁴⁸⁰ Her er sistnevnte relevant. Nasjonens mytiske opphav hevder han, inkluderer viktige elementer om myter knyttet til tid og rom for nasjonens ”fødsel”, nemlig: ”A myth of origins in time; i.e. when the community was “born”” (1); og “A myth of origins in space; i.e. where the community was “born” “(2).⁴⁸¹ Disse mytene hevder Smith, er et av hovedpunktene for bruk av historien i nasjonsbygging, hvor nasjonalister søker kontinuitet fra fortid til nåtid, og videre inn i fremtiden og således skaper en lineær utviklingsforståelse. Mytene om nasjonens etniske opphav, hevder han:

...are terms for a systematic editing and reconstruction of much earlier motifs, themselves composed of objective data, which are combined into a unified account of the community’s history and destiny... To this end, historicists must collate different versions and stands of communal tradition and produce a

⁴⁸⁰ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*: 191.

⁴⁸¹ Ibid.: 192.

single unified 'past' which gives convincing and emotionally satisfying account of the present situation of their ethnic kinsmen.⁴⁸²

Opphavsteorien i praksis

Som det her argumenteres for, var det en rekke likhetstrekk mellom den postsovjetiske etnologiske fremstillingen og teorien til A. Smith.⁴⁸³ Den primordiale forståelsesrammen for nasjoners tilblivelse arvet fra sovjetkommunismen ble langt på vei videreført etter 1991, men da med en teleologisk nasjonalfrigjørende vri. I tillegg baserte den seg på den territoriële nasjonalismen til Karimov-regimet. Institusjonelt skapte oppløsningen av Sovjetunionen heller ingen klare brudd innenfor denne forskningsgenren. Karim Saniazov, som hadde ledet institutt for opphavsteorier under sovjettiden, fortsatte å inneha posten som instituttleder frem til sin død i 2000. For Saniazovs forskingsarbeid, skriver Laruelle, representerte ikke Sovjetunionens oppøsningen et brudd, nettopp fordi den sovjetiske teorien ikke ble dementert.⁴⁸⁴ Således ble også opphavsteoriens måleenheter også etter 1991 de samme. De ulike utviklingsstadiene (fra stamme til folk til nasjon), og språk, territorium og kulturelle kontinuitet som sentrale definisjonskriterier, var identiske med Jakubovskiis kriterier fra 1940-tallet. Også Marx' historiske epoker som slaveri, føydalisme, kapitalisme og sosialisme vedvarte i denne fortolkningsrammen.

Selve kjernen i denne opphavsteorien, var at den regnet den autoktone tyrkisktalende befolkningen som de moderne usbekernes historiske og etniske forfedre, som hadde etablert en jordbrukssivilisasjon før ankomsten av indoeuropeiske befolkningsgrupper.⁴⁸⁵ Et slikt standpunkt konkretiseres av Saniazov (i en bok utgitt *posthume* i 2001) som plasserte usbekernes forfedre som skaperne til statssivilisasjonen Kang ca. 1000 år f.Kr.⁴⁸⁶ En konsekvens av denne tolkingen (og nok også dens ambisjon) var å gjøre tyrkisk og usbekisk til to synonyme historiske begreper. Men selv om ideen om en usbekisk statsdannelse hadde vært latent over lang tid, hevdet denne fremstillingen, hadde den til tider også vært godt "skjult" bak den flerkulturelle og heterogene historien i Sentral-Asia. For eksempel hadde ulike folkeslag blandet og fusjonert seg med den opprinnelige tyrkisktalende befolkningen, blant andre tadsjikere (indo-ariere som de omtales) og proto-uigurer. Ulike andre kulturer hadde også til tider dominert over den opprinnelige tyrkiske befolkningen.⁴⁸⁷ Like fullt hadde

⁴⁸² Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*: 191.

⁴⁸³ Abashin, Sergei Nikolaevich 2006. «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique».

⁴⁸⁴ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 61

⁴⁸⁵ Som under bolsjevikene, ble nomadiske elementer i den usbekiske folks historie nedtonet på bekostning av fastboende.

⁴⁸⁶ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 61.

⁴⁸⁷ Kamoliddin, Sh. 2006. «The Notion of Ethnogenesis in *The Ethnic Atlas of Uzbekistan*».

den opprinnelige tyrkiske kulturen bevart sine kulturelle trekk og altså også denne nasjonsdannende ideen.⁴⁸⁸

Synet om at de moderne usbekerne var direkte etterkommere av den første tyrkisktalende befolkningen, var således det teoretiske fundamentet for “territialiseringen” hvilket begrunnet ”usbekifiseringen” av historien innenfor statens grenser.⁴⁸⁹ En slik vinkling finnes i en artikkel om usbekisk arkeologi fra 1993. Her forstås for eksempel 3000-år gamle graver funnet i arkeologiske undersøkelser som graver til usbekere fordi de er funnet i Usbekistan.⁴⁹⁰ Selve dannelsen av den usbekiske nasjon, hevdet denne fremstillingen, ble likevel ikke realisert før rundt 1000-tallet av en tyrkisk stammeføderasjon kalt Karluk (en subgruppe under det Karakhanidske dynastiet). Denne gruppen er ofte regnet som skapere av Tsjagataikulturen og dermed ble altså usbekerne knyttet opp mot denne kulturen. Saniazovs arvtager til direktørstillingen ved dette Instituttet for etnologisk historie, Zoya Afrikhanova skriver at:

...in the 9th century, the main body of nation had already shaped, and in the beginning of the 11 century the Uzbek nationality itself was formed. Peculiarity of this formation was connected with the fact that the shaping of ethnical community happened before it got its ethnonom “Uzbek nationality.”⁴⁹¹

Siste setning viser et sentralt poeng i denne type forståelse, hvor altså navnet kom etter selve “ideen” om nasjonen.⁴⁹² Når det gjaldt Shaybani, ble hans invasjon på 1500-tallet kun ansett for å være et siste eksternt bidrag til den befolkningen som til slutt hadde samlet seg til usbekerne, og at dette tilskuddet ikke i vesentlig grad hadde bidratt til den generelle nasjonsdannende prosessen. Shaybanis etterkommere (kalt Dasjti-Kiptjaker) hadde over tid assimilert seg med den opprinnelige befolkningen, og kun selve navnet var altså beholdt fra denne invasjonen.⁴⁹³ Her er det således mulig å se et brudd med fremstillingen under *glasnost*. Gubaeva hevdet i 1991, at den usbekiske befolkningen bestod av tre hovedkomponenter.⁴⁹⁴ I den postsovjetiske fremstillingen ble altså denne tredelingen nedtonet på bekostning av en mer

⁴⁸⁸ Et slik tankegods passer inn i Ronald Sunys ”The sleeping Beauty theory of nationalism”. Suny sitert fra: Cole, R.I. Juan, & Kandiyoti, Deniz 2002. «Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East».

⁴⁸⁹ Se også: Djumaev, Alexander 2001. *Nation-Building, Culture, and Problems of Ethnocultural Identity in Central Asia*: 339.

⁴⁹⁰ Sirinov, T.S. Anarbaev, A.A. & Burakov, U.F. 1994. «Arheologicheskie issledovaniya v Akademii Nauk Uzbekistana» (Archeological research by the Academy of Science in Uzbekistan). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 37 (8): 57 – 67: 62.

⁴⁹¹ Arifkhanova, H. Zoya. 1998. « Questions about Historiography of Ethnology ». *O'zbekiston Tarixi* 1 (1): 2

⁴⁹² Dette er for så vidt et trekk synonymt med andre nasjonsdannelser. For eksempel; Norge som navn kom før den norske nasjonen.

⁴⁹³ Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires».

⁴⁹⁴ Se side 46.

homogen betoning av den opprinnelige tyrkisktalende befolkning. Sartenes og Shaybanis etterkommere var således mer sekundære i forhold til nasjonsdannelsen.

Samtidig kan det virke som om det gjaldt å vise at en sammenslåing av de mange etniske gruppene ikke kun (hvis i det hele tatt) var en konsekvens av sovjetisk nasjonsbygging. Her ble det henvist til begrepet ”etnisk konsolidering”.⁴⁹⁵ Argumentet var at de ulike etniske gruppene, som under bolsjevikene alle hadde blitt definert som usbekere, hadde delt samme kulturelle symboler (språk, skikker, tradisjoner etc.) slik at en politisk og kulturell samling rundt eponymet *usbek* derfor var en objektiv og naturlig historisk prosess som hadde foregått over lang tid.⁴⁹⁶ Således ble opprettelsen av UzSSR kun regnet som nok et stadium i usbekisk statsdannelse og ikke som en integrering av ulike etniske grupper i betegnelsen *usbek*.⁴⁹⁷ Dannelsen av UzSSR ble derfor ansett for å være en rent politisk hendelse som avløste de tidligere kongedømmene med et nytt regime, en hendelse som skjedde relativt uavhengig av den kulturelle nasjonssamlende prosessen.⁴⁹⁸ Her skimtes også det teleologiske tankegodset, med en trinnvis utvikling mot usbekernes samling. Ifølge en slik vinkling var nasjonsdannelsen en langvarig prosess og en endelig materialisering hadde således ikke vært mulig før etter 1991. Denne nedtoningen av bolsjevikenes plass i nasjonsbyggingen, og fremhevelsen av den opprinnelige tyrkiske befolkningen på bekostning av sartene og etterkommerne av Shaybanis invasjon, er de to områder hvor den postsovjetiske versjonen skiller seg fra den opprinnelige sovjetiske versjonen.

Som det fremgår, presenterte altså denne fremstillingen skapelsen av en usbekisk nasjon som en objektiv, lineær utvikling, med røtter tilbake til antikken og uten politisk innblanding. Selve det historiefaglige arbeidet ble således vinklet ut fra den historiegang beskrevet ovenfor. Et eksempel er D.H. Hasimova, som i sin doktoravhandling om den usbekiske opphavsteoriens historiografi viser til at en rekke akademiske profesjoner (arkeologi, antropologi, lingvistikk, etc.) hadde kommet til de samme konklusjonene om opphavet til den usbekiske nasjon, og at teorien derfor kunne opprettholdes.⁴⁹⁹ Laruelle skriver at ambisjonen i Hasimovas arbeid var å bevise eksistensen av en ”usbekiskhet” tilbake

⁴⁹⁵ Kamoliddin, Sh. 2006. «The Notion of Ethnogenesis in *The Ethnic Atlas of Uzbekistan*».

⁴⁹⁶ Afrifkhanova, Zoya. 1998. «Izuchenie problem etnologii v Institute Istorii Akademii Nauk». (Research of Ethnological problems at the Academy of Science's Institute of History). *O'zbekiston Tarixi*, 1 (1).

⁴⁹⁷ Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity: Initial ethnohistorical assumptions for the formation of modern Uzbeks».

⁴⁹⁸ Kamoliddin, Sh. 2006. «The Notion of Ethnogenesis in *The Ethnic Atlas of Uzbekistan*».

⁴⁹⁹ Afrifkhanova, Zoya. 1998. «Izuchenie problem etnologii v Institute Istorii Akademii Nauk».

til antikkens tid.⁵⁰⁰ Også artikkelen til Afrikhanova viser de samme trekkene; konklusjonen er allerede gitt, og argumentasjonen bygges opp rundt et allerede bestemt mål.⁵⁰¹

Nasjonsbygging og legitimitetsskapning: Opphavsteoriens funksjon og ambisjon

Opphavsteoriens mønster passer beskrivelsen til G. Smith om historieskriving i de postsovjetiske statene: Å beskrive nasjoner som homogene under en lineær utvikling (1), historisere (historicize) nasjonen, altså å skape tyngde bak dens fjerne fortid som igjen knyttes opp mot nasjonale helter (2), og å ”totalisere” nasjonen gjennom et kollektivt hjemland og en kollektiv fortid (3).⁵⁰² I dette tilfelle handlet det for det første om å ”tyrkifisere” fortiden. Dette ville si å ekskludere den tadsjikisk/persiske-talende befolkningen fra dagens usbekiske territorium som kulturnasjon, på tross av deres opprinnelige plass her.⁵⁰³ For med Jakubovskiis teori knyttes som nevnt tyrkerne til området før den indoeuropeiske befolkningen (hvilket i denne sammenhengen vil si persisktalende og mer konkret dagens tadsjikere), og således blir tyrkerne (hvilket vil si usbekerne) den opprinnelige befolkningen i dagens Usbekistan.⁵⁰⁴

Teorien innebar også en ambisjon om implementeringen av en kollektiv historie for den multietniske befolkningen.⁵⁰⁵ For parallelt med at denne diskursen ekskluderer, inkluderer den også alle historiske tyrkiske folkeslag inn i betegnelsen usbeker. Således totaliserer den historien, og har dermed en viktig realpolitisk identifiserende funksjon ved å samle det ellers multikulturelle Usbekistan inn under en nasjonal paraply. Her ble det vist til at *usbek* var for både russere og jadidister i det prerevolusjonære Sentral-Asia, forstått synonymt med *tyrkisk*.⁵⁰⁶ Subnasjonale regionale identiteter spilte en viktig rolle både kulturelt og ikke minst

⁵⁰⁰ Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 62.

⁵⁰¹ Afrikhanova, Zoya. 1998. «Izuchenie problem etnologii v Institute Istorii Akademii Nauk».

⁵⁰² Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*.

⁵⁰³ Se også: Djumaeu, Alexander 2001. Nation-Building, Culture, and Problems of Ethnocultural Identity in Central Asia. The Case of Uzbekistan i Kymlica, Will & Opalski Magda (red) m.fl. Can Liberal Pluralism be Exported. Oxford: Oxford University Press. Den akademiske og til dels politiske bataljen mellom Usbekistan og Tadjikistan om retten til historiske personer, og hvilket av de to folkeslagene som var historisk eldste, vedvarte etter 1991. Mye av bakgrunnen for opphavsteoriens nytteverdi og bakgrunn, finner sin kilde i dette akademiske fiendskapet. For en oversikt, se: Laruelle, Marlène 2007. «The Return of the Aryan Myth».

⁵⁰⁴ Laruelle, M. 2006. «The Ethnic Atlas of Uzbekistan in the Context of the Contemporary Institutional Situation in Post-Soviet Uzbek Ethnology». *Anthropology & Archeology of Eurasia*, 44 (4): 70 – 74: 69.

⁵⁰⁵ Laruelle siterer i sin artikkel om opphavsteori i Tadsjikistan en tadsjikisk akademiker, hvis synspunkter det er grunn til å tro er synonyme med hans usbekiske kolleger angående opphavsteoriens funksjon: ”Ethnic history enables each citizen to “become self-aware” as a member of the national community: “the knowledge of the origin of peoples is very important, [for] it plays a part in the development of a just, ethnic consciousness among the population and has an important influence on the nature of the relationships of nations”. Laruelle, Marlène 2007. «The Return of the Aryan Myth»: 55.

⁵⁰⁶ Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity: Initial ethnohistorical assumptions for the formation of modern Uzbeks».

politisk både før og etter 1991, og styresmaktene prøvde å dempe kraften i disse tilhørighetene ved å vise til den felles all-usbekiske fortiden.⁵⁰⁷ Afrikanova for eksempel, som i sin artikkel fra 1998 skriver i innledningen at: ”det tidligere behovet for å internasjonalisere den sentralasiatiske kultur har nå blitt brutt opp”. Hun fortsetter med å hevde at: “National interests and careful attention to ethnical traditions became of high attention to science, and new possibilities appeared for a harmonically development of each nation on the basis of their own traditions.”⁵⁰⁸ Usbekerne var ikke oppstått av verken Shaybani eller av sovjetisk nasjonalitetspolitikk hevdet denne fremstillingen. Dermed kunne det usbekiske folks historie fremstilles som gammel og med stor grandeur, rik på store personligheter og monumenter.⁵⁰⁹ Slik skulle altså historien virke samlende. For som vist ovenfor med A. Smith, har myteskapingen først og fremst en samtidig funksjonalitet ved at den tilfredsstillende et behov for rotfasthet og historisk kontinuitet.⁵¹⁰ Nasjonsbyggingsambisjonene ved opphavsteorien blir understreket ved å henvise til ”the myth-symbol complex”, som ifølge Glenn, tenderer til kollektivt samhold gjennom en myte om felles herkomst.⁵¹¹

Samtidig hadde opphavsteorien en viktig legitimerende funksjon, både eksternt, men også innenrikspolitisk. I tillegg må det anses at den inngikk i den tilbakeskuende verdipolitikken til regimet slik Laruelle påpeker:

L'exaltation de la nation Ouzbèke, de son antiquité et de son autochtonisme ne s'avère pas alors uniquement une volonté des scientifiques locaux de justifier leur État mais également un instrument du pouvoir afin d'esquiver la réflexion sur le champ politique... et la réussite ou non à intérioriser une modernité venue de l'étranger.⁵¹²

Som påpekt var skapelsen av UzSSR en prosess bygd på både realpolitiske og kommunistbyggende ideer og dermed var resultatet heller ikke ”naturlig”, i alle fall ikke i henhold til den konstruksjonistiske skole. Sovjetiske sosialistrepublikker ble da heller aldri suverene (noe de aldri heller var ment til å bli), men fungerte som administrative enheter innenfor Sovjetunionen. Da sovjetrepublikken ble uavhengig i 1991 hadde det dermed oppstått et behov for å legitimere Usbekistan som en selvstendig uavhengig stat, for å vise at

⁵⁰⁷ Samtidig kan det virke som om disse subnasjonale tilhørigheter ikke hadde en vesentlig grad av relasjon til etnisitet, men heller til regioner og slektskap. For eksempel i rurale strøk, hvor det finnes flere eksempler på at språk kun er en sekundær identitetsmarkør. Se: Pétric, B.M. 2006. «Uzbekistan Is Not a Society Based on the Ethnic Principle, But It can Become That» & Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity: The historical origins of the modern Uzbeks». Se også: Vaisman, Demiam 1995. *Regionalism and Clan Loyalty in the Political Life of Uzbekistan*.

⁵⁰⁸ Arifkhanova, H. Zoya. 1998. « Questions about Historiography of Ethnology ». *O'zbekiston Tarixi* 1 (1): 1.

⁵⁰⁹ Se Sirinov, T.S. Anarbaev, A.A. & Burakov, U.F. 1994. «Arheologicheskie issledovaniya v Akademii Nauk Uzbekistana».

⁵¹⁰ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*: 191.

⁵¹¹ Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*: 85–86.

⁵¹² Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 70.

staten ikke kun var en relikvie fra sovjetisk statsbygging. For ekstern legitimering, for eksempel av grensene, viste opphavsteorien seg derfor nyttig.⁵¹³ Ved å henvise til den lange fortiden til en usbekisk nasjon, skaptet det legitimitet i samtiden.⁵¹⁴ A. Smith hevder at "[i]t is the myth of the unique nation that legitimates the state and united its (often divers) population".⁵¹⁵ At arbeidet til Saniazov kunne fortsette etter samme linjer som under sovjettiden, må sees i sammenheng med det postsovjetiske regimets nytte av en slik opphavsteori. Og da teorien var politisk viktig, ble også instituttet økonomisk prioritet.⁵¹⁶ Det nære bånd mellom academia og politikken kommer synlig frem i Saniazovs bok *Uzbek xalqinig sakllanis zaraëni* (prosessen om skapelsen av den usbekiske nasjon – SS), hvor han i forordet dedikert til Islam Karimov, trekker frem den unge statens behov for "å kjenne ens røtter for å konstruere fremtiden", en type formulering nært knyttet til den offisielle retorikken.⁵¹⁷

Opgaven har allerede vist hvordan både Karimov og den akademiske elite foretrakk en slik opphavsteori. Tyrkiske nasjonalister hadde også lenge hevdet et syn om usbekerne som et av de eldste folkeslagene i verden. Forfatteren og medlem av den usbekiske forfatterforening Tahir Kahhar, er et godt eksempel på et slikt tankegods ble holdt av de tyrkiske nasjonalistene. Han hevdet at usbekerne kunne trekkes 10.000 år tilbake i tid og var arvinger til en rekke verdenssivilisasjoner som hadde bidratt vesentlig til vestens åndelige og teknologiske utvikling.⁵¹⁸ I en blanding av myter og forvridde fakta skrevet i nasjonalistisk tone, forsøker han å fremstille usbekerne som et urfolk. Hans retorikk ekskluderer tadsjikerne (som han beskriver som "slaver av araberne") fra den felles tyrkisk-persiske kulturarv og hevder at "historien om Usbekistan er historien om Turkestan".⁵¹⁹

Politikk eller vitenskap?

Opphavsteorien baserer seg på *en* etnologisk forståelse av hvordan nasjoner blir til. I Europa har konstruktivistene kritisert den type terminologi som den sovjetiske og postsovjetiske skole

⁵¹³ Dette må også sees i lys av at flere Tadsjikiske nasjonalister krevde at både Bukhara og Samarkand måtte bli overført til Tadsjikistan fordi de historisk sett var "Tadsjikiske".

⁵¹⁴ For mer om en slik type argumentasjon for statsdannelsen, se: Hutchinson, John 1986. *Moral Innovators and the Politics of Regeneration*.

⁵¹⁵ Smith, D. Anthony 1996. «Culture, Community and Territory»: 458.

⁵¹⁶ Se for eksempel: Sirinov, T.S. Anarbaev, A.A. & Burakov, U.F. 1994. «Arheologicheskije issledovaniya v Akademii Nauk Uzbekistana».

⁵¹⁷ Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 62

⁵¹⁸ Kahhar, Tahir 1996. «Uzbek Literature». *World Literature Today* 70 (3): 611–618

⁵¹⁹ Kahhar, Tahir 1996. «Uzbek Literature»: 612 & 613. Se også sitat til Pulatov i note 265. Hirsch siterer et annet eksempel, hvor en Turkestansk emigrant i en appell til FN i 1980, hevdet at Sovjetunionen ("en av verdens største kolonimakter"), hadde "svelget" Turkestan, en av de eldste nasjonene i verden". Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations»: 201.

baserte seg på. For Usbekistans del, har Laruelle og Abashin kritisert postsovjetsk "etnogenez", som en ikke "naturlig og objektiv" fremstilling.⁵²⁰ De representerer ulike syn, slik også den postsovjetske versjonen gjør det. Likevel vil de fleste vestlige historikere og etnologer vise til fiktive trekk i det usbekiske tilfelle. Samtidig er det ingen tvil om at opphavsteorien dekket viktige realpolitiske hensyn etter 1991.⁵²¹ Å snu og lene seg til en konstruksjonistisk fortolkningsramme ville ha hatt alvorlige konsekvenser. Da måtte bolsjevikene bli tilkjent som skaperen av den moderne usbekiske nasjon og Amir Timur kunne heller ikke bli inkludert som usbeker; to elementer helt fundamentale i Karimovs ideologi og nasjonalistenes retorikk. Det er forøvrig viktig å bemerke at usbekisk akademia var klar over den konstruksjonistiske kritikken, og fremstillingen må til dels forstås som et motsvar til denne skolen. Afrikhanova skriver at etter 1991: "We stopped to consider traditional culture of the Uzbeks from a "eurocentric" point of view".⁵²²

5.2 Amir Timur – Nasjonens symbol

Under feiringen av uavhengighetsdagen 1. September 1993, avdekket Karimov en statue av Amir Timur i sentrum av Tsjkent med følgende ord:

Today, thanks to the return of independence and sovereignty, the great Amir Timur has returned to his Motherland. The Uzbek people, trapped for so many years in the clutches of the colonial vise, is no longer deprived of the opportunity to honor [sic.] our great compatriot and render him to his historical due.⁵²³

Etter uavhengighet skulle Amir Timur bli selve ikonet for det nå uavhengige Usbekistan. Karimov og hans hoffakademikere refererte til ham i taler og avhandlinger, statuer av Timur dukket opp landet rundt og han fikk gater oppkalt etter seg i en rekke byer.⁵²⁴ Som allerede påpekt har denne bruken hatt en mytisk og kultisk karakter.⁵²⁵ Men bak kulten av Timur kan det virke som om det lå en rekke viktige realpolitiske hensyn. Hva var det denne fremstillingen skyldtes og hva var dens mål?

⁵²⁰ Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires» & Abashin, Sergei Nikolaevich 2006. «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique».
⁵²¹ I tillegg til det rent politiske, kan flere årsaker påpekes hvorfor det i akademia ikke ble tatt et kritisk oppgjør med en åpenbart sovjetisk skapelse. Laruelle har pekt på hvor dominerende sovjetisk referanselitteratur var blant Saniazov og hans elevs arbeid, til tross for at russisk postsovjetsk etnologi langt på vei, har gått vekk i fra den primordiale tolkningsrammen. Dette kan igjen spores til den manglende tilgangen på vestlig forskningslitteratur og også manglende språkferdigheter. Men det generelt konservative klimaet har også blitt tillagt, således også hvor institusjonalisert og ortodokst akademia var selv etter 1991. Laruelle, M. 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires»: 61.

⁵²² Arifkhanova, H. Zoya. 1998. « Questions about Historiography of Ethnology ». *O'zbekiston Tarixi* 1 (1)

⁵²³ Karimov sitert i Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 28.

⁵²⁴ Petersen, Kenneth 1996. «Celebrating Amir Timur: A Report from Tashkent». *Central Asian Monitor*, 5 (2): 14–15.

⁵²⁵ Se blant andre: March. Andrew F. 2002. «The use and abuse of history»; Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*. og Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation».

Først og fremst må Amir Timur ansees for å være selve symbolet for den ”nasjonale uavhengighetsideologien”, og således som en del av det tilbakeskuende verdigrunnlaget i regimets propaganda. I forhold til Timur, passer en slik diskurs hvor en nasjon og/eller en stat ser tilbake til en ”gullalder” for inspirasjon og veiledning for samtidens problemer, en romantisering som så velformulert beskrives av Lyons:⁵²⁶

The myth of an ideal past, a wonderful age which transcends the disappointment of the present, possesses a strange capacity to appeal to our most romantic notions about an imagined community. By virtue of power, wealth and pageantry, the absolute monarchy appears as an appropriate central figure of that magical but ir retrievable age, his or hers legitimacy often mythically connected into antiquity.⁵²⁷

Som vist, var Karimov-regimets ideologi formet som en del av legitimeringsarbeidet og nasjonsbyggingen. Herfra spilte regimet på en romantisert nasjonalistisk historiefremstilling som skulle skape støtte til regimet i befolkningen.⁵²⁸ Dette var en del av regimets propaganda, hvor fremhevingen av helter og rollemodeller for stat og folk var sentralt. En slik fremstilling er lik hos andre diktatoriske stater og selve timurkultens form er tilsvarende som brukt under sovjetstyre.⁵²⁹ Målet var først og fremst å skape legitimitet til statens leder, noe også kulten rundt Timur så presist antydte. I dette tilfelle fungerte dette på flere lag, både implisitt og eksplisitt. ”Nasjonal uavhengighets ideologi” skapte som nevnt en historiefundert begrunnelse for diktaturet. Når det gjelder Amir Timur, ble det presentert en analogi mellom han og Karimov-styret, eller mer presist Karimov selv. Kvalitetene som kvalifiserte en god leder ble definert ut i fra Timur for så å trekkes opp til Karimov. I en artikkel av Askarov, en nær alliert av Karimov, ramses disse trekkene opp. Han starter med å hevde at: Timur's permanent principles as deliberate determination and reasonable resoluteness, endurance and firmness, discretion and ambition to attain the supreme goal always were instrumental for his successes... Amir Temur was an extraordinary brilliant figure”.⁵³⁰ Et annet viktig karaktertrekk var at han var: “en hengiven patriot av hans hjemland”.⁵³¹ I tillegg hevdet Askarov, var en konsekvens av hans patriotisme at han: “sørget for

⁵²⁶ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*: 191.

⁵²⁷ Lyons, T. Shawn 1995. «Where is the gold of Amir Said Alimkhan: an Uzbek metaphor for the past». *Central Asian Survey*, 14 (1): 5–16: 5.

⁵²⁸ Se Manz, Beatrice Forbes 2002. «Tamerlane's Career and Its Uses».

⁵²⁹ Petersen, Kenneth 1996. «Celebrating Amir Timur: A Report from Tashkent». *Central Asian Monitor*, 5 (2): 14–15.

⁵³⁰ Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii» (Amir Temur and his role in the history), *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane, (ONU)* 49 (7-10): 16-25.

: 16. Artikkelen navn er likt med navnet på konferanse arrangert av UNESCO i Tasjkent om Timur holdt samme år som denne artikkelen ble trykket.

⁵³¹ Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii»: 16.

stabilitet og et fredfullt liv”, ikke ulikt det Karimov presentere seg selv som.⁵³² Muhammed Ali, som nå hadde blitt historiker ved Universitetet i Tasjkent, fremhevet de myke sidene ved Timur, blant annet en som: “cared much for true friendship...One can never praise enough his devotion to his companions”.⁵³³ Men fremst av alt, var hans rettferdige styre og hans evner som statsmann. Mer spesifikt pekte Askarov på Timurs ambisjon om å skape: “en sterk sentralisert stat som objektivt hadde vært påkrevd av den politiske situasjonen”.⁵³⁴ Ali fremhevet på sin side: “den rettferdige hersker”.⁵³⁵ Timur som statsbygger er et gjennomgående funn hos begge historikerne, noe som også gjenspeiler artikkelen til Muminov fra 1968. Begge historikerne fremhever også de positive virkningene av Timurs sterke styre: Økonomisk vekst, et rettferdig og lovbasert styret, og nasjonal enhet. Parallellene til Timur fungerte som en historisk rollemodell for samtidens utfordringer som Karimov-styret skulle orienterte seg etter. En annen hoffakademiker, Karsjiboy, skrev i 1994 at:

The deeds of the great Timur in state building, his political wisdom and fearlessness are reflected in the principles of today's politics. It is well known that this dignified and just ruler always dealt with the world with good and kind intentions...The politics of our president, directed at giving due respect to the spirits of our great ancestors, teach us all to be worthy of these qualities embodied by Amir Timur.⁵³⁶

Artikkelen til Askarov kan leses som en moralsk og politisk rettesnor for den moderne statsmann i tråd med de prøvelser den unge staten sto ovenfor; streng, men rettferdig, religiøs, men ikke fanatisk. Og hovedkilden for Karimov-regimets legitimitet, nemlig fred og stabilitet, fant også sin parallell til Timur. ”That which Timur valued most – well-being and peace and harmony – has been placed at the head of our independent republic’s agenda to safeguard against disorder and disturbance.”⁵³⁷ Som det fremgår, var den regimelegitimerende diskursen eksplisitt. Malen for godt et styre representert ved Timur, ble synonymisert med Karimov.

Fremstillingen forteller også om hvordan det moderne Usbekistan søkte anerkjennelse i verden, men også hvordan landet prosjekterte seg selv globalt. Etter uavhengigheten var det en gjennomgående politikk fra regimet å fremstille seg som en tillitsverdige og stabil partner i internasjonal politikk.⁵³⁸ De henviste også til hvordan timuridene hadde bidratt til den moderne vitenskap, spesielt med henvisningen til astronomen Ulug Beg som var barnebarn av

⁵³² Ibid.: 21.

⁵³³ Ali, Muhammed 1996. «A Few Words about Amir Timur». *Central Asian Monitor*, 5 (3): 36 – 38: 37.

⁵³⁴ Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii»: 19.

⁵³⁵ Ali, Muhammed 1996. «A Few Words about Amir Timur»: 37.

⁵³⁶ Karsjiboy sitert i Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 30.

⁵³⁷ Karsjiboy sitert i Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 31.

⁵³⁸ Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*.

Timur.⁵³⁹ Samtidig prøvde historieskrivingen å nedtone Timurs ettermæle som en myrdende barbar. Ali henviser til hans “humanisme”, mens Askarov peker på Timur: “som en nøkter og en langsynt politiker”.⁵⁴⁰ Angående selve krigføringen, som i vesten har blitt fremstilt som et eksempel på barbari, skriver Askarov at hans kampanjer var: “av rettmessig natur”.⁵⁴¹ Og som en kuriositet, har usbekisk historieskriving fremstilt Timur som en som reddet europeerne fra de senere ottomanske tyrkere ved sin seier over Bayezid ved slaget ved Ankara i 1402. Askarov skriver at: “Central Europe greatly benefited from this victory as it was rescued from the threat of Sultan Bayazid; Byzantium profited that the conquest of its capital-city Constantinople by the Turks was postponed for 50 years”.⁵⁴²

Innebygd i kulten av Timur lå også en ambisjon om å skape et nasjonalt samlende symbol. Som kildene viser, fremstiltes Timur som et symbol for nasjonal stolthet og patriotisme. Hans statskunster, erobringer og grandeur skulle fremstilles som en historisk kontinuitet frem til samtiden. Spesielt har nok Timurs mange byggverk i Samarkand og Bukhara hatt en slik tenkt effekt.⁵⁴³ Karimov hevdet i 1993 at: ”There is No doubt that this image of our great ancestor... will forever evoke a feeling of immense pride in our people”.⁵⁴⁴ Mer presist ønsket en slik diskurs å skape et nasjonalt og kollektivt samlingspunkt. Karsjiboy skriver: ”His highness Amir Timur is a symbol of national greatness. One of the fundamental slogans of our independence, one of the bases of national unity.”⁵⁴⁵ Det som lå innebygd i denne fremstillingen, var en sterk politisk nasjonalisme aktivert for politiske mål. I prerevolusjonære historier var Timur en kilde for hele Turkestan, men som følge av sovjetisk nasjonalitetspolitikk, ble han eksklusivt usbekifisert. Ved å aktivere Timur sammenfalt nasjonsbygningen og regimelegitimering ved at Karimov så sterk identifiserte seg med middelaldererobreren. Tidsmessig sammenfalt også timuridene med Tsjagatais blomstringstid, en tid som hadde lagt grunnlaget for det moderne usbekisk-tyrkiske uttrykket og som innebefattet andre store personligheter som Karimov-regimets propaganda trakk frem, som Navaii og Ulug Beg.

⁵³⁹ Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan». Se også oppgavens forsidebilde.

⁵⁴⁰ Ali, Muhammed 1996. «A Few Words about Amir Timur»: 37 & Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii»: 19.

⁵⁴¹ Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii»: 22.

⁵⁴² Ibid.: 24.

⁵⁴³ For sammenhengen mellom arkitektoniske minnesmerker og nasjonale symbler, se: Lowenthal. David 1994. *Identity, Heritage and History*, i Gillis, John (red.) m.fl. *Commemorations. The Politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press.

⁵⁴⁴ Karimov sitert i: Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 29.

⁵⁴⁵ Karsjiboy sitert i Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 30.

Hvorfor Timur?

Kapitel 3 har vist hvordan Amir Timur var en anerkjent person i den prerevolusjonære Turkestan, som til dels forklarer Timurs stilling etter uavhengighet. Hvilke andre årsaker lå til grunn for valget av Timur som landets symbol? Manz hevder at Timur ble valgt fordi det ikke var andre passende historiske kandidater. ”[N]either the Samanids nor the Uzbeks [Shaybani – SS] achieved quite the worldwide prestige and recognition that Tēmūr and his descendants enjoy. It is probably this aspect,..which makes Tēmūr suitable for the role he now plays in Uzbekistan.”⁵⁴⁶ Som det fremgår av kildene er nok dette riktig; han skulle fungere som et symbol både nasjonalt og internasjonalt. Askarov skriver at ”Amir Temur's huge merit is that he had glorified his country and his people”.⁵⁴⁷ Så Manz årsaksforklaring er nok riktig, bare ikke i den grad Manz hevder. Andre områder var vel så viktige. Kurzman hevder på sin side at en vesentlig årsak for kulten rundt Timur, var at Timurs monumenter i Samarkand og Bukhara skulle fungere som turistmagneter, som en innbringelse for sårt trengt utenlandsk valuta.⁵⁴⁸ Til tross for at dette kunne ha vært en nyttig bieffekt, virker et slikt argument ubegrunnet. Angående det regimelegitimerende har March rett når han påpeker hvordan fremstillingen av Amir Timur som en ”landsfader” og en sterk leder passet inn med Karimovs eget selvbilde som politiker og statsbygger, og ble direkte brukt til å begrunne eneveldet.⁵⁴⁹ March overser likevel hvor viktig kulten var også i andre henseende, for eksempel nasjonsbygging. Rehabiliteringen av Timur hadde pågått i alle fall siden tidlig på 1980-tallet. Det var altså etablert et trykk for rehabiliteringen av Timur før 1991, først og fremst av usbekiske nasjonalister som etter uavhengighet så positivt på den nasjonalistiske linjen til Karimov (se for eksempel Ali og Kahhar). Dette trekkes så opp mot en postkolonial diskurs. Som vist med sitatet til Karimov, var en historiefaglig frihet også en årsak til bruken av Amir Timur. ”The Uzbek people, trapped for so many years in the clutches of the colonial vise, is no longer deprived of the opportunity to honor [sic.] our great compatriot and render him to his historical due”.⁵⁵⁰ Således var den en intellektuell selvhevdelse fra elitene, som nå frigjort fra Moskva kunne definere ideologiens form og innhold.

Et annet aspekt er fremstillingens opphav. De andre emnene i denne oppgaven var i all hovedsak behandlet av historikere, mens Timurkulten hadde opphav i selve maktkilden i det postsovjetiske Usbekistan, nemlig hos Karimov og hans nærmeste allierte. I tillegg fikk de

⁵⁴⁶ Manz, Beatrice Forbes 2002. «Tamerlane's Career and Its Uses»: 22.

⁵⁴⁷ Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii»: 25.

⁵⁴⁸ Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation».

⁵⁴⁹ March, F. Andrew 2002. «The use and abuse of history».

⁵⁵⁰ Karimov sitert i Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 28.

støtte fra nasjonalister som for eksempel Muhammed Ali og Tahir Kahhar som også glorifiserte Timur.⁵⁵¹ Hegarty hevder at en rekke profesjonelle historikere fra instituttet i Tasjkent var svært kritiske til idealiseringen av Timur og at fremstillingen ikke var i tråd med forskningspraksis.⁵⁵² Dette forteller både hvor viktig den subjektiviserte historiefremstillingen var for regimets søken etter legitimitet, men også i hvilken grad regimet hadde monopolisert historiefagets kommunikasjonskanaler.

5.3 Jadidismen etter 1991

Under Sovjetunionen ble jadidistene omtalt som reaksjonære og nasjonalister. I hvilken grad de var nasjonalister er fortsatt en åpen debatt, da det på et generelt grunnlag har blitt stilt spørsmål ved identitet i det prerevolusjonære Turkestan.⁵⁵³ Hvorvidt de var nasjonalister ville for øvrig variere blant de mange aktørene som anså seg selv som deltagere i bevegelsen. Bevegelsen var ikke en enhetlig gruppe, men en rekke enkeltpersoner og mindre celler som hadde definert et felles mål om en generell modernisering av det turkestantiske samfunnet i årene 1890 – 1917. Fitrat for eksempel, som etter 1920 skulle definere hovedtrekkene av den moderne sovjetusbekiske kulturen, søkte en kollektiv identitet i Turkestan, mens andre, for eksempel den opprinnelige lederen av jadidismen i Sentral-Asia, Mahmud Behbudi, identifiserte seg ut i fra Islam i opposisjon til makthaverne i Moskva. Like fullt, etter 1991 har usbekiske historikere erklært jadidistene som de fremste representanter for en stats- og nasjonsbygging for det moderne Usbekistan. “Historiography of independent Uzbekistan...determined this process not only as cultural-enlightening, but also as national-

⁵⁵¹ Se: Kahhar, Tahir 1996. «Uzbek Literature». *World Literature Today* 70 (3): 611–618 & Ali, Muhammed 1996. «A Few Words about Amir Timur».

⁵⁵² Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur»: 31. Da oppgavens forfatter besøkte det samme institutt våren 2007, hevdet flere historikere de samme synspunktene under private samtaler.

⁵⁵³ Den tidligere svært innflytelsesrike Alexander Bennigsen hevdet at jadidistene, og således også det prerevolusjonære Turkestan generelt, definerte seg selv først som muslimer, og så på lokalt nivå i kontrasten mellom de farsi- og tyrkisktalende (altså en lingvistisk kontrast). Khalid derimot hevder at bevegelsen hadde et begrep om nasjon, men at; ” if the nation was central to Jadid thought, its boundaries and the manner in which it was to delineated remained in a state off flux”. Jadidistisk tanker om nasjon var ifølge Khalid verken territorielt eller politisk fast definert, men varierte fra situasjon og kontekst i henhold til kulturelle faktorer. Men i den nasjonsforståelsen som jadidistene la til grunn lå det i det minste to kriterier. Det første var et utvidet begrep om en tilhørighet til tyrkiske muslimer i det russiske imperiet (ofte kalt pantyrkisme), og en mer innsnevret til muslimsk identitet i Turkestan. Behbudi, Gaprinski og de andre jadidistene anså den multikulturelle verden som naturlig, hvor europeiske nasjonalromantiske ideer ikke var kjent. Bennigsen, Alexander & Lemercier-Quelquejay, Chantal 1967. *Islam in the Soviet Union*. London: Pall Mall Press: 47 & Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*: 184. Se også: Fagner, Bert G. 1994. *The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks*; Baldauf, Ingeborg 1991. «Some Thoughts on the Making of the Uzbek Nation» & Schoeberlein-Engel, John 1996. «The Prospects for Uzbek National Identity». *Central Asian Monitor*, 5 (2): 12–20.

democratic progressive movement in Turkestan” skriver historikeren M. Kenjaev.⁵⁵⁴ I dette utdraget sees konturene av de mest sentrale funksjonene til historiebruken av jadidismen etter 1991; som skapere av en moderne usbekisk identitet, de fremste historieske agentene for ”nasjonalfrigjøringen” og som offer for sovjetrussisk politikk. Dette kapitlet skal først se på dette nasjonale aspektet for så å vurdere de statsbyggende og postkoloniale aspektene.⁵⁵⁵

Nasjonens førere?

I sin artikkel om jadidismens historiografi de første årene etter uavhengighet, innleder Dilorom Alimova med å oppklare sentrale vurderinger av jadidismen i den postsovjetiske republikken, som samtidig også inneholder referanser til ”nasjonal uavhengighetsideologi”:

Uzbekistan’s progress on the way of independence created conditions for understanding the basic roots of the struggle in the region for independence and liberty, and also made it possible to conduct objective studying of the formation of national ideology of independence from a historic point of view... It is known, that during the Soviet period, the heroic sides of fighting of the Central Asian people were forgotten or specially distorted. At present, during the transition period, when historical truth needs to be restudied, conditions for re-comprehension of previous approaches and positions in the studying of national-liberating movement in this region and its social-political reasons have been created. Today thanks to the attempts of the scholars of our Native Land this problem has gotten new principal views and approaches.⁵⁵⁶

Som det fremgår av sitatet var altså jadidistene blitt definert som skapere av den såkalte “nasjonale uavhengighetsideologien”. Sekundært refererer hun til jadidismen som skapere av både den moderne usbekiske intellektuelle tradisjonen, og den moderne fortolkningen av nasjonalitet i området. Ifølge Alimova hadde også jadidistene vært protagonister for de ”mest progressive sosiale og nasjonale manifestasjoner i verden i tiden rundt århundreskiftet”.⁵⁵⁷ I tillegg hevdet Alimova, hadde jadidistene skapt en idé om en nasjonal uavhengighet og i hvilken form og substans denne skulle ha. Hun skriver: “The value and significance of this movement for the history of our people is that they established the basis of national

⁵⁵⁴ Kenjaev, M.D 1997. *Izuchenie istorii turkestanskogo djadidizma v Uzbekistane v period nezavisimosti*: 2.

⁵⁵⁵ Det må bemerkes, at til tross for at enkelte vestlige forskere, blant andre Roy og Kurzman, har hevdet at jadidismen hadde et negativt omdømme i Usbekistan etter 1991, så er ikke dette riktig. Se: Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation» & Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*. Bare fra det historiske instituttet i Tasjkent ble det på 1990-tallet trykket en lang rekke artikler og bøker som omtalte jadidismen og jadidistene positivt. For en liste over publikasjoner, se: Kenjaev, M.D 1997. *Izuchenie istorii turkestanskogo djadidizma v Uzbekistane v period nezavisimosti*.

⁵⁵⁶ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarixchisi talqinida (Jadidism by the historians of the independence)*, i *Uzbekiston tarihi: yangi nigoh. Jadidlar harakatidan mustaqillikka qadar (Uzbekistan’s history: new pages. From the Jadidism movement to national independence)*. Tasjkent: El’dinur: 3.

⁵⁵⁷ Ibid.

independence.”⁵⁵⁸ Tilsynelatende kunne et slikt syn dementere opphavsteorien, men i den teleologiske forståelsesrammen som ble lagt til grunn var det ikke nødvendigvis slik, da den fulle oppblomstringen av nasjonen var en trinnvis prosess. Jadidistenes opplysning ble således tolket som et av disse stegene. En annen usbekisk historiker, Nazif Sjahrani aksepterte også at jadidistene representerte det første steg på veien til en modernistisk forståelse av nasjonen.⁵⁵⁹ Men et viktig premiss for et slikt syn, som også Sjahrani nevner, var at jadidismens modernitet lå først og fremst på det kulturelle plan og sekundært på det politiske. Ifølge både Sjahrani og Alimova ville realiseringen av statsdannelse vært den naturlige evolusjonen hvis ikke revolusjonen i 1917 også hadde innebefattet Turkestan. Dette er et poeng også bemerket av Khalid: “To a considerable extent, contemporary official discourse disown the Soviet past, preferring to see the Soviet period, especially in its early decades, as a period of a failed national-liberating struggle followed by colonial exploitation.”⁵⁶⁰ Som det fremgår av kildene, kan Khalids syn sies å være gyldig. Både Alimova og Kenjaev hevdet at den etniske konsolideringen ville ha blitt materialisert uten sovjetisk hjelp og at de fremte agentene i dette foretagende ville vært jadidistene.

Jadidismen - politikk og statsbygging

Usbekiske historikere anså også at det var jadidistene som hadde antent en idé om en moderne usbekisk stat. Denne argumentasjonen baserte seg på at enkelte sen-jadidister i tiden rundt 1917 hadde startet å agitere for en turkestanisk stat med indre selvstyre innad i det russiske imperiet.⁵⁶¹ Henvisningen til jadidistene som ideologer, men også realiserere av ”nasjonal frigjøring” var vel innarbeidet på 1990-tallet. For eksempel: “Based on the scientific researches we can note that the djadids participated not only ideologically, but also practically in the process of the achievement national independence.”⁵⁶² Alimova hevdet at arbeidet til jadidistene hadde ført usbekerne på: ”sporet av fornyelse, reform og kampen for uavhengighet”.⁵⁶³ Men i utgangspunktet var jadidismen fremmed for politikken *per se*.⁵⁶⁴ Når

⁵⁵⁸ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarixchisi talqinida* : 10. For denne type argumentasjon, se også: Salimdjano N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhvaniya*.

⁵⁵⁹ Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self»: 345.

⁵⁶⁰ Khalid, Adeeb 2004. *Nation into History*: 144.

⁵⁶¹ At Russland senere skulle omgjøres til USSR var naturligvis ikke klart på dette tidspunktet. For om jadidismen og deres politiske aktivisme de første årene etter revolusjonen, se: Khalid, Adeeb 2001. *Nationalizing the Revolution in Central Asia*.

⁵⁶² Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarixchisi talqinida*: 5.

⁵⁶³ Alimova sitert fra: March. F. Andrew 2002. «The use and abuse of history»: 378.

⁵⁶⁴ Khalid skriver at: ”Central Asian Jadids rarely engaged in an overt struggle with the state in pursuit of political goals”. Khalid, Adeeb 1997. *Representations of Russia in Central Asian Jadid Discourse*, i Lazzerini, J.

politikken ble påtvunget jadidistene etter revolusjonen sprakk gruppen opp; noen deltok i etableringen av regjeringen i Kokand, andre kjempet med Basmatsji, mens noen dannet gruppen ”ung – bukharene” som samarbeidet med bolsjevikene i opprettelsen av den Bukharske sovjetrepublikk (se figur 1.3).⁵⁶⁵

For Karimov-regimet fungerte også jadidismen som legitimitetsskapende i den forstand at jadidistene så for seg en uavhengig, modernistisk stat i området, og således kunne Karimov hevde at han og det moderne usbekiske folk hadde materialisert en slik verdi. Moderniserings- og opplysningsprogrammet til jadidismen kunne nok fungert som en mal for den nye statens eget ønske om modernisering, og ble også fremstilt slik i historieskriving. Samtidig tok jadidismen ideer fra både sitt eget samfunn og europeiske (fortrinnsvis fra det Ottomanske og Russiske riket), med et mål å sette ut i livet vestlig teknologi og forfatningsfilosofi i kombinasjon med lokale skikker og behov.⁵⁶⁶ Det moderne Usbekistan under ledelse av Karimov, hadde på samme måte definert staten som en symbiose mellom det europeiske og asiatiske.⁵⁶⁷ Til tross for jadidismens sterke modernistiske tankegods var dette mer nedtonet i postsovjetisk forskningslitteratur og ble istedet balansert opp med tolkinger nærmere knyttet til samtidens politiske behov. Dette kan nok være resultat av et politisk press, hvor et *for* sterkt fokus på en velfungerende rettstat, maktdeling, et opplyst og velfungerende skoleverk etc., kunne bli tolket som en indirekte kritikk mot det diktatoriske regimet til Islam Karimov. På den annen side var ikke disse ideene helt fraværende, hvilket kan tolkes dit hen at de ble brukt som retorisk regimelegitimerende demokratipropaganda. En slik vinkling vises gjennom referanser til jadidismens: ”activity and their role in the democratic processes in Turkestan”.⁵⁶⁸ Samtidig er det ingen tvil om at flere av Fitrats arbeider inneholder indirekte kritikk av styre og regime, kritikk som var like gyldig på 1990-tallet som Fitrats samtid rundt 1910. Fitrat oppfordret i sin tekst *Munazira (Krangelen)* fra 1909, emiren av Bukhara til å forbedre den trasige tilstanden til samfunnets innbyggere og å fokusere på utdanning for de unge.⁵⁶⁹ Noen år senere skulle også Fitrat agitere og handle for voldelig revolusjon mot det inkompetente styre til den siste emiren Alim Khan. Faktisk er det mulig å hevde at jadidismen var opposisjonell i sin natur i den grad at dens kamp var formulert som en kritikk mot

Edwards (red.) m.fl. *Russia's Orient. Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press: 189.

⁵⁶⁵ Parallell til ung– tyrkerne i Istanbul. Merk at Bukhara både var en by, men først og fremst et emirat som i dag utgjør kjernen av Usbekistan (se figur 1.2). Se: Khalid, Adeeb 2001. *Nationalizing the Revolution in Central Asia*. & Carrère d'Encausse, Hélène 1988. *Islam and the Russian Empire*.

⁵⁶⁶ Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*.

⁵⁶⁷ Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*.

⁵⁶⁸ Kenjaev, M.D 1997. *Izuchenie istorii turkestarskogo djadidizma v Uzbekistane v period nezavisimosti*: 3.

⁵⁶⁹ Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 88.

tsarstyre.⁵⁷⁰ Så på mange måter overtok Karimov en historiografisk arv han nok kunne ha et ambivalent forhold til. Men sentralasiatiske akademikere hadde sett med beundring på jadidismen gjennom sovjettiden. Derfor skyldtes nok sentrale plassering av jadidistenes i offisiell historieskriving et press fra intelligentsiaen, som nok på flere måter identifiserte seg selv med reformbevegelsen.⁵⁷¹ Samtidig hadde (som kapittel 3 har vist) rehabiliteringen av Fitrat og den store oppmerksomheten rundt denne prosessen, skapt en historie som var vanskelig å ignorere. Allworth har på sin side hevdet at Karimov-regimet hadde et ambivalent forhold til jadidismen fordi det var et såpass stort gap i sentrale politiske vurderinger mellom de to gruppene. ”The Jadids stood for two forms of social and political organisation which so greatly contrast with the arrangements persisting in the 1990s that the reformist’ ideas appear almost as recommendations for change in the post-soviet period” skriver Allworth.⁵⁷² Poenget hans er nettopp forskjellen mellom jadidismens multinasjonale identitetsforståelse i kontrast til den innadvendte territoriale nasjonalismen til Karimov, og at jadidistene generelt så for seg et samfunn svært ulikt det styrt av Karimov. Som oppgaven allerede har bemerket, har Allworth rett når det gjelder det rent politiske. Angående selve statsdannelsen og nasjonens fundament var nok kontrastene svakere enn det Allworth fremstiller det som. Han tar utgangspunkt i at regimet baserte seg på en mer etnisk nasjonalitetsdefinisjon enn det faktisk gjorde. For selv om regimet og jadidistenes nasjonalitetsforståelse ikke var synonyme, delte de verdien om en mer sivil statsdannelse og begge anså et multietnisk samfunn som naturlig.

En postkolonial reaksjon

Det kan også være mulig å hevde at ”frigjøring” refererer til en uforfylt kamp om autonomi for Turkestan fra russere og bolsjeviker. Dette føyer seg inn i en postkolonial funksjon for historiebruken ved å distansere seg og ta et oppgjør med kolonistyre fra St. Petersburg og Moskva. Alimova skriver om jadidismen at:

It was a movement which met the requirements of the region’s population and it was able to satisfy the needs of social development. Djadidism passed the way of development from the enlightening movement to a strong political trend. The disastrous situation of the masses under the colonial yoke...stimulated djadids to seek the ways of region’s economic development....They showed not only in theory the necessity of these reforms, but also conducted wide practical measures on the realization of their ideas in this direction: new methods schools were opened, libraries were established.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*.

⁵⁷¹ Dette kan nok i høy grad også ha gjeldt historiekjerne, ettersom jadidismen sådde de første frø for en moderne historieskrivning i Sentral-Asia. Se:Khalid, Adeeb 2004. *Nation into History*.

⁵⁷² Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*: 89.

⁵⁷³ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarihchisi talqinida*: 3.

Også i en artikkel av Kenjaev finnes en rekke referanser til jadidismens frigjørende natur, som for eksempel: “Den tyrkiske nasjonalfrigjørende bevegelsen som representanter for den lokale intelligentsiaen mot kolonialismen”.⁵⁷⁴ Dette berører mye av selve legitimitetsgrunnlaget til Karimov-regimet, som begrunnet mye av sitt politiske fundament i opposisjon mot Moskva de siste årene av Sovjetunionens eksistens. I samme tekst av Alimova fra 1998 kan det leses: “[The] Djadids realised the necessity of the struggle for the independence and autonomy, and began actively and ruthlessly to criticize colonialism”.⁵⁷⁵ Sitatet til Alimova viser hvordan jadidismen ble tolket som en folkelig og demokratisk bevegelse, som ”møtte kravene fra regionens befolkning”.⁵⁷⁶ Her følger det både en forklaring av den lokale forståelsen av begrepet demokrati, men det skapes også en normativ parallell mellom jadidismen og styre til Karimov som begge demokratiske.

Som med Fitrat under *glasnost* fungerte etter 1991 jadidistene som martyrsymbol for tiden under sovjetisk kolonistyre.⁵⁷⁷ Etter 1991 ble flesteparten av de viktigste jadidistenes verker (re)publisert, hvis brorpart inkluderer en rekke anti-russiske og anti-imperialistiske innslag. Men ifølge Kara, har de litteraturkritikerne og historikerne som engasjerte seg i spørsmålet om Fitrats ord og handlinger, langt på vei analysert Fitrats verker utenfor hans egen kontekst, og har ukritisk tatt han til inntekt for en anti-russisk diskurs slik at han blir et symbol for ”nasjonalfrigjøring og nasjonal oppvåkning”.⁵⁷⁸ Like fullt, hevder Kara, brukte de også Fitrat og Sjøplan og jadidismen generelt til å kritisere Sovjetunionen i sin helhet. Maim Karimov screw for example I sin biografi om Sjøplan fra 1994 at: “these Turkestan leaders aimed to awaken the peoples [of Turkistan] against colonial Russian-Soviet rule. For this reason, the Bolshevik government considered their educational and social activities as a threat to the colonial regime.”⁵⁷⁹ Slik retorikk er for øvrig med på å bekrefte tesen om en sovjetisk arv som kun vurderer historiske aktører og hendelser som enten gode eller dårlige.⁵⁸⁰ Og som i andre postkoloniale diskurser ble altså metropolens vokabular brukt til å dekonstruere og

⁵⁷⁴ Kenjaev, M.D. 1997. *Izuchenie istorii turkestanskogo djadidizma v Uzbekistane v period nezavisimosti*: 2.

⁵⁷⁵ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarixchisi talqinida*: 9.

⁵⁷⁶ Ibid.: 3.

⁵⁷⁷ Det bør nevnes at Khalid hevder jadidistene hadde et ambivalent, om ikke et reservert positivt syn på russerne og tsarimperiet. Og deres krav om modernisering kan nok sees som en reaksjon på møte med den industrialiserte russiske overmakten. Samtidig søkte få jadidister løsrivelse av Turkestan før revolusjonen. Se: Khalid, Adeeb 1997. *Representations of Russia in Central Asian Jadid Discourse*.

⁵⁷⁸ Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 134–136.

⁵⁷⁹ Naim Karimov sitert i Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 135.

⁵⁸⁰ Forholdet mellom bolsjevikene og lokalbefolkningen var mer nyansert i de første tiårene etter revolusjonen enn hva moderne usbekisk historieskrivningen hevdet. Se spesielt Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations»; Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*; Carlisle, S., Donald 1994. *Soviet Uzbekistan: State and Nation in Historical Perspective*.

kritisere ens egen koloniale fortid.⁵⁸¹ Samtidig hadde jadidistenes intellektuelle arv blitt nektet befolkningen i UzSSR. Den sovjetiske historiske fremstilling av Usbekistan var såpass marginalisert at historikerne etter Gorbatsjov derfor søkte til jadidismen for selvhevdelse og et historiografisk startpunkt.⁵⁸² Ved å fornekte usbekerne en hyllest til jadidismen, nektet Moskva også usbekerne en moderne intellektuell historie. Så det reverserte synet etter 1991 kan tolkes som en nasjonalistisk, intellektuell selvhevdende reaksjon på den tidligere fremstillingen. Jadidistene som skapere av en moderne usbekisk kultur og en usbekisk bevissthet ble også fremhevet.⁵⁸³ Moderniseringsprogrammet de bygde på, med aviser, moderne skoler, et opplyst rettsapparat, etc., fungerte også som usbekisk selvhevdelse, for eksempel som et motsvar mot den kritikken usbekerne opplevde under de siste årene av Sovjetunionen. Fitrat under sin tid som utdanningsminister hadde også vært med på å skape det moderne usbekiske språket. Sistnevnte hadde også vært en forkjemper for Tsjagatai, en kultur og et skriftspråk som tidsmessig korresponderte med Karimovs usbekiske gullalder på 1400-tallet.⁵⁸⁴ Og til slutt, den postkoloniale reaksjonen blir understreket ved det sterke bruddet mellom sovjettiden og perioden etter 1991. Jadidistene hadde vært ”ikke-personer” under sovjetisk styre, mens de nå ble fremstilt som protagonister for den usbekiske nasjons- og statsdannelse. Ved å identifisere seg såpass sterkt med jadidismen og fremhevelsen av de som de store nasjons- og statsbyggerne, nedtonet Karimov-regimet Sovjetunionens betydning.

5.4 Den Autonome Regjeringen i Kokand 1918 og Basmatsji

I postsovjetisk usbekisk historieskriving ble ofte regjeringen i Kokand og Basmatsji tolket som en forlengelse av jadidismen. Dette falt tilbake på det vinklingsgrunnlaget historiefaget hadde etter 1991. Som vist i kapitlet om jadidismen ble betegnelsen nasjonalfrigjørende brukt som et metodisk utgangspunkt om hendelser og bevegelser i tiden 1890-1920 (1924). Vestlige forskere har derimot ansett det slik at revolusjonen kvelte jadidismen.⁵⁸⁵ Enkelte jadidister, da spesielt Fitrat, var aktive i den nye sovjetregjeringen, mens andre kjempet for realisering for jadidistiske ideer i regjeringen i Kokand. I forlengelsen av at usbekisk historiografi på 1990-tallet hadde definert jadidistene som skapere av den moderne usbekiske nasjonalitetsforståelsen, anså også historieskrivingen på 1990-tallet regjeringen i Kokand og senere Basmatsji for de som forsøkte å virkeliggjøre en slik idè. Så i dette kapitlet vil

⁵⁸¹ For eksempler fra andre postkoloniale samfunn, se: Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*.

⁵⁸² Se også: Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self».

⁵⁸³ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarixchisi talqinida*: 3.

⁵⁸⁴ Om Fitrat og Tsjagatai, Se: Baldauf, Ingeborg 1992. *'Kraevedeni' and Uzbek National Consciousness*.

⁵⁸⁵ Se for eksempel: d'Encausse, Hélène Carrère 1998. *Islam and the Russian Empire. Reform and Revolution in Central Asia*. London: I.B.Tauris & Co Ltd. & Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform*.

oppgaven redegjøre for historiebruken om de to nevnte hendelser i henhold til den nasjonalfrigjørende diskursen. I tillegg skal det også fokuseres på postkoloniale elementer, som gjennom en politisert heltefremstilling av Basmatsji og den autonome regjeringen i Kokand har forsøkt å distansere seg fra den sovjetiske arven.

Basmatsji

Det var bolsjevikene som først benyttet betegnelsen Basmatsji for geriljabevegelsen i Turkestan etter revolusjonen. På tyrkisk betyr Basmatsji røver eller banditt.⁵⁸⁶ Sovjetisk propaganda tok opp dette navnet for å gi geriljabevegelsen en negativ klang. Betegnelsen Basmatsjil ble også brukt lokalt, ettersom det under de kaotiske årene fra 1917 til 1921 var en rekke røverbander i Ferganadalen, hvis altså noen kjempet mot bolsjevikene.⁵⁸⁷ På 1990-tallet ønsket derfor enkelte usbekiske historikere å gi Basmatsji et annet navn; nemlig "*istiqlolchilik harakati*" (frihetsbevegelsen – SS).⁵⁸⁸ En konferanse arrangert av det usbekiske vitenskapsakademiet og tidsskriftet *Sharq yulduzi* i 1994 debatterte dette spørsmålet, og ulike syn ble presentert uten at en tydelig konsensus ble oppnådd.⁵⁸⁹ Etter 1994 ble likevel begge disse betegnelsene brukt. Året etter argumenterte historikeren Kakhramon Radjabov (som hadde ledet konferansen i 1994) for navnskifte, ved å hevde at: "the terms "*bosmachi*" and "*bosmachilik*" were devised by the soviet chauvinist and nationalists, who wanted to falsify the national liberating movement, [og] to misrepresent the bloody fighting of our ancestors against tsarist Russian domination and the bolsheviks' power".⁵⁹⁰ For øvrig mente enkelte forskere, som for eksempel Sotimjon Kholboev, at selv om de anså Basmatsji for å være en frihetsbevegelse, hevdet de at denne betegnelsen ikke var adekvat fordi den ikke gjorde en distinksjon mellom Basmatsji og de andre nasjonalfrigjørende bevegelsene (for eksempel jadidismen).⁵⁹¹

I denne debatten om betegnelser sees likevel konturene av den bredere konsensus i historiemiljøet om tolkningen av Basmatsji. Fokuset var på Basmatsji som nasjonale

⁵⁸⁶ Broxup, Marie 1983. «The Basmachi».

⁵⁸⁷ Marshall, Alexander 2003. *Turkfront: Frunze and the development of Soviet counter-insurgency in Central Asia* i Everett-Heath, Tom (red.) m.fl. *Central Asia: Aspects of Tradition*. London: RoutledgeCurzon, & Olcott, Martha B. 1983 «The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24».

⁵⁸⁸ Radjabov, Kakhramon, 1995. «Bosmachini qanday baholash kerak?» (How should we evaluate basmachi?). Del 1 *Fan va turmush*, 62 (3): 28-29: 28.

⁵⁸⁹ Ziayeva, Dono Khamidovna. 1999. «Problemy istorii kolonial'nogo i sovetskogo perioda v sisteme izucheniya Instituta Istorii»: 40.

⁵⁹⁰ Radjabov, Kakhramon, 1995. «Bosmachini qanday baholash kerak?»: 28. Det skal bemerkes at på denne tiden var Radjabov en anerkjent historiker. Blant annet skulle han senere sammen med Alimova skrive historiebøkene for bruk i skoleverket.

⁵⁹¹ Kholboev, Sotimjon 1995. «Bosmachini qanday baholash kerak?» (How should we evaluate basmachi?) Del 2. *Fan va turmush*, 62 (3): 28-29: 29.

frigjøringshelter som hadde kjempet og falt for fedrelandet. Og temperaturen i omtalen av Basmatsji kunne nok nå høyder ofte uvanlig i forskningslitteraturen. Kakhramon Radjabov skrev i en artikkel fra 1996 om Basmatsji i Ferganadalen at:

Actually this movement would have appeared even if the Turkestan autonomy had not been defeated or even if this government had not been formed, because this was a natural process. Because the population of Fergana-valley never had any fear of conquerors or some another foreign forces. From ancient times this people were very brave and independent. Beginning from the time of autonomy's announcement they began to hope to become independent. But after the national government of Turkistan's population were destroyed, their national pride was splintered.⁵⁹²

Radjabovs artikkel omhandler *korbashis* (lokale stammeledere) og deres roller og gjerninger under Basmatsji, som samlet en ”masse bevegelse” med ”nasjonal karakter” som kjempet mot det ”imperialistiske regimet til bolsjevikene”.⁵⁹³ Artikkelen er mer deskriptiv enn en vitenskapelig analyse av Basmatsji, men den omfavner mye av den type retorikk og betegnelser som karakteriserte mye av historiefremstillingen på tidlig 1990-tallet om emnet. Basmatsjis folkelige og demokratiske karakter ble vektlagt, nettopp for å fremstille opprøret som en nasjonal bevegelse, hvor folket samlet seg mot en fremmed motstander. I samme artikkel skriver Radjabov: “There were representatives of all estates in the troops of Madaminbek. Besides ordinary men it was usual to meet religious, Muslim men and mullahs, tradesmen, peasantry, grocery men, former workers of tsarist power and soviet organs”.⁵⁹⁴

I tillegg til henvisningen til Madamin Bek som ledet opprøret (med en parallell til samtiden hvor Karimov ledet folket i en vanskelig overgangsperiode), avdekker fremstillingen en tankegang som ønsket å gjenopprette en nasjonal stolthet, ved å snu en periode av ydmykelse, til en diskurs om helter som ofret livet for fedrelandet. En slik offerdiskurs om nasjonale helter som har ofret sitt liv til fedrelandet er universal, og dekker sosiale og politiske behov i samfunnet. Teoretisk passer en slik vinkling inn i A. Smiths liste over fellesnevnerne for nasjonalistiske historietolkninger. Her passer Basmatsji inn i henholdsvis punkt 5 og 7, nemlig: ”A myth of liberation, i.e. how we were freed”(5), og ”A myth of

⁵⁹² Radjabov, Kakhramon 1996. *Fargona vodiysidagi istiqloqlchilik harakati yulboshchilari 1918 fevral'-avgust*, (*The Leaders of the Freedom-movement (istiqloqlchilik) in Fergana, February – August 1918*), i Alimova, Dilorom (red.) m.fl. *Turkiston mustaqilligi va birligi uchun kurash sahifalaridan (Some aspects of the struggle for Turkistan's independence and unity)*. Artikler fra et symposium. Tasjkent: 52. Når det gjelder denne artikkelen, ble den publisert i en antologi med bidrag fra en rekke kjente historikere og andre vitenskapsmenn. Den var også delvis utgitt av historisk institutt i Tasjkent, noe som gir boken et offisielt preg. Det har vært grunn til å presisere dette ettersom tonen er såpass polemisk og ensidig.

⁵⁹³ Radjabov, Kakhramon 1996. *Fargona vodiysidagi istiqloqlchilik harakati yulboshchilari 1918 fevral'-avgust*: 53.

⁵⁹⁴ Radjabov, Kakhramon 1996. *Fargona vodiysidagi istiqloqlchilik harakati yulboshchilari 1918 fevral'-avgust*: 58. Madaminbek var en av de viktigste lederne av Basmatsji i Ferganadalen, før han ble drept av den røde arme i 1921. Se: Fraser, Glenda 1987. «Basmachi I». *Central Asian Survey*, 6 (1): 1–73 & Fraser, Glenda 1987. «Basmachi II». *Central Asian Survey*, 6 (2): 7–42.

decline, i.e. how we decayed and were conquered(7)”.⁵⁹⁵ En slik type vinkling har klare nasjonsbyggende ambisjoner, hvor den samler et folk mot en fremmed overmakt. Det som kan virke særskilt i denne sammenhengen er nettopp at folket ikke klarte å frigjøre seg (se punkt fem), men gikk til punkt syv; nemlig innlemmingen i Sovjetunionen. Som tidligere påpekt, samlet ikke befolkningen i UzSSR seg under en frigjøringsparole under *glasnost*, men ble isteden gitt uavhengighet uten å ha kjempet for den. Likevel gir en slik fremstilling mening, ettersom den skaper en type offermentalitet og hvor hele befolkningen inkluderes i en kollektiv bevegelse. En slik historiebruk er da også hyppig brukt i flere andre postkoloniale land.⁵⁹⁶ I fraværet av frigjøringshelter fra 1991, kan det derfor være grunn til å hevde at Karimovs regime og kulturarbeiderne i Usbekistan anvendte Basmatsji, og til dels også den autonome regjeringen i Kokand, i et slikt nasjonsbyggende henseende. Det kan også være grunn til å hevde at kanskje i motsetning til både den Autonome Regjeringen i Kokand (og for øvrig også jadidismen), som på mange måter var et eliteprosjekt, berørte Basmatsji så å si hele befolkningen i Turkestan. Motstanden til Basmatsji ble også rettet mot sovjetkommunismen, et styre Karimov og den usbekiske politiske elite definerte seg i opposisjon mot.⁵⁹⁷ Som nevnt berører ikke Radjabov selve årsaken(e) til Basmatsji direkte, men hevder implisitt at opprøret var en reaksjon til bolsjevikenes politikk i Turkestan. Et synspunkt som også deles av Alimova.⁵⁹⁸ Det er grunn til å tro at den versjonen som ble presentert i 1990 av Khasanov, nemlig at Basmatsji var en direkte konsekvens av bolsjevikenes politikk, fortsatt ble regnet som valid.⁵⁹⁹ Spesielt med tanke på hvor eksplisitt kritikken mot bolsjevikene var etter 1991 sammenlignet med årene rett før.

Den Autonome Regjeringen i Kokand

Den Autonome regjeringen i Kokand og Basmatsji hadde som nevnt tidligere to noe ulike roller i den karimske historiebruken. Basmatsji nærte opp under populære minner om motstand og offer i en klar nasjonsbyggende misjon. Med den Autonome Regjeringen i Kokand derimot, var vinklingen mer opp mot en statslegitimerende ambisjon. Det kan virke som om regjeringen i Kokand fungerte som et symbol for en uforfylt statsdannelse som var blitt splintret av bolsjevikene den 18. og 19. februar 1918. Videre kan det virke som om at

⁵⁹⁵ Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*: 192.

⁵⁹⁶ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*.

⁵⁹⁷ Effekten av denne bruken av Basmatsji ble ytterligere forsterket da mye tyder på at under sovjetisk styre forble Basmatsji en del av det folkelige minne i Usbekistan. Se: Olcott, B, Martha 1983 «The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-1924». *Soviet Studies*. 23 (3): 352–369.

⁵⁹⁸ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarihhisi talqinida*.

⁵⁹⁹ For Khasanovs artikkel, se side 57.

usbekiske historikere anså regjeringen i Kokand som en forlengelse av de statsdannende ideene til jadidismen som ble aktualisert etter revolusjonen i 1917 og opprettelsen av Turksovnakrom i Tasjkent. Alimova skriver at: “Among the main points in the activity of djadids...was defending the political, economic and national interests of Turkestan’s local population. This idea was the most important task beginning from spring and summer 1917 until the collapse of the Kokand autonomy”.⁶⁰⁰

Også når det gjelder regjeringen i Kokand vektlegges den brede befolkningsmessige deltagelsen. I de gjennomgåtte artikler har det vært et underliggende begrep om det modernistiske og den demokratiske konstitusjonen til regjeringen i Kokand. Dette var i sterk kontrast til sovjetisk historieskriving, som hevdet regjeringen var av borgerlig karakter, som uten folkelig støtte og hadde som mål å opprettholde egne privilegier vis-à-vis proletariatet.⁶⁰¹ Ifølge disse historikerne representerte den Autonome Regjeringen i Kokand det første progressive styret basert på moderne forfatingsmodeller i Sentral-Asia. For eksempel, blant:

...the most important questions were the creation of supreme ruling organs, the formation of courts of law, working on the laws within competence of Turkestan Federative Republic. A republican type of state-ruling was chosen as the most acceptable. Creation of a democratic society, in which democratic rights and liberties had to be defended by a constitution became of high priority. At his time one of the main purposes of djadids was putting forward principle about the equality of all Turkestan people before the law.⁶⁰²

Fremhevelsen av det juridiske og emansiperende om regjeringen i Kokand kan tolkes som en normativ og retningsgivende referanse til samtiden. Slik som jadidismen hadde vært intellektuelt og nasjonalt moderniserende, kunne usbekisk historie også vise til en moderne statsforfatning som grunnlag og legitimitet til en egen moderne stat etter 1991. Samtidig kunne det tolkes inn legitimitetsskapende aspekter ved selve statsdannelsen. Ikke bare hadde regjeringen i Kokand vært en moderne statsdannelse, men den Autonome Regjeringen i Kokand hadde vært en stat i sin egen rett. Altså tolket usbekiske historikere det slik, at en moderne usbekisk stat ikke kun var et resultat av bolsjevikenes kartoppteining på 1920-tallet, for en moderne stat hadde vært allerede vært forsøkt etablert på lokalt initiativ. Således hadde en usbekisk stat en historisk eksistensrett.

⁶⁰⁰ Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarihchisi talqinida*: 7.

⁶⁰¹ Se: Gafurov, B.G. (red.) m.fl.1969. *Asia in Soviet Studies*.

⁶⁰² Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarihchisi talqinida*: 9.

5.5 Fremstillingen av revolusjonen og sovjetisk styre

120 år under med russisk styre preget Usbekistan, og forholdet til Russland var av stor betydning. Men til tross for de nære kulturelle (og til dels også politiske bilaterale) båndene mellom Usbekistan og Russland etter 1991, var det en tidvis sterk antisovjetisk historieskriving i tiden etter 1991.⁶⁰³ Den såkalte “vennskapsteorien” hadde lenge blitt kritisert og innlemming i tsarrussland var allerede i 1990 revurdert fra en “tilsluting” til en “erobring”. Dette kapitlet vil redegjøre for sentrale deler av antisovjetisk kritikk etter 1991 og forklare motivasjoner bak kritikk mot sovjetstyret.

Et sentralt vinklingspunkt i forholdet til den tidligere kolonimakten, var at den hadde hindret realiseringen av den såkalte nasjonale frigjøringen. R. Abdullaevs artikkel om begivenhetene i Turkestan i 1917 konkretiserer en slik holdning.⁶⁰⁴ Artikkelen tar for seg maktkampen i Tasjkent 1917 mellom ulike lokale og revolusjonære fraksjoner, og setter denne kampen i sammenheng med en konferanse holdt av muslimer i det russiske imperiet samme år angående muslimenes territorielle, politiske og kulturelle fremtidige relasjon til den oppkommende sovjetmakten.⁶⁰⁵ I den "første muslimske all-russiske kongress" i Moskva mars 1917 vedtok delegatene en resolusjon for et sterkt indre selvstyre under et føderalt sovjetisk styre.⁶⁰⁶ Dette tar Abdullaev til inntekt for en sterk nasjonsskapende idé blant den muslimske befolkningen i Turkestan før 1917, og derav hevder han, nektet bolsjevikene Turkestans befolkning en utvikling, som ifølge han, ville vært naturlig. Abdullaev skriver at: ”The participants of the national movement... wished the prompt realization of their long-awaited aspirations and did not want to be simply the objects of somebody’s policy”.⁶⁰⁷ Artikkelen kritiserer også Sovnarkom i Tasjkent, hvor ekskluderingen av lokale politiske initiativ i Tasjkent i 1917 fremstilles som et symbol for sovjetisk politikk i sin helhet.⁶⁰⁸ Abdullaev påpeker også at bolsjevikenes nektet å realisere deres lovnad om nasjonenes rett til

⁶⁰³ Om forholdet mellom Usbekistan og Russland etter 1991, se: Syroezhkin, Konstantin 2005. *Russia: On the Path to Empire?* i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia: At the End of the Transition*. Armonk N.Y.: M.E. Sharpe & Blank, J. Stephen 1997. *Russia and china in Central Asia*, i Blank, J. Stephen & Rubinstein Z. Alvin (red.) m.fl. *Imperial Decline: Russia’s Changing Role in Asia*. Durham & London: Duke University Press.

⁶⁰⁴ Abdullaev, R.M. 1993. «Iz istorii osvoboditel’ nogo dvizheniya v Turkestane posle Fevralya 1917 goda». (From the history of liberating movement in Turkestan after February 1917). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane, (ONU)*, 37 (4): 49–53.

⁶⁰⁵ For mer, se Khalid, Adeeb 1996. «Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan». *Slavic Review* 55 (2): 270–296 & Keller, Shoshana 2003. «The Central Asian Bureau, an essential tool in governing Soviet Turkestan». *Central Asian Survey* 22 (2/3): 281–297.

⁶⁰⁶ Resolusjonen lyder: "...the form of state system of Russia, [som] best of all provides the interest of the Muslim nationalities, is the democratic republic on national and territorial and federal levels [hvor nasjonene] shall enjoy national and cultural autonomy”. Abdullaev, R.M. 1993. «Iz istorii osvoboditel’ nogo dvizheniya v Turkestane posle Fevralya 1917 goda»: 50.

⁶⁰⁷ Abdullaev, R.M. 1993. «Iz istorii osvoboditel’ nogo dvizheniya v Turkestane posle Fevralya 1917 goda»: 53.

⁶⁰⁸ For mer om Sovnarkom i Tasjkent, se: Broxup, Marie 1983. «The Basmachi».

selvbestemmelse.⁶⁰⁹ Han føyer seg dermed inn i rekken av historikere som anså sovjettiden som en tid av urealisert nasjonalfrigjøring. Han følger opp med å hevde at sovjetisk politikk i Turkestan i realiteten kun var en *russisk* politikk.⁶¹⁰ Et sentralt element som også er relevant i forhold til postsovjetisk regimelegitimering, var å fremstille kongressen som agenter for ”realization of democratic freedoms“, som da stod i motsetning til sovjetkommunismens diktatur.⁶¹¹ I en artikkel fra 1996 finnes også en referanse til de nasjonale demokratiske kreftene. Radjabovs skriver:

The October revolution in Petrograd carried out by Bolsheviks did not come up to the expectations of Turkestan’s population for liberty and freedom. The declarations of the Bolshevik leaders Lenin and Stalin about the rights of the people to determine their own future in reality turned out to be a simple bundle of propaganda papers. Over half a century of Russia’s colonial domination in Turkestan did not finish with the evens of 1918, only the masks were changed.⁶¹²

Det ble altså formulert et forskningsmessig og politisk standpunkt som hevdet at Usbeksitans inkoorporering i det sovjetiske politiske system alt i alt ikke var mer enn en forlengelse av tsarimperiet.⁶¹³ Radjabov skriver at: “Gradually the population began to realize that the words of Bolsheviks were tales, and instead of independence they brought only promises and slogans...history proves that Bolsheviks were the continuation of tsarist Russia’s policy in Turkistan”.⁶¹⁴ En årsaksforklaring for denne type historieforståelse er en type universal postkolonial reaksjon som fremhever tapet av egenrådighet under fremmed styre.⁶¹⁵ Et slikt tap hevder antikonionale nasjonalister, medfører også undertrykking av den lokale kulturen, og en postkolonial diskurs vil således promotere den opprinnelige nasjonale kulturen som det hevdes hadde blitt bevart under kolonitidens ”dormancy“.⁶¹⁶

Den gjentagende kritikken mot bolsjevikene speiles også i spørsmålet om grensetrekkingen på 1920-tallet. I en artikkel av N.M. Salimdjanov fra 1996 blir grensetrekkingen omtalt som: “kunstig”.⁶¹⁷ Konsekvensene av grensetrekkingen var ifølge Salimdjanov at bolsjevikenes politikk “ruthlessly destroyed the basic foundations of life,

⁶⁰⁹ For denne erklæringen, se side 56.

⁶¹⁰ Abdullaev, R.M. 1993. «Iz istorii osvoboditel’nogo dvizheniya v Turkestane posle Fevralya 1917 goda»:

⁶¹¹ Ibid.: 50.

⁶¹² Radjabov, Kakhramon 1996. *Fargona vodiysidagi istiqloqlolchilik harakati yulboshchilari 1918 fevral’-avgust* : 52.

⁶¹³ Se også: Ivanov, V.A. 1998 *Russkiy vopros v Turkestane (na primere istoricheskoy literature 20 veka. (The Russian question in Turkestan (on the example of historical literature of the 20th century).* Ph.D Thesis Tasjkent Institute of History, autoreferat.

⁶¹⁴ Radjabov, Kakhramon 1996. *Fargona vodiysidagi istiqloqlolchilik harakati yulboshchilari 1918 fevral’-avgust* : 52.

⁶¹⁵ Se: Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage».

⁶¹⁶ Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments*. “Dormancy” er et uttrykk tatt fra March: March. F.

Andrew 2002. «The use and abuse of history».

⁶¹⁷ Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional’nogo gosudarstvennogo razmezhivaniya*: 77.

destruction of cultural wealth and traditions of the peoples of Turkestan, social and economic degradation, ignoring the essential needs and vital demands of people”.⁶¹⁸ Forfatteren anklager bolsjevikene for å trekke opp grensen for å fremprovosere klassemotsetninger, og for: å ”styrke en kommunistisk type av kolonialisme”.⁶¹⁹ En følge av grensetrekkingen, fortsetter Salimdjanov, var at befolkningen ikke fikk sin “suverene rett” til egen “utvikling”.⁶²⁰ Her berører også han selve formelen i historieskrivingen, nemlig den latente stats- og nasjonsfrigjøringen.

Artikkelen er den eneste som er gjennomgått som kritiserer grensetrekkingen på 1920-tallet. Det kan virke som om forfatterne enten blander sammen en generell kritikk mot sovjetstyre i sin helhet med en kritikk av grensetrekkingen eller at artikkelen implisitt kritiserer den territoriale nasjonalismen som Karimov-regimet baserte seg på. Om dette er bevisst eller ikke er ikke klart, men artikkelen inneholder også en relativt udekt kritikk av regimet på 1990-tallet.⁶²¹ Hvis sistnevnte påstand er riktig kan artikkelen tas til inntekt for et uttrykk for en etnisk, tyrkisk nasjonalisme. Artikkelforfatteren henviser også til de prerevolusjonære nasjonalistene som søkte autonomi for et multietnisk Turkestan og ikke oppdeling etter lingvistiske kriterier. At Salimdjanov kan tolkes som en tyrkisk nasjonalist vises avslutningsvis i artikkelen, hvor han beskriver grensene mellom de sentralasiatiske republikkene som ”kunstige“, som er et klassisk argument fra pantyrkister.⁶²² I tillegg kritiserer artikkelforfatteren også sovjetisk nasjonalitetspolitikk. Likevel må først og fremst artikkelen tolkes som en kritikk av sovjetisk historiografi og spesielt mot Moskvas sentraliserte politikk, på bekostning av lokalt autonomi under sovjettiden. Artikkelen føyer seg da også inn i det generelle skjemaet for postsovjetisk historieskriving, hvor fokuset på frigjøring er sentralt, nasjonen er i sentrum, og med en eksplisitt kritikk av sovjetstyre.

Hvordan passer så disse fremstillingene inn i begrepsparet nasjonsbygging og stats-og regimelegitimering? I forhold til nasjonsbygging viste denne antisovjetiske diskursen at det eksisterte konkrete nasjonsbyggende forsøk fra lokale muslimer før 1917, en diskurs som forsøkte å dementere synet om at det var bolsjevikene som bygde nasjoner i Sentral-Asia uavhengig av lokale initiativ. En slik vinkling omdanner lokale historiske aktører fra å være

⁶¹⁸ Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhvaniya*: 77.

⁶¹⁹ Både Hirsch og Martin bekrefter at en motivasjon for grensetrekkingen var å fremprovosere klassemotsetninger. Hirsch, Francine 2000. «Towards an Empire of Nations» & Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire*.

⁶²⁰ Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhvaniya*: 80.

⁶²¹ Dette er også det eneste tilfellet av en slik kritikk av styre som er funnet. Der står: ”And as we see today, the central authorities attach extremely important significance to ideological indoctrination (brain washing) of the masses”. Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhvaniya*: 81.

⁶²² Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhvaniya*: 81.

passive objekter til delaktige subjekter, aktive i skapelsen av egen fremtid. Dette er en type anti- og postkolonial diskurs som oppgaven beskrev innledningsvis, som forsøker å forandre nasjonale aktører (historiske eller samtidige) fra å være “determined object” til ”living subjects””.⁶²³ En slik fremstilling definerer også et skarpere skille mellom ”motstanderen” og ”offeret” eller ”vi” versus ”dem” og er tenkt å ha en kollektiv samlende effekt. Mer konkret understreker historiefremstillingen av også dette temaet, den latente stats- og nasjonsfrigjørende ideen, spesielt ved å vise til at turkestanke aktører jobbet konkret med et slikt mål i tiden rundt revolusjonen i 1917 og nedtoner dermed bolsjevikenes rolle som nasjonsbyggere.

Den sovjetkritiske linjen i historieskrivingen må også sees i forhold til Karimovs egen politiske selvforståelse og regimets selvlegitimering. Karimov-regimet fremstilte seg både som frigjørere fra sovjetisk dominans, men også som de fremste agenter for revitalisering av republikkens historiske kulturelle ”selv”. Det standardiserte usbekiske uttrykket Karimov-regimets presenterte, var skapt som en opposisjonell reaksjon mot det sovjetiske.⁶²⁴ Frigjøringen ble også understreket ved muligheten til å kritisere de som det tidligere hadde vært forbudt å kritisere. Nå skal det påpekes at realpolitiske utviklinger i det postsovjetiske landskapet nok påvirket den til tider sterke antisovjetiske retorikken. Forholdet mellom Tasjkent og Moskva var relativt anstrengt de første årene etter 1991. Tasjkent ønsket å konsolidere sin uavhengighet fra Russland, og ble til dels også alarmert av den sterke russiske innblanding i borgerkrigen i Tadsjikistan.⁶²⁵ Men dette viser igjen hvor sterkt politisert historiefremstillingen var, hvor den ble skapt og/eller forandret i henhold til konkrete politiske mål.

5.6 Noen oppsummernde betraktninger rundt perioden 1991-1998

Da konklusjonen følger som neste kapittel, vil det kun kort summeres opp de mest vesentligste trekkene for perioden 1991-1998. Først og fremst ble nasjonalismen politisk institusjonalisert i tiden etter 1991. Et nytt historiefaglig vinklingspunkt erstattet marxisme-leninismen, nemlig nasjonen og formelen ”nasjonalfrigjøring”. Nasjonalismen og den nasjonalistiske historiefremstillingen stod i skarp kontrast til den etablerte sovjetisk historiografien. Kanskje sterkest illustreres dette bruddet ved fremstillingen av jadidismen. Det var først og fremst de som hadde kunnet utfordre bolsjevikenes, både rent politisk og ideologisk. Etter 1991 ble de

⁶²³ Fawzia Afzal-Khan, sitert i Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage»: 138.

⁶²⁴ Se også, Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan: Ideological Production and State*.

⁶²⁵ Se blant andre: Rashid, Ahmed 2002. *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia & Syroezhkin, Konstantin 2005. Russia: On the Path to Empire?*

funnet frem glemselen under sovjetstyre og løftet frem som nasjonens intellektuelle helter og beskrevet som de fremste historiske protagonister for ”nasjonalfrigjøringen”. Samtidig er det også klart at historiefaglige forklaringer var langt mer falsifisert etter 1991 enn under sovjetstyre. En forklaring for dette ligger nettopp i regimets behov for legitimitet, som den iverksatte en hel kulturarbeiderstand for å skape gjennom ”nasjonal uavhengighetsideologi”. Dette bekrefter at historiefaget var underlagt sterk politisk kontroll og hadde som oppgave å fremstille historieske argumenter som underbygget regimet og statens legitimitet. De mest sentrale målsetningene var å begrunne regimet som historisk riktig og vise en antikk historie for både staten og nasjonen.

6. Konklusjon

Perioden 1987-1991

Opgaven har vist at historie som et politisk verktøy aktivt ble brukt av Karimov fra 1989 og opp mot 1991. Karimov og hans allierte ønsket større selvstyre for UzSSR, fortrinnsvis som en suveren stat innenfor et føderativt sovjetisk system. Et av Karimovs virkemidler i denne sammenhengen var eksplisitt å stille spørsmål ved forholdet mellom Tasjkent og Moskva. De ulike, politiserte vurderingene av spesielt regjeringen i Kokand og tsarrusslands erobring viser den politiske funksjonen til disse emnene. Etter 1989 ble altså nye vurderinger presentert i henhold til nye politiske mål. Et sentralt argument for denne tolkningen er det markerte historiografiske bruddet mellom 1988/1989 og 1990 som sammenfaller med Karimovs inntreden som leder av UzKP. For det kan være liten tvil om, at i et historiepolitisert USSR, selv under glasnost, var disse nye vurderingene av erobringen og koloniseringen av tsarrussland og de senere hendelsene under revolusjonen, mer enn kun et ideologisk og historiografisk oppgjør med bolsjevikisk historiefremstilling. Det rokket ved det bilaterale og konstitusjonelle mellom Moskva og UzSSR og berørte således selve legitimitetsgrunnlaget for sovjetisk tilstedeværelse. Og når usbekiske historieskrivere kritiserte tsarrusslands ”slavebinding” av befolkningen til bomullsproduksjon, må dette forstås som en lite tildekt kritikk mot den sosioøkonomiske situasjonen i UzSSR under *glasnost*. Et annet argument er den nære relasjonen mellom den sentrale historikeren Yusupov (og for så vidt også enkelte andre historikere), Karimov og den politiske elite generelt. Og til slutt, i et politisk system hvor historikerne og historisk fremstilling hadde en viktig politisk funksjon, er det lite sannsynlig at denne funksjonen skulle ha forsvunnet i løpet av noen få år mellom 1987-1991. Sovjetisk historieskriving hadde kontinuerlig forandret seg i henhold til nye politiske mål, og den samme utviklingen skjedde altså i glasnosts UzSSR. Forskjellen fra tidligere, var at retningslinjene nå kom fra Tasjkent og ikke Moskva. Tesen om at en nasjonalistisk historiefremstilling ble brukt som en måte å stille spørsmål ved UzSSRs plass i USSR, kan dermed bekreftes.

Tesen om at en nasjonalistisk historiefremstilling ble brukt for å skape en mer markert usbekiske identitet og kultur i perioden 1987-1991 kan kun delvis bekreftes. Nasjonalistene hovedambisjon var å bremse russifiseringen generelt, og i det henseende var historie *ett* anliggende blant flere andre. Skapelsen av en mer markert usbekisk identitet med røtter tilbake til den prerevolusjonære tiden var til dels vellykket. Men denne ambisjon var heller sekundær, da mer konkrete kulturpolitiske mål var viktigere. På den annen side er det klart at

historie var en viktig del av nasjonalistenes agenda. De var spesielt aktive i å fremheve både Timur og Fitrat og å sette dem i en usbekisk, nasjonal kontekst. Nasjonalistenes rehabiliteringsforsøk var også et bidrag til den generelle distanseringen fra Moskva. En viktig konsekvens var at nasjonalismen overtok det ideologiske hegemoni intern i UzSSR, på bekostning av den internasjonale linjen til de konservative og Moskva-lojale partikadrene. Dette fikk som vist også følger for historiefaget, som nærmere 1990 i mye større grad var fundert på en usbekisk nasjonalisme enn i kommunismen. Vinklingen til både nasjonalistene og den politiske elite etter 1989 passer således inn i skjemaet for opposisjonell nasjonalisme slik det ble beskrevet i innledningen. Karas tese om at nasjonalistene brukte Fitrat som en symbolsk sak for en overordnet omstilling og revurdering av lokal kultur og historie i sin helhet kan derfor være begrunnet.⁶²⁶ Sakene nasjonalistene frontet, ble som vist senere tatt opp av sentrale politikere og slik sett blir deres bidrag ikke uvesentlig, ettersom de var med på å sette en dagsorden for Karimov mellom 1989 og 1991. Men historikere og nasjonalister med større avstand til politikens verden, hadde over lengre tid ønsket å skrive historie ut ifra et eget nasjonalt premiss. Den sovjetiske versjonen av Usbekistans historie hadde på mange måter manipulert, degradert, kritisert og visket bort store deler av områdets historie og folkelige minne; gamle helter hadde blitt reaksjonære, viktige epoker hadde blitt stemplet som føydale og usosialistiske og viktige hendelser i usbekiske historie sensurert vekk i skolenes historiebøker. Således var en av den usbekiske nasjonalismens hovedkamper en kamp om en egenrett til å fremstille egen historie.

Når det gjelder skapelsen av en mer markert usbekisk identitet, skapte den nasjonssentrette historievinklingen en sterkere markering av usbekisk identitet på bekostning av den internasjonale pre-Gorbatsjovske sovjetkommunismen. Viktige bidrag i denne sammenhengen var emnene Basmatsji og Amir Timur, hvis fremstillinger var sterkt revidert ved inngangen til uavhengighet i frohold til sovjetisk historiografi. Sentralt var ambisjonen om å fremstille disse i et mer positivt lys. Opphavsteorien hadde en lignende funksjon, som tilgjengelig bekreftet usbekernes historiske plass i territoriet UzSSR. Dette forklarer hvorfor teorien ikke møtte kritikk under *glasnost*. Statslegitimering var nok heller sekundært under *glasnost*, både fordi UzSSR allerede var en del av den sovjetiske sfære, men også fordi grenser innad i USSR hadde liten reel betydning. På den annen side var regimelegitimering helt sentralt i *glasnosts* historiebruk. Ved å stille spørsmål ved erobringen og innlemmelsen av området Usbekistan, stiltes det som nevnt indirekte spørsmål ved relasjonen mellom Moskva

⁶²⁶ Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage».

og Tsjkent. Å fremstille tsarstyres erobring og kolonisering som brutalt og imperialistisk forsterket dette. En slik fremstilling fungerte også som en indirekte kritikk av sovjetstyret i sin helhet, spesielt dens tidlige år. Dette gjaldt også til dels rehabiliteringen av Fitrat, hvor jadidistene fungerte som et symbol for en kulturell undertrykkelse av den lokale kulturen under Stalin. Således hadde rehabiliteringen av kjente figurer og revideringen av sentrale emner i forhold til sovjetisk historieskriving konsekvenser av både kulturell og politisk art.

Perioden 1991-1998

Etter 1991 skulle Karimov-regimet forsøke å skape en forankring i en identitetsbærende og lojalitetsskapende struktur som kunne erstatte ideene fra sovjetkommunismen. Derfor måtte det skapes et brudd med det sovjetiske styret og en kontinuitet fra den prerevolusjonære fortiden og inn i samtiden; en kontinuitet en høyst politisert og nasjonalistisk historieskriving kunne bidra til. Den retningsgivende formulering ble gitt gjennom Karimovregimets ”nasjonale uavhengighetsideologi”. I henhold til regimelegitimering har oppgaven vist at historie var et sentralt element i denne ideologien, da historien ble brukt til å begrunne regimets diktatoriske natur. Ved å spille på at regimets politikk var fundert på usbekiske historiske tradisjoner, fremstiltes det ikke-demokratiske styret som historisk riktig og historisk naturlig for republikken. Dette fremgår både av Karimovs egne tekster, men også av forskningslitteraturen. Spesielt fremtredende i denne sammenhengen var Amir Timurs figur som et nasjonalt symbol. Både i Karimovs tekster og i postsovjetisk historieskriving ble Timur og timuridene fremstilt som forbilder for den politiske og til dels også den kulturelle utviklingen. Både forskningslitteraturen og Karimov henviser til Timur som en stor leder, som en statsbygger og som en skaper av fred og harmoni; et speilbilde Karimov ønsket å se seg selv i. Men en tese om at historiebruken utelukkende var regimelegitimerende blir nok for ensidig. Som denne oppgaven har vist, hadde fremstillingen av Timur en rekke ulike funksjoner. Den politiske ambisjonen bak historiefremstillingen opterte på en rekke lag og med ulike mål. Et av disse av målene var å begrunne Karimovs enevelde.

Parallelt henvendte Karimov-regimet seg til jadidistene ved å fremstille seg som arvtaker og gjennomfører av jadidistenes påståtte ønske om en usbekisk stat. Ved en slik fremstilling, og ved å samtidig fremheve jadidismens demokratiske natur, skaptet det som begrunnet kan kalles en retorisk selvlegitimering av Karimovregimet som demokratisk. Når det gjelder opphavsteorien hadde den samme funksjonen som tidligere. Den sikret en historisk rett til å usbekifisere historien i henhold til Karimovregimets terrioteriale nasjonalisme. Opphavsteorien sikret også en form for en kollektiv fortid for den ellers så multietniske

befolkningen i Usbekistan. Samtidig var opphavsteorien essensiell for å begrunne en uavhengig usbekisk statsdannelse. Den skapte en myte om en historisk rett for denne statsdannelsen. For nok en gang å vende tilbake til Smith: "It is the myth of the unique nation that legitimates the state and unites its (often divers) population".⁶²⁷ Dette knyttes videre opp mot "the myth symbol complex" presentert i innledningen, hvor en offisiell nasjonalisme "may also involve the reconstruction or falsification or even invention of a national history either through selective interpretation or falsification of historical facts".⁶²⁸ Usbekisk historieskriving på 1990-tallet var høyst subjektiv, og det er en markert forskjell mellom forståelsen av sentrale emner i usbekisk historieskriving mellom vestlige og usbekiske historikere. Som vist baserte den offisielle nasjonalismen seg på en mytifisert fortid som hadde en rekke funksjoner. Her henvises det spesielt til den nasjonsfrigjørende diskursen, som var det sentrale sentreringspunktet i historieskrivingen. Som vist, ble Basmatjsji, den autonome regjeringen i Kokand, temaer relatert til hendelser under tsaristisk og sovjetiske styre generelt vinklet ut i fra en antatt "nasjonalfrigjøring". Sekundært viste den til en kollektiv bevegelse gjennom fortiden og skapte således et forankringspunkt for befolkningen. Den underbygget vinklingen til selve uavhengighet som begrep, et trekk fremtredende i den offisielle ideologien. Dette knyttes så om mot den postkoloniale diskursen som distanserte seg fra det forrige regimet nettopp ved et slikt fokus. For denne postkoloniale reaksjonen var ment for å skape en sterk følelse av brudd, hvor tiden etter 1991 skulle markere en ny start. Som oppgaven har argumentert for: Basmatjsji, den Autonome Regjeringen i Kokand og motstanden mot tsarrusslands erobring skulle være med på å fremheve en stolt fortid, hvor en fremstilling av et samlet folk under demokratiets banner skulle skape samhold i den usbekiske befolkningen post 1991. Således hadde denne postkoloniale diskursen, som under *glasnost*, en ambisjon om å omskrive og revurdere sovjetisk historieskriving. Men i tillegg til uavhengighet og frigjøring var selve *nasjonen* et sentralt begrep. Dette er et sentralt argument i forhold til både statslegitimering og nasjonsbygging. For som oppgaven har vist; historiske aktører ble usbekifisert og inkludert i den usbekiske nasjons historie. Således ble historien nasjonalisert. Det er på bakgrunn av disse argumentene at oppgavens teser om perioden 1991-1998 kan bekreftes.

Kontinuitet eller brudd

⁶²⁷ Smith, D. Anthony 1996. «Culture, Community and Territory»: 458.

⁶²⁸ Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*: 86.

Denne historiografiske gjennomgangen har vist at det har vært både brudd og kontinuitet. I form og fremstilling viser historieskrivingen kontinuitet fra sovjetregimet, gjennom glasnosttiden og opp til tiden etter uavhengighet. Formen var politisert og fremstillingen skulle støtte opp under regimet. En ideologisk ramme for historieskrivingen eksisterte i begge regimer, mens selve ideologien var endret. Marxist-leninismen ble erstattet av en nasjonalfrigjørende diskurs, og fokuset på uavhengighet og nasjonal frigjøring erstattet dermed klassekamp. Men historieskrivingen må igjen settes inn i en større politisk kontekst, da nasjonalismen erstattet marxisme-leninismen som det offisielle statsbærende og samfunnsforklarende instrumentet. En konsekvens av den politiserte historieskrivingen var, som det var under Moskva, tendensen til å evaluere hendelser polarisert; som enten utelukkende negativt eller positivt. I innhold tok Karimovregimet med seg en rekke av de historiske sakene som nasjonalistene hadde frontet under glasnost og brukte disse sakene til egen nytte etter 1991 i sitt eget regimelegitimerende prosjekt. For den postsovjetiske nasjonalistiske historieskrivingen var opprinnelig initiert av nasjonalistene tidlig under *glasnost*. De ønsket å fylle neo-stalinismens historiografiske hull ("hvite flekker") og presentere usbekisk historie som sentreringspunkt for befolkningens selvhevdelse og skapte således et ideologisk fundament som Karimovregimet både før og etter 1991 kunne bygge videre på.

Der hvor denne oppgaven distanserer seg mest fra annen forskning, er hvor den har argumentert for at usbekerne var mer aktive i å redefinere konseptene om en usbekisk nasjon enn hva enkelte forskere har hevdet.⁶²⁹ Det er riktig at mange av nasjonens symboler var utformet av russisksovjetisk politikere og kulturarbeidere, men det postsovjetiske Usbekistan viste stor evne til nyskaping i forhold til for eksempel konseptet *nasjon*. Nasjonsdefineringen var etter 1991 langt mer territorial og til dels sivil enn den etniske som bolsjevikene hadde belaget seg på. Det er derfor ikke sikkert det er riktig å hevde at jadidismen og Amir Timur ble så sterk fremhevet av Karimovregimet nettopp fordi disse emnene var nektet usbekerne under sovjetkommunismen. Og selv om historieskrivingen til dels har vært fundert på en sovjetisk metode og form, var kontinuiteten langt større mellom glasnost og den postsovjetiske perioden. Som oppgaven har vist, var det et mer markert brudd i tiden mellom 1987 og 1991 enn mellom sovjettiden og den postsovjetiske tide. Fremstillingen av Fitrat og Basmatsji gjennomgår kun få endringer fra 1989/1990 til 1998. Årsaken til denne utviklingen,

⁶²⁹ Se blant annet Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia*; Kandiyoti, Deniz 2002. *How far does the analyses of Postsocialism travel?*

finnes i at Karimov og hans allierte tok med seg de nasjonalistiske sakene fra glasnost inn i perioden etter 1991. Postsovjetisk historieskriving har således vel så mye til felles med andre diktatoriske regimer generelt enn kun det totalitære Sovjetunionen. Sovjetkommunismens innflytelse skal naturligvis ikke undervurderes. Spesielt fremtredende for historiefaget var tanken om å gi historien mening, en idé som nok må kunne tilskrives marxisme-leninismen. Dette viser hvor sterk den politiske innflytelse var på historiefaget både før og etter 1991. Den totalitære arv fra Sovjetunionen, hvor et regime besvarte og definerte alle aspekter av samfunnet, var vanskelig å unngå, spesielt med tanke på den manglende prerevolusjonære tradisjonen for stats- og regimebygging. Det er likevel ikke en dekkende årsaksforklaring for den politiske historiebruken etter 1991, at arven fra bolsjevikene var så sterk, at det ikke fantes andre alternativer. Mer nærliggende var det at Karimov-regimet benyttet seg av de funksjonene som viste seg nyttige for dens politiske ambisjoner. Som Michael Herzfeld har skrevet, offisielle ideologier: "are only strategic adjustments to the requirements of a given historical moment".⁶³⁰ Den sovjetiske historieskrivingen som har passet inn i Karimovregimets behov, har gjennomgått kun få, hvis noen, forandringer etter 1991. Teorien om usbekernes herkomst for eksempel, gjennomgikk etter 1991 kun en minimal forandring fra sovjettiden, mens fremstillingen av jadidismen radikalt forandret seg.

Hvilke nye spørsmål reiser denne oppgaven?

Som denne oppgaven har vært med på å bekrefte, kan historie være en svært nyttig ressurs for stater og regimer, spesielt diktatoriske. Men representer Usbekistan et særtilfelle eller deler den likhetstrekk med andre postsovjetiske og asiatiske stater, og hvis så, hvordan skiller Usbekistan seg ut i fra eventuelt andre stater? Og, er det først og fremst nasjonalismen eller heller det diktatoriske som frembringer en slik sterk politisk vending til fortiden? Det er først og fremst innen to områder denne oppgaven har lagt et fundament for videre arbeid. En retning vil være å ta utgangspunkt i sistnevnte spørsmål og vurdere denne problemstillingen opp mot hvordan ulike diktatoriske regimer bruker "myke" redskaper, som kultur og spesielt historie som legitimitetsverktøy. I en slik sammenheng, ville det vært naturlig å ta utgangspunkt i Gramscis hegemoni-begrep, og teorier knyttet til bruken av ideologi og maktlegitimering. Det andre alternativet vil være knyttet til nasjoners forestilte genesis. Sistnevnte ville vært et mer ensrettet fokus på hvordan etniske opphavsmyster brukes til skapelsen av kollektivt samhold og hvordan en slik myte eventuelt gjenspeiler regimet

⁶³⁰ Herzfeld Sitert fra: Gubaeva, Stella S. 2006. «Ethnic Consolidation Is a Natural-Historical Process»: 38.

selvbilde og behov for eksistenslegitimering. Marlène Laruelle har gjort et nybrottsarbeid i denne sammenhengen for Tadsjikistan og Usbekistan. Så to alternativer melder seg i denne sammenhengen. Enten en sammenligning mellom de to landene som tok utgangspunkt i Laruelles arbeid, eller å analysere tilsvarende myter i andre, fortrinnsvis asiatiske eller postsovjetiske, stater i et komparativt perspektiv. En slik analyse hadde også vært et kjærkomment bidrag til nasjonalismeforskningen, spesielt med tanke på forskningen til Anthony Smith og John Hutchinson om myter om nasjoners etniske opphav i Midtøsten og Europa.

fig.1.1
Stammekonføderasjonen *usbek* ca. 1400

fig.1.2
Sentral-Asia rundt 1860

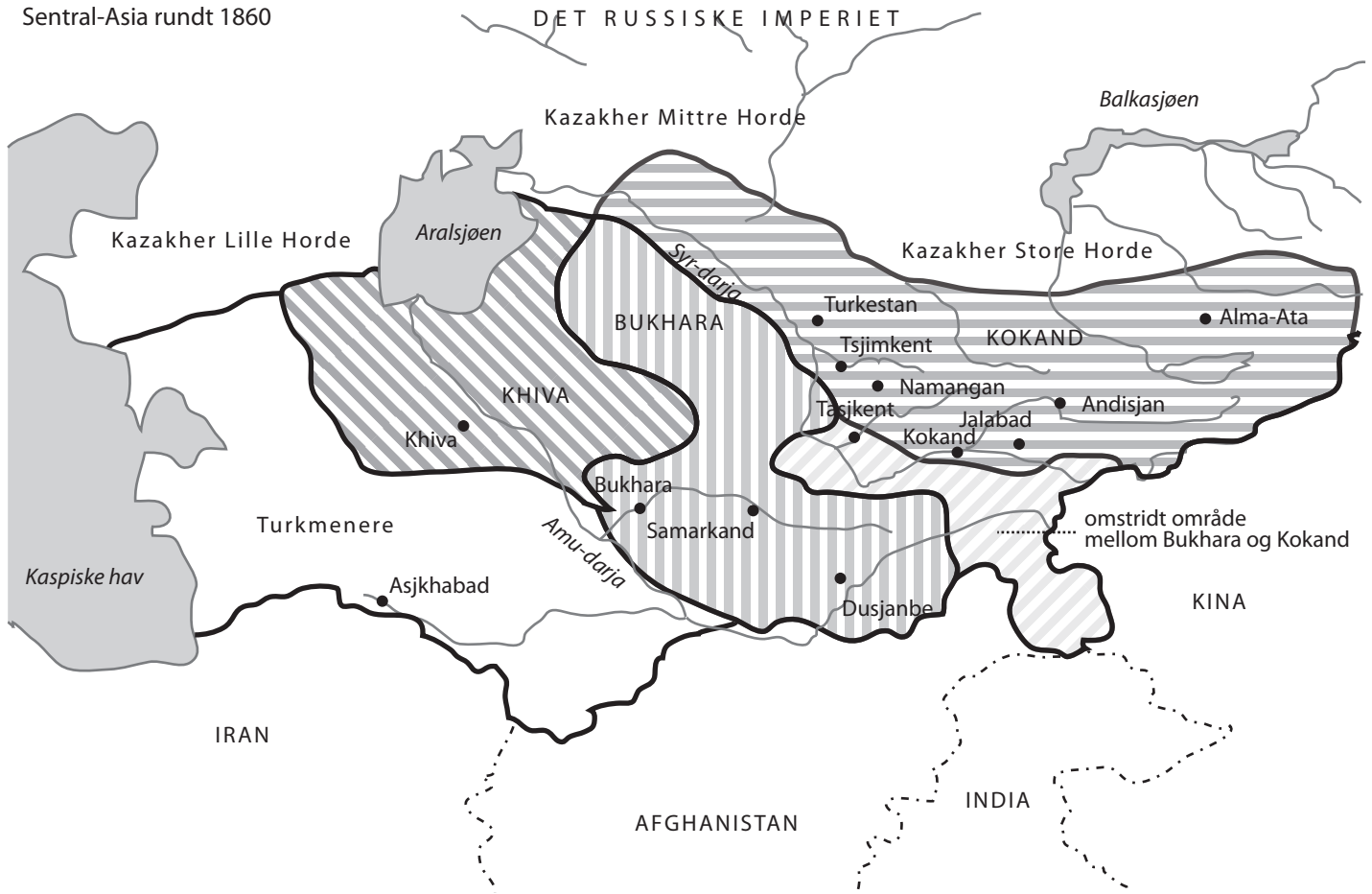

fig.1.3
Sentralasiatiske Sovjetrepublikker
1920-1924

fig.1.4
Sentral-Asia 1924-1929

fig.1.5
Det moderne Usbekistan

Litteraturliste

Kilder:

Abdullaev, R.M. 1993. «Iz istorii osvoboditel'nogo dvizheniya v Turkestane posle Fevralya 1917 goda». (From the history of liberating movement in Turkestan after February 1917). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane, (ONU)*, 37 (4): 49-53.

Afrifkhanova, Zoya. 1998. «Izuchenie problem etnologii v Institute Istorii Akademii Nauk». (Research of Ethnological problems at the Academy of Science's Institute of History). *O'zbekiston Tarixi*, 1 (1).

Alimova, Dilorom & Karimov, E. 1996. «O zadachah sovremennoy istoricheskoy nauki v Uzbekistane». (On the tasks of contemporary historical science in Uzbekistan). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane, (ONU)* 40 (6): 73-79.

Alimova, Dilorom 1998. *Jadidchilik mustaqillik davri tarixchisi talqinida (Jadidism by the historians of the independence)*, i *Uzbekiston tarihi: yangi nigoh. Jadidlar harakatidan mustaqillikka qadar (Uzbekistan's history: new pages. From the Jadidizm movement to national independence)*. Tasjkent: El'dinur.

Alimova Dilorom 1997. *O nekotorykh sovremennih problemah v izuchenii istorii Uzbekistana (On some contemporary problems in the study of history in Uzbekistan)*, i Alimova, Dilorom red. (m.fl.) *O'zbekistonda tarix fani: yutuqlar va rivozhlanish muammolari (Historical science in Uzbekistan: achievements and problems of the development)*. Tasjkent.

Askarov A. 1996. «Amir Temur I ego rol' v istorii» (Amir Temur and his role in the history), *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane, (ONU)* 49 (7-10): 16-25.

Evtushenko N.A. 2003. *Problemi ob'ektivizma v prepodovanii istorii (On problems of objectivism in the teaching of history)*, i *Istoriya: problemi ob'ektivizma i etiki (Problems of objectivity and morality)*. Materials of scientific conference. Tasjkent: Published by Russian Embassy in Uzbekistan,

Fedoseyev, P.N. 1977. *Leninism and the National Question*. Moscow: Progress Publishers.

Fok I.D. 2003. *Parallel'nie miri istorii. K probleme interpretatsii istorii (Parallel historical worlds. On problems of the interpretation of history)*, i *Istoriya: problemi ob'ektivizma i etiki. (History: Problems of objectivity and morality)*. Materials of scientific conference. Tasjkent: Published by Russian Embassy in Uzbekistan

Gafurov , B.G. (red.) m.fl. 1969. *Asia in Soviet studies*. Oversatt fra russisk Kasanina G. Moskva: Nauka Publishing House.

Gangovsky, Y.V. & Gafurov, E.G. 1967. *Central Asian and Kazakhstan in Soviet Original Studies.. Fifty Years of Soviet Oriental Studies (Brief Reviews)*. Moskva: Nauka Publishing House.

Gubaeva, S.S. 1991. *Naselenie Ferganskoi Doliny v kontse XIX–nachale XX v(etnokul'turnye protsessy)*. (The Population of the Fergana Valley in the end of the 19th – beginning of the the 20th centuries. (ethno-cultural processes) Tasjkent: Fan. Merk kun side 49-50. Kapitel II, *Process of Consolidation of the Uzbek Population in the Fergana in the end of the 19th – the beginning of the 20th Centuries*

Ivanov, V.A. 1998 *Russkiy vopros v Turkestane (na primere istoricheskoy literature 20 veka (The Russian question in Turkestan (on the example of historical literature of the 20th century)*. Ph.D Thesis Tasjkent Institute of History, autoreferat.

Karimov, Islam 1992. *Uzbekistan and the Road of Independence and Progress*. Tasjkent: "Uzbekiston"

Karimov, Islam 1997. *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century: Threats to Security, Conditions of Stability and Guarantees for Progress*. Tasjkent: "Uzbekiston"

Khasanov, K. M. 1990. «Kokandskaia avtonomiia i nekotorye ee uroki» (The Kokand Autonomy and some of it's lessons), *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 33 (2): 41 – 52.

Khasanov K. M. & Kim, P. 1989. «Basmachestvo: 1921-1924» (Basmatsji 1921-1924), *Zvezda Vostoka*, 57 (6): 141–150.

Kenjaev, M.D 1997. *Izuchenie istorii turkestanakogo djadidizma v Uzbekistane v period nezavisimosti (The study of the history of Turkestan djadidism in Uzbekistan in the period of independence)*, i Alimova, Dilorom (red.) m.fl. *O'zbekistonda tarix fani: yutuqlar va rivozhlanish muammolari. (Historical science in Uzbekistan: Achievements and problems of the development)*. Tasjkent.

Kholboev, Sotimjon 1995. «Bosmachini qanday baholash kerak?» (How should we evaluate basmachi?) Del 2. *Fan va turmush*, 62 (3): 28-29.

Nuriddinov, E. & Golovanov, A. 1999 «*Izuchenie istorii Uzbekistana v period nezavisimosti*». (*Studying of Uzbekistan's history during independence*), *O'zbekiston Tarixi* 4 (5): 45-49.

Radjabov, Kakhramon, 1995. «Bosmachini qanday baholash kerak?» (How should we evaluate basmachi?). Del 1 *Fan va turmush*, 62 (3): 28-29.

Radjabov, Kakhramon 1996. *Fargona vodiysidagi istiqlolchilik harakati yulboshchilari 1918 fevral'-avgust, (The Leaders of the Freedom-movement (istiqlolchilik) in Fergana, February – August 1918)*, i Alimova, Dilorom (red.) m.fl. *Turkiston mustaqilligi va birligi uchun kurash sahifalaridan (Some aspects of the struggle for Turkistan's independence and unity)*, Artikler fra et symposium. Tasjkent :

Sirinov, T.S. Anarbaev, A.A. & Burakov, U.F. 1994. «Arheologicheskie issledovaniya v Akademii Nauk Uzbekistana» (Archeological research by the Academy of Science in Uzbekistan). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 37 (8): 57 – 67.

Salimdjanov N.M 1996. *Iz istorii I istoriografii natsional'nogo gosudarstvennogo razmezhivaniya (From the history and historiography of national state demarcation/delimitation)*, i Alimova, D. (red.) m.fl. *Turkiston mustaqilligi va birligi uchun qurash sahifalaridan (Some aspects of the struggle for Turkistan's independence and unity)*. Artikler fra et symposium. Tasjkent.

Saidov A.Kh. 2001. *O'zbekistonda milliy davlatchilikning vuzhudga kelishi va rivozhlanishi (Formation and development of national statehood in Uzbekistan)*, i Alimova Dilorom (red.) m.fl. *Mustaqil Uzbekiston taraqqiyotining goyaviy asoslari (Ideological basis of the development of independent Uzbekistan)*. Tasjkent: Sharq.

Tuzmuhamedov R. 1973. *How the national question was solved in Soviet Central Asia (a reply to falsifiers)* Oversatt fra russisk av David Fidlon. Moscow: Progress Publishing.

Vakhobov, Mavlan 1987. «Jesjtsjo raz ob Andizjanskom vosstanii 1898». (Antoher time about the Andijan Uprising of 1898). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 30 (7): 43 – 57.

Yusupov, E Ju. & Lunin, B.V. 1987 «Andizhanskoe vosstanie 1898 g. v sovetskoy istorcheskoy literature». (The Andijan Uprising of 1898 in Soviet Historical Literature). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 30 (1): 18–31

Zijajev, Hamid 1987. «O sotsialnoj susjtsjnosti Andizjanskogo vosstanija 1898 goda». (About the social nature of the 1898 Andijan Uprising) *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 7: 57 – 63

Zijajev, Hamid. 1990. «K istorii zavoevaniya Uzbekskhi hanstv tsarizmon». (To the History of the Conquest of the Uzbek Khanates by Tsarism). *Obshchestvennye nauki v Uzbekistane (ONU)*, 33 (1): 22–30.

Ziayeva, Dono Khamidovna. 1999. «Problemy istorii kolonial'nogo i sovetskogo perioda v sisteme izucheniya Instituta Istorii». (The problems of History of the Colonial and Soviet period in the system of studies of the History Institute). *O'zbekiston Tarixi*, 4 2003: 32 – 44.

Fra kildesamlinger:

Ali, Muhammed 1988, August. «Öz özingi anglap et.(Let's Us Learn About our Heritage)» *Yash Lenichi*, Tashkent. Oversatt og gjengitt i H. B. Paksoy 1994 (red.) m.fl. *Central Asia Reader: Recovery of History*. New York: M. E. Sharpe

People's movement for Turkestan 1990. *Program*. Gjengitt i Babak, Vladimir; Vaisman, Demian & Wasserman, Aryeh 2004. *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan. Cumming Center Series*. London: Frank Cass.

Ali, Muhammed 1996.«A Few Words about Amir Timur». *Central Asian Monitor*. 5 (3): 36 - 38

Birlik 1990. *Program*. Gjengitt i Babak, Vladimir; Vaisman, Demian & Wasserman, Aryeh 2004. *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan. Cumming Center Series*. London: Frank Cass.

Daniels, Robert V. 1985. *A Documentary History of Communism. Volume 1: Communism in Russia*. London: I.B. Tauris & Co. Ltd.

Erk. 1990. *Program*. Gjengitt i Babak, Vladimir; Vaisman, Demian & Wasserman, Aryeh 2004. *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan. Cumming Center Series*. London: Frank Cass.

Glebov, Oleg, Crowfoot, John 1989 (red.). *The Soviet Empire: Its Nations Speak Out. The First Congress of People's demputies, Moscow, 25 May to 19 June 1989*. London: Harwood academic publishers

Lenin, V.I 1971. *Nasjonal politikk og poretarisk internajonalisme*. Oversatt av Per Lind. Oslo: Forlaget Ny Dag.

Pulatov, Abdumannop 1989. *Some Lessons From the Elections of March 1989* i Akiner, Shirin (red.) 1990 *Central Asian Voices. A series of Occasional Papers, edited by Shirin Akiner*. London School of Oriental and African Studies.

Kahhar, Tahir 1996. «Uzbek Literature». *World Literature Today* 70 (3): 611-618

Stalin, Josef 1978. *Marxismen og det nasjonale og koloniale spørsmålet. Artiklar og talar i utval 1913-1934*. Oslo: Forlaget Okotober

Tairov, Tair. *The Bombing of Bukhara* (oversatt av M. Loewenthal), i Akiner, Shirin (red.) 1990 *Central Asian Voices. A series of Occasional Papers, edited by Shirin Akiner*. London School of Oriental and African Studies.

Radio Liberty/Radio Free Europe

Når det gjelder Radio Liberty, har oppgaven i all hovedsak benyttet seg av dens nyhetsføljetong. Det ble også utgitt kommentarstoff og i denne oppgaven er en slik blitt brukt. (RL 219/90 10. mai 1990. "Uzbekistan: The Next Nationality Crisis?" James Critchlow). Kildene er offentlig tilgjengelig.

Sekundærlitteratur:

- Abashin, Sergei Nikolaevich 2006. «Post-Soviet Nationalism, Ethnos Theory, and Constructivist Critique». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 58–63.
- Abdullaev, Evgeniy 2005. *Uzbekistan between Traditionalism and Westernization*, i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia: At the End of the Transition*. Armonk N.Y.: M.E. Sharpe.
- Abdurazakova, B. Dono 1992. «Black Holes of Central Asian History: an Overview». *Central Asian Survey*, 11 (4): 85–92.
- Adams, Laura 1998. «What is Culture? Schemas and Spectacles in Uzbekistan». *Anthropology of East Europe Review*, 16 (2): 65–71.
- Adams, Laura 1999. «Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture». *European Journal of Cultural Studies*, 2 (3): 355–373.
- Adams, Laura 2004. *Cultural Elites in Uzbekistan: Ideological Production and the State*, i Luong, Jones Pauline (red.) m.fl. *The Transformation of Central Asia: States and Societies from Soviet Rule to Independence*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Adams, Laura 2005. «Modernity, Postcolonialism and Theatrical Form in Uzbekistan». *Slavic Review*, 64 (2): 333–354.
- Akbarzadeh, Shamram 1996. «Nation-building in Uzbekistan». *Central Asian Survey*, 15 (1): 23–32.
- Allworth, Edward 1990. *The Modern Uzbeks: From the Fourteenth century to the present: A Cultural History*. Stanford, Ca.: Hoover Institutions Press.
- Allworth, Edward 1998. *History and Group Identity in Central Asia*, i Smith, Graham; Law, Vivian; Wilson, Andrew; Bohr, Anette; Allworth, Edward (red.) m.fl. *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Baldauf, Ingeborg 1991. «Some Thoughts on the Making of the Uzbek Nation». *Cahiers du Monde russe et soviétique*, 32 (1): 79–96.
- Baldauf, Ingeborg 1992. *'Kraeveden'' and Uzbek National Consciousness. Papers on Inner Asia* No. 20. Bloomington, Ind.: Indiana University. Research Institute For Inner Asian Studies.
- Baldauf, Ingeborg 2001. «Jadidism in Central Asia within Reformism and Modernism in the Muslim World». *Die Welt des Islam*, 41 (1): 72–88.
- Barthold, Vasilli 1946. *Histoire des Turcs d'Asie Centrale*. Paris: Andrien-Maisonneuve.
- Barthold, Vasili 1963. *Four Studies on the History of Central Asia*. Oversatt av Minorsky, T. Volum 2. Leiden: E.J. Brill.
- Becker, Seymour 1968. *Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865-1924*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Becker, Seymour 1974. *National Consciousness and the Politics of the Bukharan People's Conciliar Republic*, i Allworth, Edward (red.) m.fl. *The Nationality Question in Soviet Central Asia*. 2. utgave. New York: Praeger Publishers.
- Beetham, David 1991. *The Legitimation of Power*. London: MacMillan.

- Belokrenitsky, Vyacheslav 2005. *Islamic Radicalism in Central Asia: The Influence of Pakistan and Afghanistan*, i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia: At the end of Transition*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Bennigsen, Alexander og Lemerrier-Quelquejay, Chantal 1967. *Islam in the Soviet Union*. London: Pall Mall Press.
- Bennigsen, Alexandre og Wimbush, Enders S. 1979. *Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bennigsen, Alexandre 1984. «Panturkism and Panislamism in history and today». *Central Asian Survey*, 3 (3): 39–49.
- Bergne, Paul 2003. *The Kokand Autonomy, 1917-1918: political background, aims and reasons for failure*, i Everett-Heath, Tom (red.) m.fl. *Central Asia: Aspects of Tradition*. London: RoutledgeCurzon.
- Blank, J. Stephen 1997. *Russia and china in Central Asia*, i Blank, J. Stephen & Rubinstein Z. Alvin (red.) m.fl. *Imperial Decline: Russia's Changing Role in Asia*. Durham & London: Duke University Press.
- Broker, Paule 1995. *Twentieth-Century Dictatorships: The Ideological One-Party States*. Basingstoke: MacMillan Press Ltd.
- Brower, Daniel 1997. *Islam and Ethnicity: Russian Colonial Policy in Turkestan*, i Brower, Daniel R.; Lazzarini, Edwards J. (red.) m.fl. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700–1917*. Bloomington & Indianapolis, In.: Indiana University Press.
- Brown, Bess. 1990. «The Public Role in Perestroika in Central Asia». *Central Asian Survey*, 9 (1): 87–96.
- Broxup, Marie 1983. «The Basmachi». *Central Asian Survey*, 2 (1): 57–81.
- Broxup, Marie 1994. *Political Trends in Soviet Islam after the Afghanistan War*, i Kappeler, Adreas; Simon, Gerhard; Brunner, Georg (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.
- Brubaker, Roger 1994. «Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account». *Theory and Society*, 23 (1): 47–78.
- Buttino, Marco 1990. «Study of the Economic Crisis and Depopulation in Turkestan, 1917–1920». *Central Asian Survey*, 9 (4): 59–74.
- Carlisle, Donald S. 1994. *Soviet Uzbekistan: State and Nation in Historical Perspective*, i Manz, Beatrice Forbes (red.) m.fl. *Central Asia in a Historical Perspective*. Boulder: Westview Press.
- Carlisle, Donald S. 1995. *Islam Karimov and Uzbekistan: Back to the Future?* i Colton, Timothy J.; Tucker, Robert C. (red.) m.fl. *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder: Westview Press.
- Caroe, Olaf 1967. *Soviet Empire: The Turks of Central Asia and Stalinism*. 2. utgave. New York: St. Martin's Press.
- Cavanaugh, Cassandra 1994. «Historiography in Independent Uzbekistan: The Search for National Identity» *Central Asian Monitor*, 3(1): 30–32.
- Chatterjee, Partha 1993. *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Chokaev, Mustafa 1928. «The Basmaji Movement in Turkestan». *The Asiatic Review*, 24: 280–287.

- Christian, David 1995. *Marat Durdyev and Turkmen Nationalism* i Pavkovič, Alexandar; Koscharsky, Halyna; Czarnota, Adam (red.) m.fl. *Nationalism and PostCommunism: A Collection of Essays*. Brookfield: Dartmouth Publishing.
- Cole, Juan R.I. og Kandiyoti, Deniz 2002. «Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East: Introduction». *International Journal of Middle East Studies*, 34 (2): 189–203.
- Connor, Walker 1994. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Critchlow, James 1991. *Prelude to "Independence": How the Uzbek Party Apparatus Broke Moscow's Grip on Elite Recruitment*, i Fierman, William m.fl. (red.), *Soviet Central Asia: The Failed Transformation*. Oxford: Westview Press.
- Critchlow, James 1991. *Nationalism in Uzbekistan: A Soviet Republic's Road to Sovereignty*. San Francisco: Westview Press.
- Dadabaev, Timur 2004. «Post-Soviet realities of society in Uzbekistan». *Central Asian Survey*, 23 (2): 141 - 166
- Davies, R.W. 1989. *Soviet History in the Gorbachev Revolution*. London: MacMillan Press.
- Djumaev, Alexander 2001. *Nation-Building, Culture, and Problems of Ethnocultural Identity in Central Asia: The Case of Uzbekistan*, i Kymlica, Will; Opalski, Magda (red.) m.fl. *Can Liberal Pluralism be Exported*. Oxford: Oxford University Press.
- Djumaev, Alexander 2005. «Musical Heritage and National Identity in Uzbekistan». *Ethnomusicology Forum*, 14 (2): 165–184.
- Carrère d'Encausse, Hélène 1988. *Islam and the Russian Empire: Reform and Revolution in Central Asia*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.
- Eriksen, Anne 2000. «Minne og Monument – om å gripe tiden i flukten». *Dugnad*, 26 (1/2): 5–20.
- Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax Forlag.
- Ersanli, Büşra 2002. «History Textbooks as Reflections of the Political Self: Turkey (1930s and 1990s) and Uzbekistan (1990s)». *International Journal of Middle East Studies*, 34 (2): 337–349.
- Ferro, Marc 2003. *The Use and Abuse of History: Or How the past is taught to children*. London & New York: Routledge.
- Fierman, William 1989. «Glasnost' in Practice: The Uzbek Experience». *Central Asian Survey*, 8 (2): 1–45.
- Fierman, William 1990. «The communist party, "Erk" and the changing Uzbek political environment». *Central Asian Survey*, 10 (3): 55–72.
- Fierman, William 1991. *The Soviet "Transformation" of Central Asia*, i Fierman, William m.fl. (red.) *Soviet Central Asia. The Failed Transformation*. Oxford: Westview Press.
- Fragner, Bert G. 1994. *The Nationalization of the Uzbeks and Tajiks*, i Kappeler, Andreas; Simon, Gerhard; Brunner, Georg (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.
- Fraser, Glenda 1987. «Basmachi I». *Central Asian Survey*, 6 (1): 1–73.
- Fraser, Glenda 1987. «Basmachi II». *Central Asian Survey*, 6 (2): 7–42.
- Fraser, Glenda 1988. «Alim Khan and the fall of the Bokharan Emirate 1920». *Central Asian Survey*, 7 (4): 47–61.

- Fruchet, Henri 2003. *The use of history: the Soviet historiography of Khan Kenesary Kasimov*, i Everett-Heath, Tom (red.) m.fl. *Central Asia: Aspects of Transition*. London: RoutledgeCurzon.
- Fumagalli, Matteo 2007. «Ethnicity, state formation and foreign policy: Uzbekistan and 'Uzbeks abroad'». *Central Asian Survey*, 26 (1): 105–122.
- Gerhard, Simon 1991. *Nationalism and Policy Towards the Nationalities in the Soviet Union: From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Gellner, Ernest 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Gillis, John R. 1994. *Memory and Identity: The history of a relationship*, i Gillis, John (red.) m.fl. *Commemorations: The Politics of National Identity*. Princeton N. J.: Princeton University Press.
- Gleason, Gregory 1997. *The Central Asian States: Discovering Independence*. Bouldon, Colo: Westview Press.
- Glenn, John 1999. *The Soviet Legacy in Central Asia*. New York: Palgrave MacMillian.
- Greenfeld, Liah 1992. *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Gross, Jo-Ann 1997. *Historical Memory, Cultural Identity, and Change: Mirza `Abd al-`Azis Sami's Representation of the Russian Conquest of Bukhara*, i Brower, Daniel R; Lazzerini, J.Edward (red.) m.fl. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700–1917*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Gryzmale-Busse, Anna og Jones Luong, Pauline 2002. «Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism». *Politics & Society*, 30 (4): 529–554.
- Gubaeva, Stella Sitdikovna 2006. «Ethnic Consolidation Is a Natural-Historical Process». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 37–41.
- Halperin, Charles J. 1982. «Soviet Historiography on Russia and the Mongols». *Russian Review*, 41 (3): 306–322.
- Haugen, Arne 2003. *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*. Doktorgrad ved Universitet i Bergen.
- Hedeager, Lotte og Schousboe, Karen (red.) mf.l. 1989. *Brugte historier. Ti essays om brug og misbrug af historien*. København: Akademisk Forlag.
- Heer, Nancy Whittier 1971. *Politics and History in the Soviet Union*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hegarty, Stephen 1995. «The Rehabilitation of Temur: Reconstructing National History in Contemporary Uzbekistan». *Central Asian Monitor*, 1 (1): 28–35.
- Hirsch, Francine. 2000. «Towards an Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities». *Russian Review* 59, (2): 201–226.
- Hobsbawm, Eric J. 1990. *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodne, Bjarne 2005. «Nasjon – et begrep med skiftende innhold: Eksempelet Italia». *Tidsskrift for kulturforskning*, 4 (1/2): 29–54.
- Hodnett, Grey 1974. *Technology and Social Change in Soviet Central Asia: The Politics of Cotton Growing*, i Morton, Henry W.; Tökés, Rudolf L. (red.). *Soviet Politics and Society in the 1970's*. New York: The Free Press.
- Hosking, Geoffrey A., Aves, Jonathan og Duncan, Peter J. S. 1992. *The Road to Post-Communism: Independent Political Movements in The Soviet Union, 1985-1991*. London & New York: Pinter Publishers.

- Hutchinson, John 1986. *Moral Innovators and the Politics of Regeneration: the Distinctive Role of Culture Nationalist in Nation-Building*, i Smith, Anthony D. (red.) m.fl. *Ethnicity and Nationalism*. Leiden, New York, Köln: E.J.Brill.
- Iggers, Georg G. 1997. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Middletown, Conn.: Wesleyan University Press.
- Ilkhamov, Alisher 2002 «Nation-State Formation: Features of Social Stratification in the Late Soviet Era». *International Journal of Middle East Studies*, 34 (2): 317–335.
- Ilkhamov, Alisher 2004. «Archaeology of Uzbek Identity: The historical origins of the modern Uzbeks». *Central Asian Survey*, 23 (3/4): 289–326.
- Ilkhamov, Alisher 2006. «Archaeology of Uzbek Identity: Initial ethnohistorical assumptions for the formation of modern Uzbeks». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 10–36.
- Isaacs, Harold R. 1989. *Idols of the Tribe: Group Identity and Political Change*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Kandiyoti, Deniz 2002. *How far does the analyses of Postsocialism travel? The case of Central Asia*, i Hann, C.M. (red.) m.fl. *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practises in Eurasia*. London: Routledge.
- Kara, Harim 2002. «Reclaiming National Literary Heritage: The Rehabilitation of Abdurauf Fitrat and Abdulhamid Sulaymon Choplan in Uzbekistan». *Europe-Asia Studies*, 54 (1): 123–142.
- Kellas, James G. 1998. *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. New York: Palgrave.
- Keller, Shoshana 2003. «The Central Asian Bureau, an essential tool in governing Soviet Turkestan». *Central Asian Survey*, 22 (2/3): 281–297.
- Khalid, Adeeb 1996. «Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan». *Slavic Review*, 55 (2): 270 – 296.
- Khalid, Adeeb 1997. *Representations of Russia in Central Asian Jadid Discourse* i Brower, Daniel R. og Lazzerini, Edwards J. (red.) m.fl. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Khalid, Adeeb 2001. *Nationalizing the Revolution in Central Asia: The Transformation of Jadidism, 1917–1920*, i Suny, Ronald Grigor; Martin, Terry (red.) m.fl. *A State of Nation: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Khalid, Adeeb 2003. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Berkley, Ca: University of California Press.
- Khalid, Adeeb 2004. *Nation into History: The Origins of National Historiography in Central Asia*, i Dudoignon, Stephane A. (red.) m.fl. *Devout Societies vs. Impious States? Transmitting Islamic Learning in Russia, Central Asia and China through the Twentieth Century*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Kolstø, Pål 2000. *Political Construction sites: Nation-building in Russia and the post-Soviet States*. Boulder: Westview Press.
- Kamoliddin, Sh. 2006. «The Notion of Ethnogenesis in *The Ethnic Atlas of Uzbekistan*». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 42–46.
- Koroteyeva, Victoria og Makarova, Ekaterina 1998. *The Assertion of Uzbek national Identity: Nativization or State-Building Process* i Atabaki, Touraj and O'Kane, John (red.) m.fl. *Post-Soviet Central Asia*. London, New York: Tauris Academic Studies.

- Kurzman, Charles 1999. «Uzbekistan: The Invention of Nationalism in an Invented Nation». *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 8 (15): 77–98.
- de Lagegard, Helene Aymen 1987. «The revolt of the Basmachi according to red army journals (1920-1922)». *Central Asian Survey*, 6 (3): 1–35.
- Landau, M. Jacob 1995. *Pan-Turkism: From irredentism to Cooperation*. London: Hurst & Company.
- Laruelle, Marlène 2004. «Continuité des elites intellectuelles, continuité des problématiques identitaires: Ethnologie et “ethnogenèse” à l’Académie des Sciences d’Ouzbekistan». *Les Cahiers d’Asie Centrale*, 13-14: 45–75.
- Laruelle, Marlène 2006. «*The Ethnic Atlas of Uzbekistan* in the Context of the Contemporary Institutional Situation in Post-Soviet Uzbek Ethnology». *Anthropology & Archeology of Eurasia*, 44 (4): 70–74.
- Laruelle, Marlène 2007. «The Return of the Aryan Myth: Tajikistan in search of a Secularized National Ideology» *Nationalities Papers*, 35 (1): 51–70.
- Lenin, V.I 1971. *Nasjonal politikk og proletarisk internasjonalisme*. Oversatt av Per Lind. Oslo: Forlaget Ny Dag.
- Levin, Theodore 1993. «The Reterritorialization of Culture in the New Central Asian States: A Report from Uzbekistan». *Yearbook for Traditional Music*, 25 Musical Processes in Asia and Oceania: 51–59.
- Linz, Juan J. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Press.
- Lipovsky, Igor 1995. «The Central Asian Cotton Epic». *Central Asian Survey*, 14 (4): 529–542.
- Lorenz, Richard 1994. *Economic Bases for the Basmachi Movement in the Farghana Valley*, i Simon, Gerhard (red.) m.fl. *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Durham and London: Duke University Press.
- Lowenthal, David 1994. *Identity, Heritage and History*, i Gillis, John (red.) m.fl. *Commemorations: The Politics of National Identity*. Princeton N. J.: Princeton University Press.
- Lubin, Nancy 1995. *Leadership in Uzbekistan and Kazakhstan: The Views of the Led*, i Colton, Timothy J.; Tucker, Robert C. (red.) m.fl. *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Luong, Pauline Jones 2004. *Central Asia’s Contribution to Theories of the State*, i Luong, Pauline Jones (red.) m.fl. *The Transformation of Central Asia. States and Societies from Soviet Rule to Independence*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Lyons, Shawn T. 1995. «Where is the gold of Amir Said Alimkhan: an Uzbek metaphor for the past». *Central Asian Survey*, 14 (1): 5–16.
- Manz, Beatrice Forbes 1987. «Central Asian Uprisings in the Nineteenth Century: Ferghana under the Russians». *Russian Review*, 46: 267–281.
- Manz, Beatrice Forbes 1989. *The Rise and Rule of Tamerland. Cambridge studies in Islamic Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manz, Beatrice Forbes 2002. «Tamerlane’s Career and Its Uses». *Journal of World History*, 13 (1): 1–25.
- March, Andrew F. 2002. «The use and abuse of history: ‘national ideology’ as transcendental object in Islam Karimov’s ‘ideology of national independence’». *Central Asian Survey*, 21 (4): 371–384.
- March, Andrew F. 2003. «State ideology and the legitimation of authoritarianism: the case of post-Soviet Uzbekistan». *Journal of Political Ideologies*, 8 (2) 209–232.

- March, Andrew F. 2003. «From Leninism to Karimovism: Hegemony, Ideology, and Authoritarian Legitimation». *Post-Soviet Affairs*, 19 (4): 307–366.
- Marshall, Alexander 2003. *Turkfront: Frunze and the development of Soviet counter-insurgency in Central Asia*, i Everett-Heath, Tom (red.) m.fl. *Central Asia: Aspects of Tradition*. London: RoutledgeCurzon.
- Martin, Terry 2001. *An Affirmative Action Empire: The Soviet Union as the Highest Form of imperialism*, i Marin, Terry; Suny, Ronald Grigor (red.) m.fl. *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, Terry 2001. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Matveeva, Anna 1999. «Democratization, legitimacy and political change in Central Asia». *International Affairs*, 75 (1): 23–44.
- Merry, Wayne E. 2004. «Governance in Central Asia: National in Form, Soviet in Content». *Cambridge Review of International Affairs*, 17 (2): 285–300.
- Nettleton, Susanna 1992. «Uzbek Independence and Educational Change». *Central Asian Monitor*, 2 (3): 19–20.
- Nourzhanov, Kirill 2001. «The Politics of History in Tajikistan: Reinventing of the Samanids». *Asia Quarterly*, 5 (1).
- Olcott, Martha B. 1983 «The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24». *Soviet Studies*, 33 (3): 352–369.
- Olcott, Martha B. 1989. *Gorbachev's Nationalities Policy and Soviet Central Asia*, i Nelson, Daniel N.; Menon, Rajan (red.) m.fl. *Limits to Soviet Power*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Olufsen, Ole 1904. *Old and new architecture in Khiva, Bokhara and Turkestan*. København: Gyldendal.
- Petersen, Kenneth 1996. «Celebrating Amir Timur: A Report from Tashkent». *Central Asian Monitor*, 5 (2): 14–15.
- Petersen, Kenneth 1996. «History in the Remaking : Jadidist Thought in Post-Soviet Uzbekistan». *Central Asia Monitor*, 5 (4): 23 –30.
- Pétric, Boris-Mathieu 2006. «Uzbekistan Is Not a Society Based on the Ethnic Principle, But It can Become That». *Anthropology & Archaeology of Eurasia*, 44 (4): 64–69.
- Pittman, Riitta H. 1992. «Writing and Politics in the Gorbachev Era». *Soviet Studies*, 44 (4): 665–685.
- Ransome, Paul 1992. *Antonio Gramsci: A New Introduction*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Rashid, Ahmed 2002. *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. London: Penguin
- Rorlich, Azade-Ayse 1982. «Fellow Travellers: Enver Pasha and the Bolshevik government 1918-1929». *Asian Affairs*, 13 (3): 288–296.
- Ro`I, Yaacov 1991. «Central Asian Riots and Disturbances, 1989-1990: Causes and Context». *Central Asian Survey*, 10 (3): 21–54.
- Ro`I, Yaacov 1991. «The Soviet and Russian Context of the Development of Nationalism in Soviet Central Asia». *Cahiers du Monde russe et soviétique*, 32 (1): 123–141.
- Roy, Oliver 1993. *The Impact of the Afghan war in Soviet Central Asia*, i Buttino, Marco (red.) m.fl. *In a Collapsing Empire: Underdevelopment, Ethnic Conflicts and Nationalisms in the Soviet Union*. Milano: Feltrinelli.

- Roy, Olivier 2000. *The New Central Asia: The Creation of Nations*. New York: I.B. Tauris.
- Ritter, William S. 1985. «The Final Phase in the Liquidation of Anti-Soviet Resistance in Tadjikistan: Ibrahim Bek and the Basmachi, 1924-31». *Soviet Studies*, 37 (4): 484–493.
- Ritter, William S. 1990. «Revolt in the Mountains: Fuzail Maksim and the Occupation of Garm, Spring 1929». *Journal of Contemporary History*, 25 (4): 547–580.
- Rumer, Boris 1991. *Central Asia`a Cotton Economy and Its Costs* i Fierman, William (red.) m.fl. *Soviet Central Asia: The Failed Transformation*. Oxford: Westview Press.
- Rumer, Boris 2002. *The Search for Stability in Central Asia*, i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia: A Gathering Storm?* Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Rywkin, Michael 1990. *Moscow's Muslim Challenge*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Sahadeo, Jeff 2005. “Without the Past There Is No Future”: *Archives, History, and Authority in Uzbekistan*, i Burton, Antoinette (red.) m.fl. *Archive Stories: Facts, Fiction, and the Writing of History*. Durham & London: Duke University Press.
- Saidbaev, Talib S. 1992. *Nationalism in Central Asia: its Forms and Historical Conditions*, i Buttino, Marco (red.) m.fl. *In a Collapsing Empire: Underdevelopment, Ethnic Conflicts and Nationalism in the Soviet Union*. Milano: Feltrinelli.
- Schoeberlein-Engel, John 1996. «The Prospects for Uzbek National Identity». *Central Asian Monitor*, 5, (2): 12–20.
- Segars, Andrew 2003. *Nation Building in Turkey and Uzbekistan: the use of language and history in the creation of national identity*, i Everett-Heath, Tom (red.) m.fl. *Central Asia: Aspects of Tradition*. London: RoutledgeCurzon.
- Sengupta, Anita 2003. *The Formation of the Uzbek Nation-State: A Study in Transition*. Oxford: Lexington Books.
- Shnirelman, Wilson 1998. *National identity and myths of ethnogenesis in Transcaucasia*, i Smith, Graham (red.) m.fl. *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities* Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon, Gerhard 1991. *Nationalism and Policy Towards the Nationalities in the Soviet Union: From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Slezkine, Yuri 1994. «The USSR as a communal Apartment: Or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism». *Slavic Review*, 53 (2): 414–452.
- Slezkine, Yuri 2000. «Imperialism as the Highest Stage of Socialism». *Russian Review*, 59 (2): 227–234.
- Smith, D. Anthony 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Smith, D. Anthony 1996. «Culture, Community and Territory: The Politics of Ethnicity and Nationalism». *International Affairs*, 72 (3): 445–458.
- Smith, D, Anthony 2001. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, Graham 1998. *Post-Colonialism and Borderland Identities*, i Smith, Graham; Law, Vivien; Wilson, Andrew; Borh, Anette; Allworth, Edward (red.) m.fl. *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Graham 1999. *The Post-Soviet States: Mapping the Politics of Transition*. London: Arnold.
- Soucek, Svat 2000. *A History of Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Stalin, Josef 1978. *Marxismen og det nasjonale og koloniale spørsmålet: Artiklar og talar i utval 1913–1934*. Oslo: Forlaget Okotober.
- Subtelny, Eva Maria 1994. *The symbiosis of Turk and Tajik*, i Manz, Beatrice F. (red.) m.fl. *Central Asia in a Historical Perspective*. Boulder: Westview Press.
- Suny, Ronald Grigor 1993. *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*. Stanford, Ca: Stanford University Press.
- Syroezhkin, Konstantin 2005. *Russia: On the Path to Empire?*, i Rumer, Boris (red.) m.fl. *Central Asia: At the End of the Transition*. Armonk N.Y.: M.E. Sharpe.
- Thurman, Michael 1996. «Leaders of the Communist Party of Uzbekistan in Historical Retrospect: The Class of '38». *Central Asian Monitor*, 5 (1): 19–25.
- Tchoroev, Tyntchtykbek 2002. «Historiography of Post-Soviet Kyrgyzstan». *International Journal of Middle East Studies*, 34 (2): 351–374.
- Tillett, Lowell 1969. *The Great Friendship: Soviet Historians on the Non-Russian Nationalities*. Chapel Hill, N. C.: The University of North Carolina Press.
- Vaidyanath, R. 1967. *The Formation of the Soviet Central Asian Republics: a Study in Soviet Nationalities Policy 1917–1936*. New Delhi: People's Publishing House.
- Vaisman, Demiam 1995. *Regionalism and Clan Loyalty in the Political Life of Uzbekistan*, i Ro'i, Yaacov (red.) m.fl. *Muslim Eurasia: Conflicting Legacies*. London: Frank Cass.
- Weinerman, Eli 1993. «The Polemics between Moscow and Central Asians on the Decline of Central Asia and Tsarist Russia's Role in the History of the Region». *Slavonic and East European Review*, 71 (3): 428–481.
- Wilson, Andrew 2000. *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Woods, Johns E. 1987. «The Rise of Timurid Historiography». *Journal of Near Eastern Studies*, 46 (2): 81–108.